De Italiaanse postkoets

Bertus Aafjes

bron
Bertus Aafjes, *De Italiaanse postkoets*. J.M. Meulenhoff, Amsterdam 1962

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/aafj001ital02_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

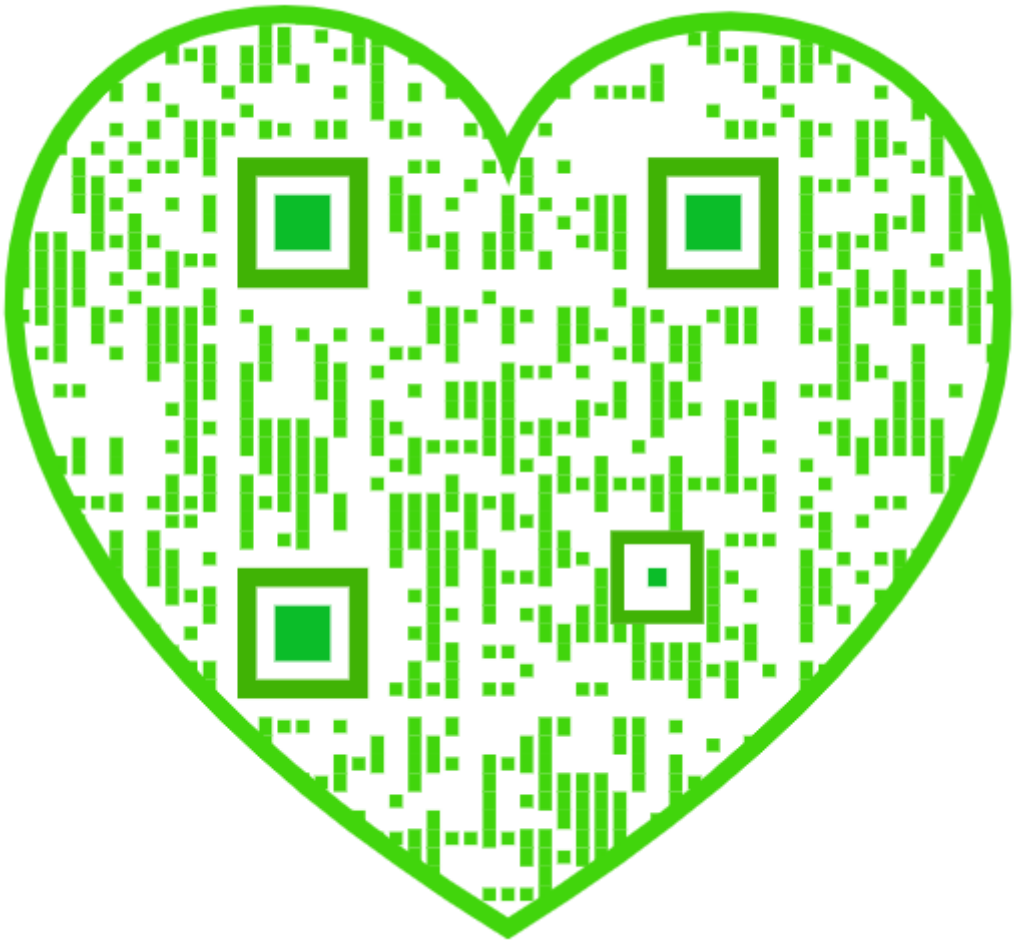

Een laars vol rozen

Aan mijn moeder Nicolasina Aafjes-Minkels
en
aan mijn trouwe reisgezel Rafael Angelino, mijn bewaarengel, tevens geheim Kamerheer Gods en beschermer der Poëzie

Bij wijze van inleiding

Ik zat op mijn gehuurde kamer te Milaan. Het was een grijze regenachtige avond. Ik had heimwee, maar niet naar Holland. Iemand stommelde de trap op. Een ogenblik later ging de deur open.

Ik herkende hem onmiddellijk. Drie jaar geleden had ik hem gezien op de hoogste trans van de Dom. Hij zat daar schrijlings op een stenen balk en keek weg over Milaan en over de wereld. Hij was dezèlfde duivel.

Zonder plichtplegingen zette hij zich tegenover mij aan tafel.

Toen klopte hij met zijn behaarde knokkel op het blad en zei: ‘Buona sera. Ik ben je duivel!’

Hij wil mij overrompelen, dacht ik. Daarom zei ik droog: ‘Jullie duivels zijn anders niet dik gezaaid hier in dit land, noch in het steen, noch in de verf.’

‘Neen,’ antwoordde hij even droog. ‘Overigens, jij bent een noorderling.’ Ik luisterde niet naar wat hij zeide. Ik dacht: drie jaar geleden heb ik hem voor het eerst gezien. Toen was hij van steen. Maar nu zit hij hier in levenden lijve.

Hij scheen mijn gedachten te raden. Er kwam een kleine tinteling in zijn groene ogen toen hij zeide: ‘Drie jaar geleden was je ook in Milaan. Als bedevaarder, geloof ik. Op doortocht en te voet. Ik had je ook toen al willen bezoeken.’

‘O ja,’ zei ik op een toon dat hij begrijpen kon dat ik in het geheel niet op zijn bezoek gesteld was.

‘Ja,’ zei hij, ‘maar je liep de gehele dag met je engel gearmd op straat. Ik, wij zevenen, wij zitten met zeven duivels op de westerkant van de Dom, zagen niets an-

ders dan jou met je engel. Wij zijn overigens allen duivels van noorderlingen. Was je werkelijk verliefd op hem?' vroeg hij ineens gespannen.

'Ik hield van hem,' antwoordde ik en zweeg.

Hij vouwde aarzelend zijn hand open op het tafelblad. Het was of hij om een aalmoes ging vragen. Toen zei hij: 'Zou je (hij kuchte) misschien (hij kuchte weer) van mij kunnen houden?'

'Neen!' antwoordde ik beslist.

Ik zag hoe zijn behaarde hand zich balde. Maar zijn gezicht glimlachte.

Toen vroeg ik hem op de man af: 'Waarom ben je hier?'

'O, ik ben altijd in de buurt geweest,' zei hij, 'als ik maar enigszins weg kon van mijn stenen balk. Herinner je je nog hoe je 's avonds de tuin van de kostschool inliep als je slapen moest en daar de rozen wegstal? Het was overigens een vuil karweitje,' vervolgde hij. 'Ik moest een heel eind onder aarde voortkruipen om ongemerkt met mijn schouder de rozen een duwtje te geven. Tenslotte: de één wordt ten val gebracht met rozen, de ander, nu ja de ander... Je hebt nog altijd een zwak voor de rozen, niet?' murmelde hij.

'Ja,' antwoordde ik toonloos.

'Het ergste was dat je aan die bedevaart begon. Je wou gaan zwerven, niet waar? En een der eerste dagen al ontdekte je je engelbewaarder. Jullie struikelden soms over elkanders voeten, zo stevig liepen jullie gearmd. Van Amsterdam tot Rome. Geen kleinigheid overigens.'

Ik zat met mijn hoofd tussen mijn handen en luisterde gekweld naar zijn monotone stem.

'Herinner jij je hoe je je engel kwijtgeraakt bent?' vervolgde hij. Zonder mijn antwoord af te wachten ging hij verder: 'Je zat in de kerk Santa Maria degli Angeli

en je had bijna geen schoenen meer aan. Excuseer me. Je was juist ter communie geweest. Je dacht: nu zie ik er uit als een bedelaar. Nog één stap en ik ben het. En ik móet het zijn. Ik koos het. Toen dacht je aan het leven. Dat was de eerste gedachte aan mij. In alle eerlijkheid gezegd, ik kreeg een schok daarboven op die stenen balk. Ik werd er warm van en had kunnen dansen!'

Hij sprak nog monotoner. Ik keek naar hem door mijn vingers en zag dat hij zijn stem zou gaan verheffen: 'Toen stond er ineens een dame naast je.

Zij had gezien dat er geen zolen meer aan je schoenen waren. Haar gezicht kon je niet zien. Er hing een zwarte voile voor. Maar haar ogen zag je. Daar had je een leven lang naar gezocht. Zij legde geld voor je neer. Genoeg voor je schoenen. In ruil daarvoor vroeg zij je gebed tot Il Bambino. Je weet wel die pop achter in iedere kerk. Weet je wie zij was?'

Hij kraste met zijn spitse vingers over het tafelblad.

'Mijn engel!' riep ik uit, 'maar tóen wist ik het niet.' 'Je wist het wel,' vervolgde hij. 'Je wist op datzelfde ogenblik dat je niet bevreesd hoefde te zijn voor het leven. Dat het ging! Je begrijpt nu zeker ook wel wie er aan de deur van die trattoria in de Vicolo del Malpasso zo vrolijk stond te fluiten toen je binnenging en met dat geld een kruik wijn bestelde.'

'Ja jij!' zei ik terwijl ik mijn handen van mijn gezicht sloeg en hem recht in zijn groene ogen keek.

'Tranen?' spotte hij. 'Ik zal je maar niet vertellen voor hoeveel deuren ik je daarna fluitend opgewacht heb. Maar je engel...'

Ik voelde hoe ik bleek werd toen hij de naam van mijn engel uitsprak.

Mijn hand bewoog naar de inktpot die op tafel stond. 'Och kom,' beet hij mij toe, 'wil je je onsterfelijk be-

lachelijk maken met een inktvlek op de muur en een duivel waarvan je aan niemand bewijzen kunt dat je hem gezien hebt!'

Hij zag hoe mijn handen trilden. 'Je kunt je inkt beter gebruiken, om je bedevaart te beschrijven,' riep hij mij smalend toe.

Ik keek hem verrast aan en zag hoe hij onder die blik samenkroop als onder een zweepslag.

'Inderdaad,' zei ik, 'ik zal de inkt beter gebruiken. Ik zal schrijven. Maar mijn wraak zal zijn dat er geen woord van jou inkomt!'

Om hem te treiteren bood ik hem een glas wijn aan. Maar hij stak alle vijf zijn vingers in zijn bek en verliet vloekend de kamer. Ik hoorde hem stommelend de trap afgaan juist zoals hij gekomen was.

De volgende morgen beklom ik de Dom van Milaan. Op de hoogste trans bemerkte ik op de stenen balk de zeven duivels. Ik bekeek één voor één hun onbeweeglijke gezichten, maar herkende de mijne niet. Toen bemerkte ik hoe de zevende op het eind van de balk zat met afgewende rug. Nu rest mij niets meer, dacht ik, dan te schrijven.

In de schaduw van de pijnboom

Toen ik Monsignore Ottaviano, de pastoor van San Sebastiano, verliet, waren alle dorpsbewoners die niet op het land werkten samengestroomd. Hij gaf mij zijn zegen en de omstanders mompelden goedkeurend. Een lichte bries lispelde door de eucalyptussen die in een donkere rij voor de pastorie stonden. Op zo'n morgen had ik altijd het gevoel of ik ging varen. Ik hees mijn ransel op mijn rug. Die genoot de bewondering van alle dorpelingen in geheel Italië. Toen gaven de pastoor en ik elkander de accolade en daarna drukte hij mij nog eens op het hart dat ik zijn saluti over zou brengen aan zijn vriend, pastoor Leonardo, in Torre Vecchia, op 15 km afstand. ‘En nu langs de kortste weg naar Rome,’ voegde hij er lachend aan toe.

Uitgeleide gedaan door de onafscheidelijke Beppi's, Carlo's en Franco's raakte ik in de morgenlijke dreven achter San Sebastiano. In de voormiddag zou ik Torre Vecchia nog bereiken.

De zon stond schuin boven de Po-vlakte. Zo ver het oog reiken kon golfde het koren. Zelden ontmoet men in deze streken een boer of een ratelende kar. Muilezels zijn hier niet. Het is of men als Mozes door de Rode Zee een pad betreden heeft waarlangs het weerbarstige graan manshoog en trillend stilstaat. Duizenden krekels gaan in deze blauw-blonde ruimte van koren en hemel als bezeten te keer. Het lijkt op het slijpen van ontelbare messen. Soms neemt het geluid een ogenblik in sterkte af, maar dadelijk daarop stijgt het in delirische kracht als nimmer tevoren. Iedereen die ooit Italië bezocht en op een zomerse dag over de antieke Via Appia wandelde kent dit meedogenloze geluid. Maar wie dagenlang door

de brandende korenvelden van de Po-vlakte loopt, wordt volkomen murw gemaakt door deze wrede extase der krekels. Soms krijgt men de gedachte dat zij zich als kleine gillende asceten laten uitdorren in de zonnehitte. Het grijze ruisen van riet, de wijd wegruisende melodie van waaiend koren, het diepklokkend geluid van aanspoelend water - men kan het een wijle met zich meedragen in een extatisch gevoel. Maar dit wreed krijsen dringt zich op, boort zich in en men kan het niet meer kwijt raken. Ik was blijde toen ik de torenspits van Torre Vecchia zag opduiken boven de trillende velden. Pastoor Leonardo stond in zijn fruittuin. Hij had een toog aan vol gaten en in zijn hand hield hij een gieter die hij op de donkere boomstammen richtte. Dieper in de tuin, tussen de loofbomen, stond een nonnetje; zij beplakte de stammen zorgvuldig met een strook lijmpapier om de opkruipende insekten te weren. Doch de naam van Monsignore Ottaviano deed beiden hun werkzaamheden vergeten. Zij wilden alles weten: hoe het stond met de voorbereidingen voor het vormsel in San Sebastiano en of Emerella, de meid van Monsignore, het goed maakte. ‘Er zitten veel wespen in de peren dit jaar,’ merkte pastoor Leonardo op. Met zijn priesterschoen vertrad hij een peer waaruit de gele achterlijven der wespen wrongen.

‘Maar u bent onze gast nietwaar,’ vervolgde hij, ‘indien u tenminste voor lief wilt nemen wat de schamele pot hier schaft.’

Wij kwamen overeen dat ik eerst een kijkje in Torre Vecchia zou nemen en dan, wanneer de kerkklok twaalf uur luidde, aan tafel zou aanzitten.

Het plein lag blakende in de hitte en de kleine keitjes splinterden het licht terug. Maar ergens aan de overzijde, bij de pomp, lag een kleine trattoria. Ge begrijpt wel wat dat betekent bij zulk een hitte het dorp bezich-

tigen. Dat is zoveel als de wijn bezichtigen. In zulk een donkere trattoria hangt altijd een vochtige wijngeurige sfeer. Daar zitten de mannen die in graan doen samen. Die het zaaien en maaien staan onzichtbaar verloren in de laaiende velden rond het dorp. Maar de graanhandelaars zelf kaarten en dobbelen tussen de reusachtige tonnen en laten zich de paarse wijn gul door elkander inschenken.

Holland, dat is een aparte sensatie. Er scharrelt niet iedere dag een Hollander binnen tussen de wijnvaten van Torre Vecchia. En een liter meer of minder dat is niet gemorst. Tenslotte, Holland doet ook in graan... Als de gulle schenker dat tenminste weet en niet voor de zoveelste keer vraagt waar mijn klompen gebleven zijn. En of de trekschuit van Edmondo de Amicis nog loopt tussen Haarlem en Amsterdam. Dan kan ik hem van inlichtingen voorzien. Ik vertel hem van de zeilschepen die nog varen en de molens die nog draaien. Neen geweren hebben we niet. Wij hebben hellebaarden! Maar het geld, signore, is er van klinkklaar goud. Gouden dukaten en gouden Carolussen, zo heet het. De huizen zijn zo schoon dat men geen spiegel nodig heeft, maar zich kamt voor de tegels. Maar de wijn helaas, signore, is er duur. Die kost er per liter een gouden dukaat en dat is veel. Wijn! donderen de handelaars in graan en beuken met hun vuisten tegen de mastodontische ton. En de wijn vloeit...

De wijn heeft rijkelijk gevloeid als de klokketoren tegenover de trattoria twaalf luide slagen de lucht inzendt en de waardin met een kruik onder de arm haastig het Angelus bidt. Wel tracht ik nauwlettend één enkele rij keitjes te houden als ik het plein oversteek en dat is op zichzelf verdacht. Maar er staat goddank maar

één kerktoren - daar tegenover mij. Wie zou ook na Italiaanse wijn en bij zulk een azuren lucht de dingen dubbel kunnen zien? Dat neemt niet weg dat de menselijke tong, alhoewel niet dubbel, zich maar traag leent voor het uiten van lumineuze denkbeelden, wanneer men de literkruik van boven tot onderen bekeken heeft.

Maar pastoor Leonardo vouwt zijn handen zo rustig naast zijn bord dampende minestra wanneer hij vraagt: ‘En wat is dat voor een land, Holland?’ dat ik op slag mijn zelfvertrouwen terugwin. Holland? Wat zou dat anders zijn dan tulpen. ‘Tulpen!’ zeg ik. ‘En hyacinten!’ En dan met een extase, alsof ik de ontdekking van mijn leven doe: ‘rozen! Overal rozen tot aan de zee! Olanda, heel Holland, una bella rosa!’

Pastoor Leonardo lacht gul. Maar zijn gedachten gaan van rozen naar wijn en van de wijn gaan ze naar mij. Wat is het beste wanneer men een liter wijn gedronken heeft, denken zijn gedachten. Weer drinken! zegt zijn engelbewaarder die moe is van de hitte en te slaperig om vandaag diep op de dingen in te gaan. ‘Waar is de wijn, Maria?’ roept hij naar de keuken en draait zich een kwartslag om in zijn stoel. Dan ben ik plotseling weer nuchter.

Na de maaltijd en na de siësta zegt pastoor Leonardo: ‘Ik zal u een eindweegs naar Rome brengen, tot over de Po-brug.’ Misschien is na deze siësta ook Leonardo's engelbewaarder weer klaarwakker geworden en vreest hij dat ik in gezelschap van Bacchus een bad ga nemen in de goudgele rivier. De pastoor komt terug met een hoed als van een Amerikaanse lassowerper. Die is tegen de zon, zegt hij.

En zo wandelen wij gearmd over de eindeloze Po-brug. De rivier glijdt traag langs de pijlers. De zon laait laag

aan de aarde. En daar, achter de laatste bruggeboog, gaan de krekels weer uitzinnig te keer.

‘God zegene u!’ zegt pastoor Leonardo, als ik hem om zijn zegen gevraagd heb.

‘En u, pastoor Leonardo!’ zeg ik, als ik hem de hand reik.

Op de brug draait hij zich nog eenmaal om en roept met de hand aan zijn mond: ‘Vergeet niet aan het graf van Sint Petrus voor mij te bidden!’ Dan wordt hij kleiner tussen de nauwer wordende baan van bruggehoofden.

En nu is het weer korenvelden, krekels en zon. Mijn hoofd hangt als iets afzonderlijks voor mij uit. In dat hoofd is het schemerig van de wijn en van deze paarse wateren maakt zich met lichte vleugels de slaap meester. Daar is dan goddank de lang verwachte pijnboom. Hij staat vorstelijk langs de weg en langzaam haal ik hem in. Hij werpt een donkere suizende schaduw in het korenveld terzijde de weg. En als ik wegduik tussen de gouden aren, zie ik nog juist de snelle zeisen van de maaiers in de hoek van het graanveld. Doch slechts even, als een flits, want schichtig duik ik weg in de langbegeerde schaduw.

Als ik ontwaak staat de zon laag aan de hemel. Het is misschien de eerste keer van mijn leven dat ik mijn ogen verwonderd openwrijf. Er staat geen halm meer op het veld. Het land is leeggemaaid en ook de maaiers zijn verdwenen. Ik lig aan de rand van een stoppelveld.

De hete dag

Een keer heeft een muilezel mij het leven gered. Dat was op de rag van de Monte Casino. Ik kan die naam niet uitspreken, zonder de pas te zien waarlangs ik de berg beklom. Die was gemaakt uit grote, deels ronde, deels platte keien, die in de zon te fonkelen lagen. Zij geleken vuurstenen zoals reuzen die vóór voorvaders tijd in hun zak meedroegen.

Het was augustus. In het dorp heette het dat men de berg in een goed uur beklimmen kon. Het was nog vroeg toen ik mij op weg begaf naar de graven van Sint Benedictus en Sinte Scolastica in het klooster op de berg. De morgen was fris; ik was het niet. Er had iets slopends van mij bezit genomen toen ik de kleine hotelkamer in het dorp Monte Casino verliet. Maar de zweefbaan te nemen leek mij belachelijk. Daarom hees ik mijn ransel op mijn rug en sneed een stok.

Ergens in het dorp, tussen de laatste huizen, brak verborgen de weg uit en hij slingerde zich onzichtbaar, temidden van struikgewas en kreupelhout langs de helling. De zon steeg langzaam hoger. De geslepen keien vingen haar licht als water, minder verblindend misschien, maar opzettelijker, harder. In de eerste kronkelingen lagen, nog enkele boerenhutjes van leem. Daarna groeiden er slechts bramen langs de weg.

Wie tweeduizend kilometers gelopen heeft kan soms ineens het gevoel krijgen alsof deze zich verstoffelijken en zich als tweeduizend loden kilo's aan de voeten klampen. Hij gaat trager en trager. Hij plant zijn stok

voor zich uit en duwt er zijn lichaam langs als een schipper die met de boomstok zijn schuit voortbeweegt. Soms staat hij stil, graait met zijn handen gretig naar de bramen. Maar hoe klein zijn deze bergbramen en hoe dor. Hij wacht tot hij er een handvol van vergaard heeft en brengt ze naar de mond. De buit is een weinig sap en een regen van honderden dorre pitjes, uitgespuwd tegen de hittige keien.

Ik was op het midden van de berg toen ik voor het eerst van mijn leven door de hitte bevangen werd. De zon had zich op mijn netvlies gehecht en scheen daar in ontbinding over te gaan. Duizenden kleine maaien van wit licht wriemelden door het goud. Toen viel hij mij ook van achter aan en sloeg mij in de nek. Mijn stok zwikte door. Mijn armen grepen ver weg over de stenen.

Hoe lang lag ik daar? Ik weet het niet.

Maar toen ik ontwaakte en de ogen opsloeg, begon ik het leven voor de tweede keer. Vlak voor mijn ogen hing een stenen kruik en daaruit sijpelde water. Achter de kruik stond het gerimpelde gezicht van een boerin. Er hing een rode hoofddoek rond en uit haar mond klonk: poverino! Zij was gekomen over 't bergpad met haar ezeltje, dat nu onverschillig langs de braamstruiken graasde. Zij sprak niet veel woorden, maar wees naar het grauwtje.

En zo reed ik een ogenblik later hakerig over de keien omhoog. Soms voelde ik vaag de stokslag die de kleine ezel tegen zijn dijen kreeg van de oude boerin die achter hem liep. Ik zag in het welige dal neer als iemand die ziek geweest is en het leven ineens ontzaglijk lief heeft. Naast mij bengelden ransel en stok. Soms is het geluk niet meer dan een grauw ezeltje en een gerimpelde boerin.

De Franse stoelenmatters

De zon daalde over Umbrië. Ik zat tegen een hooiberg en probeerde moeizaam een zang uit Dante's Hel te lezen. Toen voelde ik hoe iemand naar mij keek. Ik zag op van het boek en bemerkte in het grasland een kleine jongen die aandachtig stond toe te kijken. Ik keek hem aan. Hij verroerde zich niet, maar bleef mij met zijn zwarte ogen aanstaren of ik een bezienswaardigheid was. Hij had gelijk. Ik begon weer moeizaam de versregels van Dante te ontraadselen. Toch zag ik, hoe zijn schaduw vlak voor mij in het gras viel. De regels van Dante interesseerden mij meer dan zijn kleine tegenwoordigheid. Daarom bleef ik opzettelijk doorlezen. Eerst toen ik onder aan de bladzijde was gekomen, legde ik mijn vinger aan het blad en sloeg mijn ogen op. Ik zag hoe hij tot op enkele passen genaderd was. Hij zat gehurkt in het gras en had een grasspriet tussen zijn tanden gestoken.

‘Wat wil je,’ vroeg ik een beetje onvriendelijk. Hij schrok even maar bleef mij onafwendbaar met zijn donkere kinderogen aankijken.

‘Wat wil je?’ vroeg ik nogmaals, maar nu vriendelijker.

‘Je hebt niet gegeten, hè,’ zei hij op bijna onverschillige toon.

‘Hoe weet je dat?’ vroeg ik verwonderd.

‘Ik heb het wel gezien,’ zei hij rap. ‘Ik heb wel gezien hoe je in het dorp om eten vroeg en niets kreeg.’

‘Dat is niet erg,’ antwoordde ik. ‘Dat gebeurt wel meer.’

‘Ik weet waar je eten kunt,’ zei hij met een ernstig gezicht. Hij sprong op en toen ik verwonderd zitten bleef wenkte hij met zijn hand ten teken dat ik hem volgen

moest.

Steeds bleef hij tien passen voor mij uitlopen. Soms wendde hij zijn hoofd even om, dan keek hij of ik hem volgde. Wij hadden de grote weg verlaten en liepen nu langs een kleinere onder de loofbomen. Er heerste een welige plantengroei, maar nergens was een huis te bekennen. Waar zal hij mij heenbrengen? dacht ik. Nu sloeg hij weer een zijweg in en keek even of ik hem gevolgd was. Toen zette hij het op een lopen en verdween met een sprong tussen de bomen. Ik liep langzaam naar de plaats waar hij verdwenen was, niet wetend wat ervan te moeten denken. Tussen de bomen verscholen lag een lage hut. Uit de schoorsteen steeg een rookpluim die stil omhoog dreef.

Tussen de stammen kwam een troepje mensen lachende aan. Zij wuifden en wenkten al van verre. Voorop liep de kleine jongen van daarstraks. Toen zij genaderd waren strekte de man met de hoed zijn hand uit en greep de mijne.

‘De kleine René heeft gezegd, dat hij een Fransman gezien heeft, die nog niet gegeten heeft,’ zei hij in vloeiend Frans. ‘Hij zal onze gast zijn!’ vervolgde hij, terwijl hij zich naar het troepje achter hem richtte, dat juichend met zijn woorden instemde.

‘Maar ik ben geen Fransman,’ antwoordde ik lachend. ‘Ik ben een Hollander.’ ‘Un Hollandais! Un Hollandais!’ Ten tweeden male ging een gejuich op. De één nam mijn stok, de anderen sjorden mijn ransel af. Ik moest voor de zoveelste maal ervaren dat Holland voor eenvoudige mensen het vette der aarde van Europa is. Zij weten niets van Holland dan enkele, bijna poëtische dingen en deze kleine maar algemene kennis maakt het in hun verbeelding tot een sprookjesland.

‘Wij zijn, zoals je ziet, Franse stoelenmatters,’ zei de man, toen hij de deur openwierp. Ja dat zag ik. Honderden biezen en twijgen lagen verspreid op de lemen vloer. Bij het haardvuur hingen juist afgewerkte manden in trossen te drogen. Er stonden stoelen waar het vlechtwerk uitstak en er hing een sliert strooien veldhoeden aan de zoldering.

‘Zet je,’ zei hij, ‘doch neem het ons niet kwalijk als wij doorwerken. Want morgen moet ik met de kar het land af. Over een uur zijn wij klaar.’

Het gehele gezelschap plaatste zich op lage bankjes en hervatte de arbeid. Doch de kwinkslagen waren niet van de lucht. Iedereen noemde mij bij de naam, Jean, Jean-sac-au-dos en nadat hevig geprotesteerd was tegen mijn eerste m'sieur noemde ook ik een ieder bij de naam. De oude heette Aristide, zijn vrouw Marie, zijn bloeiende dochters Madeleine, Anne, Gabrielle en Louise. De kleine René stond aan de blaasbalg.

‘Zeg mij eens, Jean-sac-au-dos,’ zei Aristide en hij vlocht ijverig met zijn handen de biezen door de mat, ‘is het voor uw ziel en zaligheid, dat gij zo te voet rondzwerft?’

‘Jawel,’ antwoordde ik, ‘maar tevens zoek ik naar de goede dingen dezer aarde.’

‘En die zijn?’ vroeg hij.

‘De wijn zowel als de wijntros,’ antwoordde ik. ‘Maar beide geniet men het meest als men eerst de lege kruik aanvaard heeft.’

‘Inderdaad, Jean-sac-au-dos, dat heb ik zelf altijd gepredikt,’ riep hij lachend uit. ‘Nietwaar, Marie, Madeleine, Louise?’ en hij keek de bankjes met lachende stoelenmatsters af. ‘Maar vanavond zullen wij niet met de lege kruik beginnen, mon Dieu!’

En daar was iedereen het mee eens.

‘Hier werken wij, buiten eten wij en boven slapen wij,’ zegt Aristide.

‘Je kruipt overal maar tussen en boven is ook nog wel een plaatsje open.’

En zo was het. Maar Aristide kon met de wijn niet wachten tot de avond en liet vast een kruik aanbrengen met één glas. Daaruit dronk een ieder: ‘Vive la France!’

Na het eten - tussen de bomen en onder de maan - kwamen twee buikige kannen op tafel. Daarnaast werd een grammofoon gezet met een grote blikken tuit. Zij was weliswaar oud en uit de tijd van het mannetje met een droge keel, maar de walsen waren voortreffelijk. En waar is het beter dansen dan onder de maan? Aristide danste met zijn grijze Marie. Jean-sac-au-dos moest dansen met Madeleine, Anne, Gabrielle en Louise. En al dansende merkt hij dan dat de vier stoelenmatstertjes, die tot nu toe over alles hetzelfde schenen te denken, ieder hun eigen gedachte hebben over de maan.

Madeleine (snel dansend): ‘Het is niet prettig een Franse stoelenmatster te zijn in Italië.’

Anne (langzaam dansend): ‘Niemand kent ons hier. Dat is zo vervelend.’

Gabrielle (leunend tegen een boomstam waar de maan op glanst): ‘Voor een jongen is het anders als voor een meisje, zo alleen in een vreemd land te zijn.’

Louise (stilstaand): ‘Aristide zegt goddank dat wij naar Frankrijk teruggaan.’

En allen: ‘Hou je ook van de maan?’

Dan maakt de nieuwe naald de keel van het mannetje in de blikken tuit nog wat schorder.

‘Neen,’ zegt Aristide, als wij allen langs de houten trap op de zolder, waar de kleine René reeds te slapen ligt, zijn aangeland, ‘zo gaat dat niet, Jean-sac-au-dos.’ Ik begrijp hem niet en kijk hem met twee dekens die ik uit de grote hoop getrokken heb, onder de arm, verwonderd aan.

‘Zou je de meisjes niet eerst behoorlijk een nachtzoen geven,’ zegt hij.

Niets liever dan dat, Aristide. En het is niet pro forma als de vijfde verdwaalt op de rimpelige wang van de grijze Marie, Maman.

‘Nu kun je blijven,’ zegt Aristide, als het grijze morgenlicht al op de zolder hangt, ‘of je kunt met mij meerijden.’ Hij staat over mij heen gebogen en heeft mij zojuist wakker geschud. ‘Je weet, je zult het goed hebben als je enkele dagen blijft.’

‘Neen, neen,’ zeg ik, ‘ik blijf nooit ergens langer dan een dag!’

Madeleine, Anne, Gabrielle en Louise protesteren luide van achter het scherm dat er vannacht tussen ons gerezen is.

‘Neen,’ zeg ik en ik stop mijn oren dicht.

Daar staat dan de wagen beladen met stoelen, manden en vlechtwerk. Ik ga naast Aristide zitten op het houten bankje. De meisjes en Marie-maman staan rond het paard. De klein René staat eenzaam aan de deur. Ik voel ineens dat ik bijna in 't geheel niet op hem gelet heb, gisteren noch vandaag. Zijn zwarte ogen kijken even ernstig als toen hij voor mij stond in de wei. Ik schaam mij. Misschien denkt hij wel met angst: hoe zal die Jean-sac-au-dos nu weer aan eten komen?

Later als de kar rijdt over de weg, pijnig ik mij af: wat kan ik hem geven? Het is verschrikkelijk wanneer men niets te geven heeft. Ik kijk naar mijn bergstok. Ik kan

mij overal langs de weg een stok snijden. ‘Hier!’ zeg ik tegen Aristide, ‘geef deze stok aan René.’

‘Ja, aan alles komt een einde,’ zegt Aristide in gedachten verzonken.

‘Ik blijf nooit langer dan één dag,’ zeg ik tegen Aristide om mij te verontschuldigen. ‘Men mag het geluk aanvaarden. Men mag het niet op zijn duurzaamheid beproeven. Overigens, zeg nu zelf: een bedevaart ondernemen en overal blijven hangen waar het gezellig is; dat zou de nekslag zijn voor iedere bedevaart!’

‘Je hebt gelijk,’ zegt hij.

Dan hobbelen wij verder over de keien.

Het actuele artikel

De hoofdredacteur: Maar kunt u niets actuelers schrijven?
Ik: Wat is actueel?
De hoofdredacteur: Nu, b.v. een artikel over de scheve toren van Pisa, als deze zojuist omgevallen is!
(Telefoongesprek met een Dagbladbureau op de Nieuwezijds Voorburgwal)

U weet natuurlijk dat de toren van Pisa schuin staat. Schuin en, zoals men dat zegt, op het randje af. Hij is de misplaatste grap onder de torens. Mensen houden van misplaatste grappen, vooral als zo'n misplaatste grap een toren is. Daarom ook geniet er geen enkele toren op de aardbol zoveel belangstelling als de scheve toren van Pisa. Daar zit nog meer achter. Bij de scheve toren van Pisa begint de filosofie. Dat klinkt vreemd, maar het is waar. Wie voor de toren van Pisa staat zegt: Hé, die toren is scheef. En als hij doordenkt zegt hij: Hé, ik ben recht. ‘Ik ben recht!’ constateert de man voor de scheve toren van Pisa en hij rekt zich uit. Dan vult hij aan: recht door zee, recht op de man af, rechtschapen en rechtzinnig.

Ik stond voor de scheve toren van Pisa. Midden op het plein bevond zich een troepje mensen. U kent hen wel. Vandaag toerist, morgen in Rome bedevaarder, overmorgen thuis kantoorklerk. Gewone mensen dus, geen filosofen. Zij probeerden scheef te staan, om de scheve toren van Pisa recht te zien. Hielden hun handen bij hun ogen en keken door een gaatje. Recht!

zeiden zij met een zucht van verlichting, toen zij de toren recht gekeken hadden. Echte recht-door-zee-mensen, dacht ik. Geen filosofen, maar mensen die de dingen recht willen zien en er het rechte van willen weten. Die niet houden van scheve toestanden, scheve torens en scheve verhoudingen!

Mijn engel protesteerde zachtjes en nadrukkelijk. Pardon! U kent mijn engel niet? Het is waar. Ik houd u te weinig op de hoogte van mijn situatie hier op het plein. Wij staan dus, mijn engel en ik, voor de scheve toren van Pisa. Recht voor ons ligt de ingang onder aan de toren. Links van ons bevinden zich de toeristen. Verder is de hemel boven het plein smetteloos blauw en zonder zwaluwen. Zwaluwloos, zou ik willen zeggen, maar dan protesteert mijn engel weer. Want mijn engel is volstrekt ondichterlijk. Zèlf is hij een gedicht. Maar hij kan het niet verdragen dat ik verzen schrijf. Verzen schrijven noemt hij liegen. Hij kan het niet uitstaan dat ik in de zomer over de sneeuw dicht en in de winter over perzikbloesem. Dat noemt hij vlakaf leugens.

‘Zit je weer te liegen!’ zegt hij soms als ik de pen wik en weeg boven het papier en daarbij een sigaret rook. ‘Laat het nou zijn, engel,’ zeg ik. ‘Niet iedereen is een gedicht zoals jij. En tenslotte: wat begrijp je ervan. Je bent nu eenmaal een engel. Een sigaret?’

U lacht? Dacht u dat ik geen engel had? Ah, ik begrijp u. U bidt natuurlijk nooit het gebed voor de engelbewaarder. U is toerist in Pisa, bedevaarder in Rome en voor de rest van uw leven kantoorklerk. Ja, dàn! Maar als u een leven lang iedere avond gebeden heeft van kindsbeen af: ‘Engeltje rein, kindje klein’ dan komt er een dag dat u struikelt over de engelen. Neen, in godsnaam, ik maak geen grapjes; dat ik een beetje vertrou-

welijk omga met mìjn engel dat komt zo vanzelf, op de lange duur.

En zo sta ik naast hem voor de scheve toren van Pisa. Het is heerlijk in de zon. Ik zie met welgevallen naar hem. Hij is geen jongen en hij is geen meisje, hij is engel. Maar soms lijkt hij verdacht veel op een meisje. Zo ook nu. Er hangt een witte voile over zijn gezicht. Waar heeft hij die nu weer vandaan?

‘Doe die voile van je gezicht, engel!’ zeg ik ‘Je lijkt wel een meisje en je brengt me nog in verleiding. En daarvoor heb ik je niet gekregen.’

Met zijn spitse vinger - hij heeft El Greco handen - raapt hij de voile van zijn gezicht en blaast haar de blauwe ruimte in. Daar wordt de voile een witte duif die zich voegt bij de andere duiven op het plein. Dan haalt hij, een beetje verongelijkt, de schouders op.

‘Laat je vleugels niet zien, stommerd!’ roep ik uit. ‘Wat moeten de toeristen wel denken!’

Maar de toeristen hebben het gezien. Ai mij, de toeristen! Zij lopen allemaal schuin over het plein. Komt ervan als je de scheve toren van Pisa recht wilt zien. En zij hebben ook bemerkt dat mijn engel een duif blies. Mijn god, ik zie het al gebeuren. Direct grijpen zij mijn engel nog bij zijn El Greco handen. Nu weet ik ineens hoeveel ik van hem houd.

‘Stommerd,’ sis ik, ‘waarom heb je ook je vleugels laten zien! En dat kunstje met die duif!’

Hij kijkt mij geschrokken aan. Maar reeds is een van de scheeflopende toeristen hem genaderd en probeert met een wandelstok zijn vleugels uit zijn kleed te lichten. ‘Vlug,’ zeg ik en ik ren met hem het plein over, recht naar de scheve toren van Pisa.

‘Godlof,’ zeg ik, als we de schemerige deur doorrennen en de draaitrap voor ons ligt.

‘Godelieve,’ zegt mijn engel, die godlof een ruw woord vindt. Hij weet niet dat Godelieve een meisjesnaam is want hij kent alleen mijn naam.

Maar daar, in het kleine plekje zon voor de deur, doemen de schaduwen op van de toeristen.

‘Vooruit!’ roep ik, ‘de trappen op, naar boven.’ En suizende schieten wij over de kleine treden van de wenteltrap omhoog.

Maar daarbeneden in de voet van de toren is een rumoer van stemmen en een gekletter van stokken, dat nadert. Het lijkt of wij in een kinkhoren zitten die vol troebel water loopt.

‘De geboorte der Poëzie is even raadselachtig als de geboorte van Venus uit een schelp,’ zegt mijn engel ineens, terwijl hij flegmatiek op de trap blijft stilstaan. ‘Wat!’ zeg ik terwijl ik hem met open mond aanstaar. ‘Wat?’ En dan driftig: ‘Wat weet een engel daar nu van!’

Zwijgend buigt hij het hoofd en loopt met lichte schreden voort over de treden. Ik begrijp dat hij het goed heeft willen maken van daarstraks. Maar dan zijn wij reeds in het dak van de scheve toren van Pisa.

Maar wat was dat? Ik kijk mijn engel doodsbleek aan. De toren heeft gewankeld. En dat afgrijselijk loeien dat vanuit het gat der wenteltrap opstijgt. Weer wankelt de toren. Weer kijk ik ontzet mijn engel aan.

‘Draai je even om,’ zegt hij smekend.

Als hij ‘klaar!’ roept zie ik zijn kleed op de grond. Zijn beide sneeuwwitte vleugels raken bijna tot aan het dak.

De toren gaat als waanzinnig te keer. Hij draait als een draaitol in het rond en zwiept van links naar rechts. Soms staat hij één ogenblik stil. Dan denk ik: nu is de scheve toren van Pisa recht. Maar onmiddellijk slaat

hij weer door.

Mijn engel heeft het venstertje opengetrokken; hij vouwt zijn witte vleugels langs zijn slanke leden. Nu zie ik voor het eerst dat hij helemaal El Greco is.

‘Grijp mij stevig vast onder aan de vleugels,’ zegt hij. Dan wringen wij ons door het venstertje. Wij vallen. Wij vliegen.

Ik zit op hem als op een grote witte zwaan. Nog even zwiept de scheve toren van Pisa langs ons. Dan raken wij in een blauw gebied en wolken glijden ons voorbij.

Het landschap van Patinier! denk ik, terwijl ik langs de hals van mijn engel naar beneden tuur. De cipressen zijn kleine groene vlammen. De huizen dobbelstenen zonder ogen. Maar vanwaar komt die brandgloed aan de horizon? Ik klamp mij vaster in het vleugeldons en kijk om. De scheve toren van Pisa zwiept heen en weer tot op de grond. En over het plein zwenken de mensen heen en weer met de toren. Het zijn de toeristen. Porca! roep ik uit. De toren is geknakt. In drie stukken rolt hij over het plein en over de toeristen.

‘Engel, de scheve toren van Pisa is gevallen. In Godsnaam. Vlieg! Een actueel bericht!’

‘Zie je dan niet hoe het aan de kim brandt?’ zegt hij.

‘Maar mijn bericht!’ gil ik wanhopig.

‘De persen zijn al gesmolten,’ zegt hij en hij deint met zijn vleugels.

‘Als je goed kijkt zie je je Dagbladbureau nog aan de Nieuwezijds Voorburgwal. Het stort juist in elkaar als een kaartenhuis. Begrijp je dan niets? - Als de scheve toren van Pisa valt, vergaat de wereld.’

‘Godlof!’ zeg ik.

En hij: ‘Godelieve!’

Dan gaan wij hoger. Altijd hoger.

Guiseppe Valdi, Neptunus

Het was warm. Van Rome tot Napels lag de zee blauw en stil aan de kust. Even blauw als de zee was de hemel daarboven.

Wie dag aan dag van Rome tot Napels langs zee loopt, ziet uur na uur uit over een plas van onmetelijk blauwsel, Tyrrheense zee genoemd. Het is er altijd windstil: 't water rimpelt zelfs niet. Het klotst ijl en eentonig tegen de hoge rotskust en het is of het in zijn geheel tegen de stenen kustrand stoot, bewegingloos en bijna onopzettelijk, gelijk een ademhaling.

's Avonds wordt het water lichtgroen en zo blijft het wel heel de nacht, want in het vroege morgenlicht heeft het deze kleur nòg, doch slechts voor 'n kort ogenblik: snel is het water weer blauw, altijd blauw, dodelijk blauw. Voor de kloven en uitgesleten holen van de zeekust speurt men tevergeefs naar een sirene of zeemeermin, die er in antieke tijden, zittend op een steen het vochtige haar in de zon liet drogen totdat het blond en wijduit stond. Zij zijn sinds het begin van de christelijke jaartelling verdwenen en nooit teruggekeerd. Misschien hebben zij zich teruggetrokken tussen het wier op de zeebodem en slapen daar nu, bijna versteend in de kilte. Geen enkele visser echter aan de Tyrrheense kust heeft - zelfs in legenden en verhalen niet - de bevolking van zijn kleine dorp ooit verrast met een gevangen zeemeermin. Zijn netten reiken niet tot het rijk van Neptunus.

Waar is Neptunus? Eens was de Tyrrheense zee zijn rijksgebied en speelde hij er met de vloot van Aeneas. Nu is de zee onbewogen, bijna altijd. Wellicht werd hij

door zijn onrust naar andere zeeën gedreven.

Ik weet het niet. Het is warm en voor mij uit gaat een ratelende kar beladen met tonnen. De kar gaat langzaam en laat een spoor van waterdruppels achter op de weg. Er zit dus water in de tonnen. Ik verhaast mijn pas en win het van de langzaam sjokkende muilezel. Ik zet mijn ransel voorzichtig op een open plaats tussen de tonnen. Voor de driedubbele rij tonnen doemt een rug op met een scheve strooien hoed. Alles in slaaphouding. Ik leg mijn hand op de houten achterrand van de kar en onderga lijdelijk de stijgende hitte, nu zelfs mijn ransel mij niet meer beschut. Dan ordent mijn voetstap zich vanzelf naar die van de muilezel en het lopen vervloeit geleidelijk in een soort slaapwandelen...

De karrevoerder heeft zijn stem verheven. Ik ontwaak lopende. Met een half oog kijkt hij mij van onder zijn strooien hoed aan en zegt: ga maar zitten tussen de tonnen! Als ik dat gedaan heb richt hij zich tot de ezel en spoort deze aan tot meerdere snelheid met een ‘porca’ en nog iets, dat in zijn eigen slaperigheid verloren gaat. Ik zit tussen de tonnen geklemd en denk: water! Ik rek mij uit en kijk over de rand van de ton naast mij: het water rimpelt, spettert en kolkt. Vissen, grote en kleine zijn snel ondergedoken naar de bodem van de ton. Daar verdonkeren zij tot een wriemelend kluwen. Ik kijk in de tweede ton. Drie grote vissen zwemmen vooraan langs de duigen. Zij schrikken even, maar hervatten dan aarzelend hun eentonige route. Zij hebben zwarte schubben, met hier en daar goud ertussen. Ik schep een hand water en drink. Voornaam zakken de vissen dieper de ton in en hervatten daar hun altijd eendere levenstaak: zwemmen. Het water smaakt niet en ik dommel in tussen de tonnen met levende vis.

De karrevoerder heeft in een klein bergdorp tussen Terracina en Gaeta stilgestaan. Ontwakend kijk ik in een zeer ruig gezicht, dat grinnikend zegt: porca misera, jij kunt slapen! Ik begrijp hem niet, maar als hij naar de kar wijst en ik omkijk zie ik dat alle tonnen al afgeladen zijn behalve de twee waartussen ik slapende geklemd hang. Ik zeg: si! geeuw, zeg weer: si! Dan denk ik: hij lijkt een piraat, hij zou een kleinzoon van Neptunus kunnen zijn. Samen tillen wij de twee laatste tonnen van de kar.

'Wijnhuis' staat er geschreven boven de deur waarvoor de kar staat en 'Handel in levende vis - Guiseppe Valdi'.

'Dat ben ik, Guiseppe Valdi,' zegt hij, als hij ziet, dat ik het opschrift lees. Hij trekt het kralengordijn van de 'Trattoria en handel in levende vis' open en nodigt mij met een handgebaar uit om binnen te treden.

Dit is dus het rijk van Neptunus of, zo men wil, van Guiseppe Valdi, achterkleinzoon van Neptunus. In alle hoeken staan tonnen met vis en tonnen met wijn. Onder het raam bevindt zich een aquarium van grote afmeting vol wit water en groot-ogige vissen. Heeft deze ruige Neptunus iets van zijn oude rijk willen meenemen naar zijn huis tussen Terracina en Gaeta?

Kijk daar! De drietand! Waarlijk, aan een spijker boven het aquarium hangt hij tegen de muur in gezelschap van een schepnet.

'Als je meeëet, welke vis wil je dan hebben?' zegt Neptunus terwijl hij naar het aquarium wijst en zijn mouwen reeds opstroopt. 'Zoek maar uit!' Het stuk zee in dit aquarium fungeert dus als etalage en levende uitstalkast. Ik kijk door de ruit. Er zijn tientallen vissen, grote en kleine. Met welk een dédain zien zij van uit hun

kleine waterwereld neer op die andere wereld daarbuiten. Zij drukken hun visneus tegen de ruit en staken geen ogenblik de smalende beweging van hun viskaken. Als zij dan langzaam hun kop van het glas wegdraaien knipperen zij zelfs niet met hun ogen terwijl zij denken: daar staat weer zo'n tweevoetig dier dat zich mens noemt en zich boven een vis stelt maar te stom is om voor de vissen te dansen. Ik kies de vis die de meeste mensenverachting aan de dag legt en wijs hem Guiseppe aan. Het is een prachtig beest, met een brede grijze rug en ogen die barsten van een gemis aan intelligentie. Guiseppe slaat zijn mouwen nog een keer om en haakt de drietand van de muur los. Feilloos steekt hij toe. Het water spat langs de wanden maar hij haalt de harpoen weer op met de spartelende vis eraan. Ik vergeet hem te bewonderen en daarom zegt hij: ‘Het lijkt gemakkelijk, maar doe jij het eens na.’ Hij grijpt het schepnet, draait de spartelende vis erin en reikt me zijn drietand. Ik volg de vis die hij aanwijst langzaam met mijn harpoen boven het water. Het beest heeft mij in de gaten en zwemt zeer langzaam; ík ga niet tot de aanval over, denkt het. Ik op mijn beurt denk: recht voor zijn kop steken en ik steek. Als mijn harpoen met een plons de hoogte van de vis bereikt heeft, zit deze reeds met al zijn soortgenoten in de hoek daar tegenover. De aanhouder wint, denk ik, terwijl ik de druipende harpoen weer boven het watervlak houd. Ik maak mijn krijgsplan op: ik zal net doen of ik naar hem richt, maar dan steek ik in de hoek waar nu geen enkele vis zit. Volgen zij de tactiek van zojuist dan komt er allicht een vis aan de drietand. Ik maak de schijnbeweging en plof het instrument verraderlijk in de lege hoek. De tanden schampen af tegen de binnenkant van het glas. Alle vissen zitten in een andere hoek dan die waarin ik gestoten heb.

‘Dat noemt men een omtrekkende beweging maken,’ roept Neptunus uit terwijl hij met een rauwe keel lacht. ‘Schei uit! Je steekt het aquarium nog aan scherven.’ En hij neemt zijn drietand weer terug, laat hem boven het water in zijn hand buitelen en steekt zo snel raak dat mij zijn tactiek geheel ontgaat, nu betaal ik hem de tol voor zijn kunde en roep: Bravo, bravo!

Met beide vissen in het schepnet verdwijnt Neptunus in de keuken. Ik wijd mij aan de tonnen met vis aan de wand. Maar dit duurt niet lang. Daar komt hij reeds triomfantelijk binnen met twee borden, ieder beladen met een geelgebraden vis. Dat is de jouwe, zegt hij. Dit is het brood. En dan gaat hij met een kan naar de wijnton en draait de kraan open.

Wat kost het, signore Guiseppe? zeg ik, als er niets meer van de vis en het brood overgebleven is dan kruimels en graten. Hij plant zijn handen op het tafelblad en zegt: niets! De blauwe zee die achter de ruitjes van de trattoria zichtbaar is blijft onbewogen. Zij rimpelt niet eens. Neptunus heeft veel van zijn oude macht verloren. Slechts de vissen in het aquarium staken even hun smalende viskaak-bewegingen nu hun heer op gebiedende toon zegt: niets!

De volmaakte bedelaar

Een bedelaar is in het koude noorden een even zeldzame verschijning als (laat ons zeggen) een nachtegaal. Het burgerlijk wetboek occupeert zich nauwelijks met zijn bestaan, en wanneer het dit doet interesseert het er zich veel meer voor hoe het dat bestaan kan verhinderen.

Maar in het zuiden is een bedelaar een dagelijkse en alomtegenwoordige verschijning. En zou men de Italiaanse bedelstand liquideren, dan geloof ik dat men het Italiaanse volk van zijn ‘fine fleur’ beroofde. Doch wie ook zou dit bankroet van de bedelstand kunnen forceren? Minder moeilijk ware het de zomerse pijnbomen langs de weg van zingende krekels te bevrijden. Want de bedelaar in het zuiden is maar niet zo zonder meer bedelaar. Wat denkt u wel dat dat is, 'n bedelaar? Wrakhout? Een ontwricht deeltje gemeenschap? Een individu waarvoor de maatschappij in haar huiselijke kring geen plaats ruimt? De zog van het schip! Het schuim, de heffe, de droesem! Kortom al dat wat als quantité négligeable afvalt van de gemeenschap der belangen!

Zo denkt ú er misschien over, maar híj allerminst. Híj, quantité négligeable! Maar neen, signore! Kent gij wel één wezen dat getrouwer zijn plicht vervult dan een bedelaar, die doet wat hij doen moet? Of durft gij soms te verklaren dat hij ‘niets’ doet?

De perzikboom levert perziken en de pijnboom schaduw. De staatsbeambte, ja, die houdt de zaak op een of andere wijze aan het rollen. De bedelaar levert of geeft weliswaar niets, integendeel, hij néémt wat hij krijgen kan en in feite doet hij niets anders dan nemen. Maar weet u niet welk een edele geste dat is,

signore: nemen. Iemand een pak van het hart nemen, iemand een last van de schouders nemen, van iemand iets nemen dat hij kwijt wil of kwijt moet: dat alles is eerlijk en edel némen. En ieder wil bij tijd en wijle wel eens iets kwijt. Er zijn mensen bij wie het geld in de zakken brandt. Liefst zouden zij het zo het open veld in willen smijten, maar daar staat de bedelaar in wiens hand het met recht en rede en zonder opzien neer kan vallen. Er zijn er wier geld onverschillig in de verborgen uithoek van de broekzak zit. En onverschillig gaat het over in de hand van de bedelaar. Er zijn rijke mensen die voorbijgaan en er zijn arme. Maar een ieder gaat voorbij met zijn verleden, met zijn misstappen en zijn zonden. En wie daaraan denkt laat zijn hand glijden in zijn zak en geeft graag. De bedelaar is daar, om het te nemen. Neen, signore, het gegevene nemen is in vele opzichten even goed als het geven zelf. Is het daarom geen edel vak recht en slecht bedelaar te zijn, zonder krul of staart?

Zo denkt hij erover. En daarom tolereert hij het ook door de vrouwen ‘poverino’ genoemd te worden. Dat woord behoort bij zijn stand. Het betekent: kleine arme of lieve arme. Arm is hij, maar dit is niet genoeg. Hij moet zich het medelijwekkende van het ‘kleine’ en het beminnenswaardige van het ‘lieve’ eigen maken, wil hij aan de plichten van zijn bedelaarsstand beantwoorden. En dit vermag hij zonder de voornaamste der eigenschappen, de waardigheid, in het gedrang te brengen. Tenslotte vraagt de mens die geven wil om méér dan een uitgestoken hand. De gestalte moet de opengehouden hand rechtvaardigen. Wat baat zulk een hand als de gestalte daarachter zegt: Signore, u hòeft niet te geven; ik red mij wel. Graag of niet!

Neen, de gever eist voor de tol zijner gave een volslagen bedelaar. Hoe deze dan tòch zijn waardigheid be-

houden kan? Door volledig te zijn wat hij is. Door perfect bedelaar te zijn.

Eens heb ik de perfecte bedelaar in levenden lijve ontmoet. Het was in een van die kleine stadjes gelijk er zovele in Umbrië zijn. Ik betrad het om het snel te doorkruisen, want ik was op weg naar Rome, te voet. Het was middag toen ik het plein passeerde dat groot en genadeloos in de zon lag. Ik bleef een ogenblik bewonderend staan want het was een van die volmaakt mooie piazza's, laag ingesloten door antieke huizen, zoals men die alleen in dit land aantreft. Het plein was uitgestorven, het lag sneeuwig van de hitte in de zon en juist toen ik mij nederzette om even te rusten, naderde van weerszijden een gestalte. Het leek veeleer of de beide gestalten optraden: het plein scheen ineens veranderd in 'n operatoneel, massaal zoals de Thermen. Geheel het voorkomen van de beide personen die zojuist uit de twee tegenover elkaar liggende straatjes de piazza betreden hadden, verried dat er een ontmoeting op til was die weliswaar de wereld niet zou schokken, maar toch van zulk een belang was, dat zij het vereeuwigen waard zou worden. Ook leek het of beide gestalten dit zeer goed wisten, maar of zij dit vooralsnog hardnekkig wilden ignoreren. De ene gestalte was zwart. Van een zwart dat diabolisch afstak tegen de zilveren zonbeschenen keitjes. Ongetwijfeld was het een notabele van dit eerbiedwaardige stadje. Hij schreed over het plein alsof het van hem was. Zwart was zijn hoed, zwart zijn jas, kortom hij was zwart.

De andere gestalte echter was grijs. Grijs van het stof. Grijs van het bedelen. Zijn hoed was als die van alle bedelaars: zeer smaakvol vormloos alsof de bezitter, alvorens hem op het hoofd te zetten, uren lang bezig geweest was er met de vuist de vorm uit te duwen.

Ook hij schreed over het plein alsof dit van hem was. Gespannen keek ik toe hoe de dragers van dit diabolisch zwart en dit stof-grijs elkander naderden. Dit geschiedde zó op de man af dat het de schijn aannam of zij elkander het plein gingen betwisten. Het scheen of twee kleine insekten, het één zwart, het ander grijs, elkander naderden in de ruimte, onwetend van tijd, afstand en verhouding. De bedelaar hield het eerst op het komische van de situatie te ignoreren. Hij was op tien passen afstand van zijn zwarte tegenstander genaderd en zette nu met wonderbaarlijke vlotheid en directheid de operascène in. Hij boog, zwierde met hoogstvolle gratie zijn vormloze hoed naar voren en schreed rechtlijnig alsof het plein nog steeds van hem was, op de notabele toe. Ik verwachtte niet anders of deze zou de tol van zoveel gratie met enige soldi betalen. Doch in volmaakte beheersing voltrok hij de opera-comique. Ook hij boog, zwierde zijn zwarte welgevormde hoed minstens even diep neerwaarts als de bedelaar.

De hoeden keerden met volmaakte kalmte terug naar de hoofden. De dragers passeerden elkander. Het zonbeschenen plein groeide achter hun ruggen weder tot verlatenheid open: het werd niemandsland. Maar de houding der beide spelers in deze kleine gebeurtenis was zo volstrekt intelligent geweest dat zij boven hun beider handeling was uitgegroeid tot de intelligentie van een situatie.

Hier nu ontmoette ik, wat ik geliefde te noemen, de perfecte bedelaar. Hij had geen moment zijn waardigheid verloren.

Raffaele

Het was op een avond in mei toen de zon reeds achter de bergen verdwenen was. Een licht dat uit rozen geheveld scheen, dreef na over de kartelkammen. Ik liep in het dal van Perugia. Niet het dal tussen Perugia en Assisië, maar het dal achter Perugia. Het was doodstil: de stilte van een dal, wanneer het vol gezeefd goudlicht hangt dat zijn rechtstreekse bron verloren heeft. Zwarte cipressen en vorstelijke pijnbomen leven er dan zwijgend hun eigen zelfstandige leven. Niets ruist. Alles bereidt zich voor op de nacht. Nu weet ook de eenzame wandelaar dat hij over het land moet uitkijken om te zien waar het hooi ligt. Snel zal het donker zijn en dan is er geen hooi meer te onderscheiden. Vogels en dieren zouden hun nachtleger hebben en hij zou in de opkomende koelte niets anders kunnen doen dan de planetenstelsels bewonderen.

Signora Agnese was druk bezig in haar tuin achter het hek. Daarin bloeiden allerlei bloemen. Maar het schoonst bloeiden er de rozen. Die bond zij vast aan houten stokjes, ontdeed er enkele van dorre blaren en sneed de mooiste af. Achter haar gebogen gestalte op het erf doemde de hooiberg op. Dat alles was zichtbaar door het houten hek waarvoor de eenzame wandelaar stond. Hij keek nieuwsgierig naar de rozen, naar de hooiberg en vandaar naar het gezicht van signora Agnese. Hij berekende zijn kansen. Het was te wagen. Hij opende het hek.

Signora Agnese trad wantrouwend nader. Zij hield de versgesneden rozen voor zich uit. Toen bemerkte zij plotseling iets wat haar deed ontdooien. Uit de zak van

de vreemdeling hing een eindje rozenkrans: drie kralen en een kruis. Snel als 'n ekster dook zij ernaar en bracht het kruis aan haar lippen.

Mamma mia! dat ziet men niet iedere dag: een mens die naar Rome wandelt om het graf der Apostelen te bezoeken. Een mens uit...?

Uit Olanda.

Mamma mia, Olanda. Die grote stad in Duitsland. Elena!

Maar Elena, de onderwijzeres uit Perugia, hangt al uit het venster en roept dat Holland een land op zichzelf is. Later als signora Elena, nieuwsgierig naar de taal, mijn passaporto doorbladert tracht signora Agnese moeilijk ‘Koninkrijk der Nederlanden’ na te spellen. Zij begrijpt maar niet dat dit hetzelfde is als Olanda. Maar als op de laatste bladzijde een portretje van de paus vrijkomt dat daar verdwaald is, duikt zij ernaar - als een ekster - en brengt het aan haar lippen.

Mamma mia, il Papa!

Nu, dat ‘Koninkrijk der Nederlanden’ en Olanda hetzelfde zijn, zou zij ook niet geweten hebben, bekent signora Elena. Maar dat van de tulpen en hyacinten weet zij. Dat leert zij de kinderen op school. En dat van de klompen ook!

Dat is rijkelijk genoeg, denk ik.

Het is het voornaamste.

Want eens ontmoette ik op een vlammende dag een boerin. Zij stond te werken in de wijngaard. Ik vroeg haar een slok water uit de kan die koel stond in de schaduw der wijnranken.

‘Wat spreekt gij voor een vreemde taal?’ riep zij verwonderd uit.

‘Ik ben ook geen Italiaan,’ antwoordde ik.

Zij keek mij ongelovig aan. ‘Geen Italiaan?’ zei ze. ‘Wij zijn toch allen Italianen!’

Ik moest mij zetten om haar iets van de wereld te vertellen want voor haar had Columbus Amerika vergeefs ontdekt.

Deze keer wordt het een echt feest. Het is aan de gezichten te zien. Signora Elena, die hier op kamers woont - zij houdt van de natuur en woont daarom in een boerderij - roept door het venster om een extra fles wijn en zingt daarna een lied waarin telkens ‘Bella, bella, bella’ voorkomt. En signora Agnese loopt wijdbeens over het erf achter een kip aan. Mamma mia, kreunt ze, als ze weer heeft misgegrepen. Waar blijft Raffaele toch! De avond valt snel en 't dal wordt blauw. De nabije dingen groeien zwarter, groter. Daar is Raffaele. Zij duwt met haar schouders het hek open. Aan ieder hand bengelt een melkemmertje.

‘Heb je de melk naar Perugia gebracht?’ roept signora Agnese met de kip onder haar arm. Maar Raffaele antwoordt niet. Zij is met open mond bij het hek blijven staan.

‘Un Olandese,’ beijvert moeder Agnese zich ineens. Zij wil klaarheid in de situatie scheppen. Boven aan het donkere venster jubelt signorina Elena voor de zoveelste keer het refrein: Bella, bella, bella.

Moeder Agnese gaat met de kip naar binnen. Raffaele volgt haar met de melkemmertjes. Nu het donker geworden is komen haar broers van het land. Het zijn mannen van weinig woorden. Zij zijn met hun zessen. Zij zijn allen ouder dan hun zuster Raffaele. Zij kennen slechts de wijngaard en de rest van de wereld is hun onbekend of interesseert hen niet. Waar hun vader is? Die ligt reeds op het kerkhof van Perugia, drie kwartier van hier. Zwijgend roken zij sigaretten.

De grote houten tafel op het erf biedt plaats voor iedereen. En licht is er genoeg. De maan geeft het gul en de sterren geven het zuinig en wat er nog ontbreken mocht, straalt uit de open deur op het erf. Ieder krijgt zijn bord met dampende minestra. Midden op de tafel staat een wit stenen schaal vol purperen wijn. Daarin drijft een brok ijs.

‘Vooruit Raffaele, biedt de gast wijn aan!’ roept moeder Agnese. Raffaele klemt de grote kom tussen haar handen en doet het gewillig. Dan gaat de schaal rond van man tot man.

Hebt gij de sterren wel eens horen ritselen? Dat gebeurt zeer zelden, maar die avond deden ze het. Pythagoras hoorde het reeds en hij noemde het de muziek der sferen. Doodstil is het op het land. De bomen ruisen niet. Maar daar eindeloos hoog in de lucht ritselt en ruist het. Wat is dit anders dan het ritselen der sterren? Nu staat Raffaele aan het andere einde van de tafel weer op. Zij omvat voor de tweede maal de schaal met wijn, loopt langs de tafel en reikt hem lachende over. Ook haar broers lachen en mompelen goedkeurend. Nú begrijpt zij het gastrecht! Ik zet de schaal aan mijn lippen. De klomp ijs is weggesmolten. Er drijven talrijke slierten vermicelli in het purperen vocht. En wanneer ik haar de schaal terugreik zie ik hoe de maan rimpelt in de wijn.

Raffaele zegt: ‘Het is beter achter de koeien,’ maar haar broers zeggen: ‘Het is beter boven op de hooimijt, daar ligt het frisser.’ Doch Raffaele houdt vol dat het beter is achter de koeien, warmer. En ik besluit tot de koeien. In de hooimijt heb ik vaak genoeg gelegen, achter de koeien nooit. Men kan het proberen. De broers trekken bussels hooi uit de mijt en dragen het naar de stal. Even later lig ik achter de drie koeien. Maar mijn rozenkrans hindert mij. Ik lig erop. Ik tast

langs de muur totdat ik een spijker vind. Daar hang ik hem aan op. Dan slaap ik spoedig in op het broeiende hooi.

...maar steeds schoof ik, half-slapende, verder weg met mijn stro. De koeien zwiepten met hun staarten. Steeds weer schoot er een spetterende straal neer tussen hun achterpoten. En er stonden er drie. Tot ik eindelijk voelde dat het daglicht er al was. Ik wilde niet ontwaken maar keek door mijn wimpers. Op de witte kalkmuur tegenover stond een roze vierkant met een zwart kruis, getekend door het venstertje boven mijn hoofd waar het morgenlicht door binnenviel. Een onstoffelijke balk van roze licht liep er naar toe. Maar wat betekende dat vreemde ruisen in de stal? Nu hield het weer op.

Toen zag ik Raffaele. Zij zat gehurkt onder een koe met haar hand aan de uier maar zij molk niet. Ineens begreep ik waar zij met half-open mond naar keek. Mijn rozenkrans hing naast het venster aan de muur. Gedachteloos scheen zij onder de traagkauwende koe verband te zoeken tussen die rozenkrans en de slapende in het stro. Haar zwarte ogen dwaalden van de muur naar mij en van mij weer terug naar de muur. Toen moet het stro geritseld hebben. IJlings verdween zij met haar melkemmer en liet de koe achter.

Als ik de lage kamer binnentreed ligt Raffaele geknield voor de haard en blaast het vuur aan. Ik heb mijn ransel al op mijn rug en wil vertrekken. ‘Neen, eerst eten!’ zegt zij.

Nu is het of ik haar sinds lang ken. Zij begint te praten, duizend uit.

‘Of ik al ooit een gebraden maïskolf gegeten heb? Neen?’ Zij haalt een maïskolf uit de kast en houdt hem boven de gloeiende as. Ik moet zelf het brood maar pak-

ken en de koffiekan. Samen eten wij aan de tafel. Er is nog niemand op. ‘Of ik zoveel zusjes heb als zij broers?’ vraagt ze. ‘Of de maïskolf nu werkelijk goed smaakt?’ Als bevestiging steek ik nog een handvol pitten in mijn mond en kauw ze ernstig met lange tanden. Daar moeten wij beiden om lachen. En dan zijn wij beiden tegelijkertijd weer stil.

Ik zoek in mijn ransel. Dan herinner ik mij het portret van de paus. Ik neem het en schrijf er met kleine letters achterop: In Paradisum deducant Te Angeli. Dan zeg ik: ‘Hier Raffaele! en bedank Mamma mia.’ Ik reik haar de hand.

Doch ik ben Raffaele nog niet kwijt. Als ik reeds het hek in de hand heb, hoor ik haar hijgende achter mij aankomen. Lachend strijkt zij haar zwart haar uit haar ogen en toont mij op haar open hand een kruisje.

‘Hier!’ zegt zij, ‘gesneden door een blinde monnik!’

‘Ik zal het aan mijn rozenkrans hangen, Raffaele,’ zeg ik, ‘dan hangen er twee aan.’ Weer geef ik haar de hand.

Dan sta ik achter het hek en loop naar de weg. En op de grote weg is het weer als iedere dag. De eerste stappen zijn altijd nieuw. De hemel ligt blauw over het dal. En Perugia is vlakbij. Maar de duizenden en duizenden stappen na de eerste schreden zullen weer zwaarder en zwaarder worden tot zij worden weggeborgen in de nacht. Maar wie loopt daar met melkemmertjes nevens de weg? Mamma mia, Raffaele. Zij loopt licht en maakt muziek met haar emmertjes. Dan lacht zij baldadig naar de weg. En plotseling moet ook ik lachen, schateren maar zo inwendig dat geen vogel op het veld het horen kan. Want het pad loopt langzaam maar zeker naar de grote weg. En daar staat Raffaele al en steekt verlegen haar tong uit.

Giovanni Poverello

Toen mijn hospita ontdekt had dat ik verzen schreef, vertelde zij mij in vertrouwen dat haar buurvrouw één hoog - het huis had twee verdiepingen - gedurende de winter een dichter had geherbergd. Op mijn vraag hoe deze heette, antwoordde zij dat zijn naam Giovanni was, dat hij ongetwijfeld gek was - want hij sliep 's nachts niet, maar keek naar de sterren - en zij sloot haar relaas met een herhaaldelijk: poverello, poverello...

Van dat ogenblik af had ik de zekerheid dat ook ik niet als volkomen normaal in de herinnering van mijn hospita zou blijven voortleven.

Op mijn vraag hoe het mogelijk was hem te leren kennen, antwoordde zij, dat ik maar op een zondagmiddag thuis moest blijven, dan kwam hij verzen voorlezen aan de buurmeisjes. Zij namen hem niet au sérieux, poverello! Hij was ook niet au sérieux te nemen. Zie nu dit. Achter het huis bevond zich een waterbak, waar men de was in spoelde. Gedurende de gehele winter was Giovanni om vijf uur opgestaan, had zijn badpak aangetrokken en zich als een faun in de rozenvingerige dageraad (maar dit zei mijn hospita niet) gebaad. Ook al de andere door haar gememoreerde ‘zeden en gewoonten van Giovanni’ waren van dien aard dat het nutteloos geweest zou zijn de aantijging omtrent de povere geestesinhoud van ‘Il Poeta’ te bestrijden. Het feit scheen al te zeer voldongen.

Toen Giovanni de volgende zondagmiddag tussen de palmbomen naderde - er stonden twee palmbomen voor het huis - was het koor van de buurmeisjes reeds

voltallig. Het nichtje van mijn hospita, signorina Maria, had het hoogste woord. Daar had zij ook het recht op, meende men, want, ofschoon zij verloofd was met de toekomstige chef van een stationnetje in de Apennijnen, was men het erover eens, dat Giovanni haar ‘in het ijle’ beminde. Zij was rap van tong en goedhartig. Kon ik het helpen dat ik met de Muzen partij trok tegen de dichter alvorens deze te kennen?

Nooit had ik zo'n vreemde verschijning gezien als de 22-jarige Il Poeta die binnentrad. Zijn baard en haren groeiden in het wilde weg. Zijn pruik leek op die van Marcus Aurelius met de ingeboorde gaten, maar zij was veel groter van omvang en iedere krul scheen nieuwe krullen voort te brengen. Zijn baard bestond uit een aantal losse haren, de één met volkomen onafhankelijkheidszin voortlevend naast de ander. Het was als wier, vastgezogen aan een steen en door de wind bewogen, maar een baard was het niet. Met zijn arm omklemde Giovanni een halfvergane tas waar allerwege met kleine letter geschreven manuscripten uitpuilden. Een van zijn schoenen werd saamgehouden door een touw.

Zó ongeveer en met een beminnelijke glimlach opende hij de glazen buitendeur en sloot haar zo onhandig achter zich dicht dat hij zijn pols uit het lid dreigde te draaien. Poverello! zei mijn hospita met een blik op mij.

Maar Giovanni glimlachte alsof hij zeggen wilde: Wat wilt ge? Ik ben nu eenmaal zo.

Deze zitting verliep gelijk alle zondagse seances als volgt.

Giovanni legde zijn volgepropte tas op tafel en haalde de manuscripten zorgvuldig er uit. Later, toen ik zijn vertrouwen genoot, bleef ook mij haar inhoud geen ge-

heim meer. Het waren niets dan verzen en ik overdrijf niet als ik zeg dat er duizenden waren. Daaruit zocht hij er enkele en begon te lezen. Ik heb gezegd dat Giovanni niet au sérieux genomen werd. Dat is slechts ten dele waar. Zolang hij er zelf niet was: ja. Maar zodra hij zijn verzen voorlas, luisterden zijn vroegere buurmeisjes gespannen en aandachtig. Alleen mijn hospita liet zich nooit overtuigen. Zei Giovanni: ‘O mare...’ en keek hij daarbij naar het plafond alsof daar de zee voor hem openwoei, dan zochten de ogen van mijn hospita snel de mijne en daar kon ik lezen: ‘Zie je nu wel!’ Dan schudde haar grijze hoofd.

Giovanni had een eigenaardig soort liefde voor het nichtje van mijn hospita. Hij beschouwde haar als de Muze en bezong haar als de zee. Iedere zondag waren er nieuwe verzen en die werden stuk voor stuk aan een der aanwezigen opgedragen. Maar signorina Maria, het nichtje, kreeg er altijd twee en soms drie. Zij nam deze opdrachten steeds weer in ontvangst met een hoofs glimlachje en liet Giovanni rustig begaan. Zij scheen hem te begrijpen met die prettige zekerheid waarop meisjes van achttien jaar mensen begrijpen, die zij, wanneer zij veertig zijn geworden, voor gek verslijten. Hoezeer Giovanni haar miste merkte men pas toen zij enige weken later naar het stationnetje in de Apennijnen vertrok. Sindsdien kwam hij nog slechts zelden.

Il Poeta schreef wonderbaarlijk veel verzen. Het gebeurde wel dat hij bij het verlaten van het huis reeds onder de eerste palmboom door de dichterengel getroffen werd. Dan nam hij een onbeschreven stuk papier uit zijn tas. De buurmeisjes keken achter de glazen deur hoe hij daar buiten zijn vers stond te schrijven. Maar dan al namen zij hem niet meer au sérieux.

Giovanni en zijn tas waren onafscheidelijk. Zijn tas was werkelijk zijn enig bezit op deze wereld. Ieder beschreven blad verdween er in. De zon maakte de bladen geel en de regen maakte ze groezelig maar nooit zou hij deze tas uit handen geven. Des zomers zat hij op de Janiculus in de zon de inspiratie af te wachten. Altijd dacht hij dat men het op zijn tas gemunt had. Zo vertelde hij mij eens dat er op de Janiculus enige Romeinen in de buurt van zijn bank bleven ronddwalen en zich daarna op een bank tegenover de zijne zetten. Giovanni begreep zelf volstrekt niet dat hij een bezienswaardigheid was. De angst dat men zijn tas zou kunnen stelen bekroop hem. In de nabijheid ontdekte hij een van die in het wit geklede agenten die hoog op hun paard gezeten de rust van het park bewaken. Hèm vertrouwde hij toe dat hij immer in dit park achtervolgd werd. Hij moet zó kleintjes naast de vier hoge poten van het paard hebben gestaan, dat de ruiter hem de bank recht tegenover zijn standplaats aanwees en hem uitnodigde daar maar voortaan iedere middag te gaan zitten zolang de zomer duurde en hij daar met zijn witte schimmel stond.

Een menselijk hart bergt altijd meer geheimen dan men denkt. Ik had er Giovanni al dikwijls op gewezen dat hij met zulke ordeloze haren en een zo vreemdsoortige baard de aandacht en de lachlust van heel de stad opwekte. Hij behoefde immers niet bevreesd te zijn dat mèt zijn haren de inspiratie verdween. Giovanni's onveranderlijk tegenargument was dat de dichters vroeger hun haar lieten groeien. Dan zei ik soms: ook ik ben een dichter; het enige ongewone dat ik draag is deze oude-models das, die kun je krijgen als je tenminste je baard maar afscheert. Toen kwam ik eindelijk achter zijn geheim. Zijn vader was een graaf en had een palazzo. Zijn moeder leefde gescheiden in een hotel. Drie

jaar geleden was het zo begonnen. Drie jaar geleden ook had hij aan de Madonna de gelofte gedaan ‘zich niet meer van baard en haren te ontdoen alvorens zijn ouders zich verzoend hadden.’

Een groot plezier heb ik Giovanni gedaan door enkele zijner verzen te vertalen. Hij kende de Hollandse tekst van buiten. Wij hadden een grote liefde voor de rozen gemeen. Het gebeurde dat hij enkel naar de tempel der ‘Vestaalse Maagden’ ging om er de rozen aan het bekken weerspiegeld te zien in het water. Ik wil de lezer een dezer vertalingen niet onthouden:

De rozen slapen -
Doodstil is het geworden;
De monden die morden
werden wak en vielen in.
Nog eenmaal, eer ik prijsgeef,
Wil ik slaapwandelen tussen de rozen.

Misschien ziet de lezer, die ooit in Rome komt, in een der oude straatjes een jongeman die aan de gegeven beschrijving beantwoordt. Het is niet veel: verwarde haren, een waaiende baard, een versleten tas waaruit de vergeelde en verregende manuscripten puilen en om de rechterschoen een touw. Maar over enige jaren zal hij ongetwijfeld tevergeefs rondkijken. Want de kring van degenen, die hem niet meer au sérieux nemen, breidt zich gestadig uit. Doch als hij voorgoed ergens tussen vier muren gesloten zit, ben ik bereid met mijn hospita te zeggen: Poverello.

Aan Giovanni heb ik overigens veel te danken. Nu loopt er geen buurmeisje meer onder de pijnbomen van de Viale Aurelio of zij zegt met een knikje en een oogje op mijn das: Il poeta, vero! De dichter, nietwaar?

Van Beppe die voor Negus speelde

‘Dat het geen tijden zijn om vlinders te vangen onder de boog van Titus’, heeft Mussolini gezegd. En vandaag heeft Italië geen vlinders gevangen, maar Addis Abebà, want de stad is gevallen. En nu ben ik, op uitnodiging van Meester Sitti, met hem meegegaan naar de dorpsschool van Grumo Nevano. Gisterenavond heb ik met hem kennis gemaakt, op aanraden van de waard uit de dorpsherberg. Want, zei de waard, Meester Sitti spreekt vele talen. Inderdaad, Meester Sitti spreekt een weinig gebrekkig Frans en op grond daarvan raak ik hem niet meer kwijt. Want nu moet en zal geheel het dorp horen dat Meester Sitti een weinig Frans d.w.z. vele talen spreekt. Als zijn Frans te gebrekkig wordt beken ik mijn onmacht in deze taal, door te zeggen dat de meester het Frans beter verstaat dan ik, want daarmee staat of valt zijn roem tegenover de buitenwereld. En nu spreken wij al vele uren Frans. Wij spreken het bij hem thuis, wij spreken het op straat, maar dan zeer luid en met brede gebaren en wij zullen het over enige ogenblikken spreken voor de klas waarvan Meester Sitti meester is. Parler, Parler, Parlerons! roept de meester druk en zenuwachtig, terwijl wij de vestibule van het schoolgebouw betreden. En wij spreken het snel en met brede gebaren, te snel, want wij verstaan elkander niet meer, maar dat deert niet: de indruk is overweldigend. De indruk is zo overweldigend dat de kinderen die wij snel voorbijgaan met open mond blijven staan en vergeten te groeten. En ook Meester Sitti groet niet. Hij groet altijd, maar nu niet; nù moet hij Frans spreken.

Als de klas eindelijk vol gelopen is en alle banken bezet zijn, heerst er een geweldige spanning. De katheder biedt plaats genoeg voor twee en zo zit ik vandaag naast de meester op de katheder en overzie de jeugd van Grumo Nevano. Op de eerste bank zit Beppe. Naast en achter Beppe begint de klas maar hij vertegenwoordigt met listige ogen haar intelligentie. Wat er ook gebeuren gaat, hij zal er partij van trekken. Nu de meester zijn vuist op de katheder doet neerkomen om er de vereiste stilte voor het gebed te vragen, die er al is, begint Beppe met zijn hoge stem het Pater Noster af te raffelen. Geheel de klas volgt hem daverend op één lettergreep lengte. Hij slaat het eerst het kruis en in zijn donkere ogen staat te lezen: gewonnen! volgende proef! Meester Sitti haalt de krant uit zijn binnenzak en vouwt haar open. Hij gaat staan en leest de rede die de Duce gisteravond gehouden heeft toen het bericht binnenkwam, dat Addis Abebà gevallen was. Dat gaat gepaard met stemverheffingen en stemdalingen en met vuistslagen op de lessenaar. Midden onder de rede duwt Meester Sitti een pepermuntje in zijn mond en biedt er mij een in het Frans aan. Dat doet Mussolini niet, wanneer hij op het balkon van het Palazzo Venezia een redevoering houdt. Beppe doorziet dan ook de wanverhouding tussen een zo ernstige rede en een pepermuntje en zijn ogen glinsteren. Maar als de meester met een vuistslag de slotzin ‘Addis Abebà behoort ons!’ uitspreekt, neemt Beppe onmiddellijk het initiatief tot het applaus. Als de klas volgt begint Beppe met zijn voeten te trappelen en dan trappelt heel de klas. En in de ogen van Beppe staat te lezen dat hij het werk van zijn handen en zijn voeten goed, zeer goed vindt.

Parler, parler, parlerons Français! Daar heeft iedereen op gewacht. Meester Sitti neemt nu drie pepermuntjes

tegelijk en zegt: commencer, allons parler!

Nu moet ik vertellen, te hooi en te gras en de meester zal het vertalen. Over mijn reis en over de wereld. Dat mag niet gewoon zijn en waar haal ik zo gauw de avonturen vandaan! Wie denkt er ook aan dat hij nog ooit op de katheder van Meester Sitti kan belanden?

De bergen?

Ja, in Zwitserland ben ik op de bergen geweest.

Was er sneeuw?

Ja, de sneeuw lag er een mensenhoogte dik en het sneeuwde altijd nog maar door. Toen kon ik niet meer. Ik maakte mij een bed van sneeuw en ging slapen. De gehele nacht sliep ik onder de sneeuw, maar toen ik wakker werd kon ik niet meer opstaan. Ik viel weer in slaap. Toen kwamen er grote honden; die groeven met hun poten de sneeuw weg en vonden mij. Ik was gered. En dat alles vertaalt Meester Sitti. Hij maakte de sneeuw tweemaal zo hoog en de honden tweemaal zo groot maar dat deert niet want het verhaal is toch verzonnen. De meester is enthousiast en als hij vraagt of de klas het begrepen heeft, schreeuwt Beppe: oui! Dan schreeuwt heel de klas ‘oui’ en dat maakt de meester nog enthousiaster.

Er wordt op de deur geklopt. De conciërge steekt zijn hoofd door de deuropening en als de meester roept: entrez mon ami! treedt hij ongelovig de klas binnen. Hij overhandigt een briefje en verdwijnt weer. Meester Sitti leest het en schuift het dan naar mij toe. Er staat op: Vanavond groot feest in Grumo Nevano. Meester Sitti, wilt gij een van de leerlingen uit uw klas aanwijzen die hedenavond voor Negus speelt. Beppe! roept de meester, blijf na de les zitten. Oui! zegt Beppe, en hij kijkt slim.

Beppe weet natuurlijk wel het een en ander van de Negus. Die woont nog half in het oerwoud. Een aap is hij niet maar hij is ook geen Italiaan. Hij is zo zwart als de duivel en misschien is hij wel familie van de duivel. Enfin, veel fraais is het niet, die Negus. Maar Beppe zal hem goed spelen, daar behoeft niemand aan te twijfelen!

Nu stijgt de feestvreugde met het dalen van de zon in Grumo Nevano. Als het helemaal donker is zal het feest beginnen. De zon daalt vandaag veel te langzaam. Ik zit wat in de boeken te bladeren van de bibliotheek van de meester. En daar verschijnt hijzelf op de drempel in zijn uniform van zwarthemd. Hij voelt zich zichtbaar een ander mens. Zijn gebaren zijn kort en krachtig geworden. Buiten beginnen ineens alle klokken van het dorp te luiden. Het is donker geworden. Wij gaan! zegt hij. Nu spreekt hij geen enkel woord Frans meer. De dorpsstraten zijn vol volk dat op weg is naar de hoofdstraat. De kinderen gooien vuurwerk dat met oorverdovend geluid uit elkaar spat. Zij groeten Meester Sitti en deze groet hen terug.

Buona sera, Maria; buona sera, Giovanni.

Buona sera, Maestro.

En daar komen de trompetten aan en de roffelende trommels. Daarvoor en daarachter lopen zwarthemden met fakkels. Het Giovinezza davert door het dorp. Daar waar de stoet passeert stijgt een langgerekt en loeiend ‘oe-oe’ op uit de menigte. Want achter de muziek op de ruggen van vier potige bersaglieri rust een houten baar en daarop ligt Beppe helemaal zwart gemaakt als Negus; hij houdt zijn ogen stijf dicht want hij moet voor dode Negus spelen. Zo ziet hij niet dat al die loeiende gezichten ook lachen om die dwaze Beppe.

Maar als de stoet op het plein is aangeland kijkt Beppe toch angstig naar het grote flakkerende vuur. Nu moesten de mensen eens denken dat hij werkelijk de Negus was. Hij knijpt zijn ogen nog vaster dicht. Maar zo vlak bij het vuur voelt hij de warmte al. En ineens staat hij recht op de baar en in een ommezien is hij naar beneden gesprongen en komt als een kat op handen en voeten terecht. Dan rent hij met zijn zwart gezicht en zwarte handen de menigte in die hem joelend uitlacht. Het huilen staat Beppe nader dan het lachen. Maar nu is hij in de buurt van meester Sitti en die roept: kom jij maar hier, m'n jongen. En uit de zak van zijn zwarte uniform haalt hij het doosje met pepermunt. Beppe kijkt zeer listig als hij er een uitzoekt, alsof hij zeggen wil: mij vangen ze niet.

Daar gaat dan toch de Negus het vuur in. Hoepla! en de vier bersaglieri werpen een aangeklede strooien pop in de vlammen. De muziek zet ten tweeden male het Giovinezza in en ieder zingt het uit volle borst.

Tips voor Rome-reizigers

Zo moet het niet in het Italiaans

Tot de vreemdsoortigste drukwerkjes, die op aarde verschijnen, behoren de boekjes waaruit u in een week tijds een aantal woorden in een vreemde taal kunt leren en waaruit u zich een aantal zegswijzen in die taal kunt eigen maken. Zulk een boekje is '*Wat* moet ik zeggen en *hoe* moet ik het zeggen in het Italiaans', uitgegeven in samenwerking met de Nederlandse Reisvereniging. Het werkje beleefde reeds een dertiende druk. Het wordt dus ijverig gekocht door Rome-gangers en bezoekers van Italië. Een dezer dagen diepte ik het op uit de tas van zulk een Rome-ganger op de Piazza Navona. Ik heb er mij een uur lang mee vermaakt.

Ik wil niet zeggen dat deze boekjes niet hun goede zijde hebben. Men leert natuurlijk een mondje Italiaans, al is de kennis van een klein mondje Italiaans vaak aanleiding tot grote misverstanden - maar dat heeft ook zijn zonzijde als men over een goed humeur beschikt. Wat zulk een boekje echter lachwekkend maakt is dat de samensteller ervan ons doorlopend de verkeerde zegswijzen in de mond propt en een gebrek aan psychologie aan de dag legt dat Freud zou doen blozen van verrukking - omdat het eenvoudig een nieuw psychologisch fenomeen vormt.

Laten wij het hoofdstukje 'Restaurant en buffet' eens bij de kop nemen.

Kelner, wilt u het venster sluiten?
Het tocht hier.
Ik drink geen wijn.
Ik ben geheelonthouder.

Kunt u ons een beetje vlug bedienen?
De kip is niet mals.
Het vlees is taai.
Dit smaakt aangebrand.
Dit bord is niet schoon.
Ik heb dit niet besteld.
Is er geen Hollandse kaas?

Stelt u nu eens voor, lezer, dat gij ook maar de helft van deze volzinnen tegen een kelner, waar ook ter wereld, zegt. En zeker tegen een Italiaanse ober. Hij zal beslist denken met een volslagen gek te maken te hebben.

Gij begint met hem te vragen het venster te sluiten - terwijl gij waarschijnlijk heerlijk op een terrasje in de zon gezeten zijt. Dan laat gij hem weten, dat gij geen wijn drinkt. Dat is uw goed recht, al is het een onrecht tegenover Italië. Maar waarom voegt gij er aan toe dat gij geheelonthouder zijt? Zeg dan liever, ik drink geen wijn, ik heb de mazelen. Het klinkt ook gek, maar het klinkt in ieder geval minder gek. Want wat een geheelonthouder is, weet onze Italiaanse man eenvoudig niet, een geheelonthouder is in Italië nog nimmer in levenden lijve geconstateerd. Gij zijt dan beslist ook de eerste.

Maar goed, gij drinkt geen wijn en wilt u vlug laten bedienen. Is dat echter reden om tegen uw Italiaanse ober achtereenvolgens te zeggen dat de kip niet mals, het vlees taai, het bord niet schoon en de rest aangebrand is? Dat gij alles niet besteld hebt. En of er geen Hollandse kaas is.

Ik kan mij inmiddels levendig voorstellen dat er iets aan uw maaltijd niet deugt, nadat gij als een nurks, zonder ook maar één vriendelijk woord gesproken te hebben, maar zoveel te meer onvriendelijke woorden, op

uw bord neerkijkt. Het raam dicht, geen wijn, geheelonthouder, en een beetje vlug bedienen - aan zo'n barbaar, zal de ober gedacht hebben, zijn de kip en het vlees tóch niet besteed.

En dan kunt u tien keer tegen hem zeggen: Ik heb dit niet besteld. Hij zal het heus niet terugnemen. Want gij hebt het wel besteld. Door uw barbaarse houding. Waart gij maar liever gekomen zonder de kennis van één woord Italiaans, maar met een vriendelijk gezicht. Dan had hij u een godenmaal gebracht.

Bezien wij de spijskaart eens die het boekje ons biedt. Niet de gehele spijskaart. Alleen de afdeling wild en gevogelte. Een ruime keuze. Ecco, Leeuweriken, Taling, Tamme gans, Wilde gans, Houtsnippen, Watersnippen (aan het spit gebraden), Bastaardnachtegalen, Gebraden kapoen met truffels, Ree, Hert, Jong hert, Wild varken, Damhert, Vinken, Fazant in gelei, Parelhoen als ragoût, Gans (adellijke), Patrijzen, Jonge Patrijzen, Duiven (op het rooster gebraden), Parelhoen, Kwartels, Spreeuwen, Lijsters met olijven. (Het lijstje met wild en gevogelte is nog niet eens volledig overgenomen). Ik at in mijn leven ongeveer honderdmaal in een Italiaans restaurant. Maar geen der bovenstaande gerechten.

Nog een paar, voor de bezoeker van Italië onmisbare volzinnen:

Kunt u mij een drukker aanbevelen?

Ik wil honderd visitekaartjes laten drukken.

(Nederlandse heer tegen barbier:) Zou u iedere morgen bij mij kunnen komen om mij te scheren?

(Nederlandse dame tot dameskapper:) Zou u morgen bij mij kunnen komen om mij te kappen?

‘De handige boekjes zijn bijzonder praktisch op reis’ staat er in dit boekje in ‘Een woord ter aanbeveling

door het hoofdbestuur van de Nederlandse Reisvereniging’.

Vraag: veronderstelt de Vereniging dat haar leden bestaan uit nurksen uit de Camera Obscura, uit filmsterren en uit miljonairs?

Enige misverstanden omtrent Italië

Er heersen vele grote en kleine misverstanden in ons land omtrent het Apennijnse schiereiland. Een der grootste misverstanden is dat het in Italië van maart tot november zomer is. Dank zij dit misverstand is menig toerist van een nogal koude Italiaanse kermis thuis gekomen.

Het voorjaar is in Rome niet zoveel beter dan in Amsterdam. Het mag dan overdag een paar graden warmer zijn, des avonds neemt de avondkou des te heftiger revanche, zij neemt met volle kracht bezit van de stenen huizen en kille trattoria's, die geheel op de zomer gebouwd zijn.

Neen, Italië is buiten de volle zomermaanden geen warm land en een Italiaanse winter is aanmerkelijk zwaarder te verduren dan een Nederlandse winter... Onze huizen zijn immers op de winter berekend, de Italiaanse niet. Zelfs de Italiaanse zomer kent frisse avonden en geen Romeinse vrouw gaat uit, tot diep in de zomer, zonder een wollen jasje of wollen omslagdoek over haar arm te dragen, om zich daarmee te kunnen beschermen tegen de plotseling intredende avondkoelte. En denk niet dat Italiaanse boeren in het voorjaar de Italiaanse akkers bewerken, luchtig gekleed met weinig of niets, als Bacchus en zijn Bacchanten op een romantische paneel. Integendeel, zij steken tot aan hun nek en hun enkels in de jaeger.

Het is begin juni, ik ben nu twee maanden hier, en ik heb in april en mei ontelbare verdrietige toeristen ontmoet die zich beklaagden omdat zij hun zomergarderobe meegenomen hadden en hun wintergarderobe thuis hadden gelaten. Van de eerste maakten zij, kleumend,

gebruik, terwijl zij de laatste node misten. Als ik zeg dat er in de droefgeestige maanden april en mei van de zestig dagen tien dagen werkelijk uitblinkers waren, zodat men op die dagen zonder regenscherm of overjas kon lopen, dan is dat aan de overdreven kant.

Om de toerist veel verdrietigheden van klimatologische aard te besparen, kan men hem niet anders dan op het hart drukken: bedenk dat voorjaar en najaar in Italië evenals in Nederland voorjaar en najaar zijn, met alle wispelturigheden van dien. Dat de winter er relatief gezien, kouder is dan de Nederlandse winter, omdat heel Italië op de zomer gebouwd is en zich niet afdoende tegen de winterkoude weet te beschermen. En dat de zomer ten slotte een onverdeelde zomer is (voor sommigen te warm, voor anderen het ideale klimaat). Maar dat men zelfs dan nog als toerist zich moet weten te wapenen tegen de mogelijkheid van plotselinge avondkoelten.

Nog een misverstand. Menigeen denkt dat de Italiaanse volkskeuken tot de beste keukens van de wereld behoort. Ook dat is niet waar. In de restaurants kan men natuurlijk voortreffelijk eten. Maar wie iets meer bezijden de afgetrapte paden reist en daardoor een heel wat avontuurlijker Italiaanse wereld leert kennen, leert daarmee ook de eigenlijke Italiaanse keuken kennen en deze kan niet in de schaduw staan van de Nederlandse keuken. In een eenvoudige trattoria eet men 365 dagen van het jaar - net als in het eenvoudige Italiaanse gezin - meelspijzen, die wij onder de vorm van vermicelli en spaghetti kennen, maar die in Italië in allerlei variëteiten voorkomen, maar in wezen hetzelfde zijn als onze spaghetti en vermicelli. Laten wij deze meelspijzen gemakshalve samenvatten onder het verzamelwoord ‘spaghetti’.

Welnu, in iedere eenvoudige trattoria wordt de hoofdschotel gevormd door het bord ‘spaghetti’. Hoe men het ook keert en wendt en het uiteindelijk, bevestigd aan de vork, in de mond brengt: spaghetti is een gesublimeerd soort hooi (zo ongeveer denkt een Italiaan over onze aardappel). De eerste hap smaakt voortreffelijk, de laatste heeft geen kleur meer. Misschien dat het eerste bord op de eerste dag u in z'n geheel voortreffelijk smaakt, na een week voelt ge u een nijlpaard, waarvan het boek Job zegt, dat het de ganse Jordaan intrekt in zijn bek.

Natuurlijk kan men de voortreffelijkste ‘spaghetti's’ krijgen in voortreffelijke restaurants. Maar de huis-, tuin- en keukenspaghetti uit het eenvoudige eethuis... Nu ja, spaghetti-eters worden evenals aardappeleters weliswaar niet geboren maar gemaakt. Ze worden gemaakt op het ogenblik dat ze de moederborst vaarwel zeggen.

Wil men, in de volkskeuken, rijk eten dan kan men daarna nog een biefstuk bestellen of een ander lapje van een rund. Een feit is dat al deze runderlapjes in kleine Italiaanse trattoria's nauwelijks eetbaar zijn. Toen Pharao de zeven magere jaren zag in de gedaante van zeven magere koeien, zag hij ongetwijfeld zeven koeien die op weg waren naar een Italiaans abattoir. Ik vraag mij soms in gemoede af of men in een dorpstrattoria niet iets van het rund krijgt, dat geleerlooid is, bewerkt tot schoenzool, door de jaren afgedragen en dan nu, tot niets anders meer kunnende dienen, als biefstuk geserveerd wordt. En dan moet ik toegeven: de Italiaanse kok is een meesterkok. Om uit een schoenzool een biefstuk te maken die althans heerlijk ruikt en omringd is door een smakelijke saus - dat vraagt om een innig verbond met de duivel. Als groente krijgt men dan nog een forse sla - die werkvrouw onder de

groenten.
Dat is de maaltijd die men 365 maal in het jaar in kleine dorpstrattoria's kan bestellen. Een andere is er niet tenzij er jonge haantjes zijn of lammeren zijn geslacht.

Maar gij zult niet licht in zulk een kleine trattoria verzeild raken. Want gij bewandelt de grote weg en daar is alles op de toerist of de uitgaande Italiaan berekend. In Rome zet gij u in een van de duizenden eethuizen en geniet de keuken van de uitgaande Romein, die voortreffelijk is en werkelijk een der beste ter wereld. Maar in de volkstrattoria's, waar gij hoogstens bij toeval belandt, is het menu primitief en zo is de Italiaanse volkskeuken. Hij is armelijk vergeleken bij onze volkskeuken, zoals het Italiaanse volk armelijk is vergeleken bij het onze.
Een ding dat veel goed maakt is de halve liter of kwart liter wijn die het maal vergezelt. Zelfs de armelijkste trattoria schenkt een behoorlijk glas wijn bij het maal - anders zou hij ophouden trattoria te zijn.

Het menu van het restaurant van de gegoede burger te beschrijven zou een boekdeel vragen, het zou bovendien een vermogen kosten om alles voor u te gaan proeven en tenslotte: ik weet niets af van de edele kunst, de kook-, bak- en braadkunst.
Het enige recept dat ik u geven kan omdat ik het zelf veelvuldig toepas, volgt hier.
Wie ongecompliceerd, breeduit en geheel naar eigen smaak eten wil, doe wat iedere eenvoudige Italiaan doet. Hij kope zich een stuk brood, wat vlees, wat kaas, wat olijven, een stuk kip (kortom waar hij goesting in heeft) en begeve zich daarmee naar de volkstrattoria. Hier bestelle hij een kwart of een halve liter wijn en ete naar hartelust. Hij kan dan zijn maaltijd tot in het on-

eindige variëren en betaalt aan de patroon van de trattoria niet meer dan de genoten wijn. Afgezien van het feit dat men op deze wijze goedkoop en naar eigen smaak eten kan, men eet ook veel volkser. Men is Italiaan met de Italianen.

Door Rome lopen als een kip in de rui

‘Dat kunnen niet anders dan vreemde toeristen zijn! Wij Italianen hebben nu wel ongeveer een voorstelling van de buitenlandse toerist. Maar steeds weer wordt onze stoutste fantasie door de werkelijkheid overtroffen’.

Zo begint een artikel over de kleding van de vreemdeling-toerist in een der Italiaanse bladen. De vreemdeling, of liever gezegd de wijze waarop deze zich kleedt, is reeds lang een probleem voor de Italianen. En in het bijzonder voor de Romein.

In april reeds komen ze: de vreemdelingen uit Duitsland, Nederland, Denemarken en al die andere landen waar het met de zon maar zelden boteren wil. In Rome en in de rest van Italië is het dan nog guur maar de koukleumen uit het noorden hebben het zich in het hoofd gezet dat Italië een warm land is. Zij nemen een garderobe met zich mee die overeenstemt met dit waandenkbeeld. En die garderobe wordt al maar lichter en luchtiger naarmate het later in het jaar is. In mei reeds loopt menige toerist er in Rome bij alsof hij in een badplaats loopt. De avonden zijn dan nog koud, maar de toerist zocht tevergeefs naar iets warms in zijn bagage. Rillende loopt hij door de tochtige en frisse straten van de Eeuwige Stad. De Romein ziet het met enige verbijstering aan. Hijzelf loopt een groot deel van het jaar des avonds gelijk een schaap in de wol.

De verbijstering van de Romein richt zich niet in de eerste plaats op de rillingen van de toerist. Maar op zijn ongekleedheid. Hij ziet daar dan ook de meest vergevorderde staaltjes van. Menige buitenlandse toeriste schijnt het idée fixe te hebben dat Rome een Kurort

is. Zij kuiert er rond zoals zij in Scheveningen zou rondkuieren of in Zandvoort aan Zee. Het is alles wel best te begrijpen: wie in Italië is geweest, wil bruin terugkomen, nietwaar. Hij wil waar voor zijn geld en bij terugkomst met zijn huid aan de achtergeblevenen bewijzen dat hij tweeduizend kilometer diep naar het zuiden is doorgedrongen.

Zo arriveert dan de toeriste met die bleke huidskleur die de winter haar heeft bezorgd en die zij wijselijk aan de ogen van haar landgenoten onttrekt. In Rome echter wordt zij bezeten door een verlangen naar zonnebrand en zij ontbloot zich in de eerbiedwaardige straten van Rome voor de ogen van de Romeinen voor zover dit mogelijk is. Haar huidskleur is die van de uitlopers van aardappelen die een jaar lang in een donkere kelder hebben gelegen. Voor de verbaasde Romein ziet zij er dan ook uit als een kip in de rui, die zich blootgeeft op de naargeestigste plekken. De tweede dag reeds gelijkt zij een uitslaande brand van infrarood. Eenmaal weer thuis is zij inderdaad gebruind en in Italië geweest. Maar vraag niet wat de Romein van haar denkt.

Is de Romein dan zulk een zedemeester? Neen, dat is hij niet. De kwestie is dan ook nauwelijks een kwestie van openbare zedelijkheid te noemen. De bouwvakarbeiders en wegwerkers in Rome werken naakt tot aan het middel en het stadsbeeld van de Eeuwige Stad is ondenkbaar zonder hun gebruinde torso's. De helft van de ontelbare openbare beelden van Rome zou geen genade vinden in de ogen van de gemeenteraadsleden uit de landen waaruit de toeristen afkomstig zijn. Neen, de kwestie is geen kwestie van openbare zedelijkheid in de zin die wij er in het hoge noorden aan geven. Het is een kwestie van stijl. Een kwestie van beschaving.

Er is geen stad ter wereld met meer gevoel voor traditie dan Rome, de stad der in draperieën gehulde Vestalinnen en in toga orerende orators. Het Romeinse besef van stijl en stand is identiek met gekleed zijn. Nog geen twintig jaar geleden werd men in Rome door de conducteur van de tram verwijderd indien men op een zomerdag geen jasje droeg. Niet omdat de man zulks onzedelijk vond. Hij vond het eenvoudig geen stijl.

Wanneer een magere Engelsman op leeftijd door Rome dribbelt in een short en zijn bleke benen prijsgeeft aan de algemene aandacht, dan zal geen Romein het woord onzedelijk gebruiken. Hij denkt eenvoudig dat de Engelsman geen geld genoeg heeft om zich een behoorlijke broek aan te schaffen. Zijn gebrek aan broekspijpen is voor de Romein een gebrek aan standing.

Half ontbloot door Rome lopen kan niet. Het druist in tegen de geest en het stijlgevoel van de bevolking. Het druist ook volkomen in tegen de geest van de stad zelf, het is in tegenspraak met het Colosseum, het Forum en zelfs, hoe vreemd het moge klinken, met de in de ogen van noorderlingen zozeer gewaagde beelden. Misschien wel juist daarom. Wie bruin wil worden en zonnebaden wil, bezoeke de Italiaanse Azurenkust. Maar wie Rome of Florence bezoekt, klede zich naar 's lands eer. Anders loopt hij wel in Rome maar eigenlijk loopt hij niet verder dan Zandvoort aan Zee.

De goede maaltijd

We leven in het tijdperk der vitaminen. We eten geen gebraden wild meer - gelijk onze voorouders - maar calorieën. En we worden er wel voor beloond. Op het jongste congres van hartspecialisten te Stockholm werd officieel verklaard dat een mensenleven gemiddeld zeventien jaar langer duurt dan een halve eeuw geleden. Voorwaar, geen gering cadeau. Als men vandaag de dag een nieuwe wereldburger in de wieg ziet liggen, dan kan men veilig denken (en zeggen) dat hij waarschijnlijk 66 jaar zal worden. En ligt er een wereldburgeres in de wieg dan moogt gij er nog vijf jaar bijdoen, want zij haalt waarschijnlijk de 71.

Uit zulke cijfers leest men dat de medische wetenschap in de laatste vijftig jaar met zevenmijlslaarzen haar gang is gegaan. Maar het is niet alles winst, zei de kruidenier, die een rijke maar lelijke weduwe had getrouwd. Want met het dieet, met de vitaminen, met de calorieën en met de vermagering komt langzaam maar zeker één goed ding in het gedrang: de goede maaltijd. De goede maaltijd is een van de belangrijkste dingen die er op aarde bestaan. Wie gering denkt over de dagelijkse menselijke verrichting van het eten begaat een kapitale fout. Het eten, mits met geest en cultuur door de mens verricht, is een ware zegen. Het brengt de mens, wiens leven toch al gespannen en gehaast genoeg is, tot rust. Een goede maaltijd brengt de eter in harmonie met zichzelf en met zijn medemens.

De Griekse wijsbegeerte is aan tafel ontstaan. De Griekse wijsgeren spraken onder de maaltijd over ‘het ware, het goede en het schone’. Epicurus, Socrates, Plato en

Aristoteles waren goede eters. Ze genoten van een goede maaltijd en een goede wijn. Hitler daarentegen was een slechte eter. Bij het zien van gebraden vlees of gebakken vis liep zijn gal reeds over. Hij had zulk een verachting voor de maaltijd dat hij ook de eetlust der andere disgenoten trachtte te bederven. Daartoe hield hij, tijdens de maaltijd, zijn verschrikkelijke tafelredes, waarin hij alleen aan het woord was en waarin hij zijn gal uitstortte over de gehele wereld. De slechte eetlust van Hitler heeft de wereld meer leed berokkend dan alle sprinkhanenplagen der wereldgeschiedenis bij elkaar.

Grote mensen zijn in de regel ook goede eters. Om er enkele met name te noemen: Bach, Luther, Titiaan, Goethe, Rossini. Maar bekijk nu de magen eens van de grote pessimisten; Schopenhauer, die dat sombere beeld van de wereld schiep waaronder wij nog steeds leven. Nietzsche die met zijn geschriften de wegbereider was van het fascisme. Beiden hadden een slechte spijsvertering. Zij hadden een maag- en een leverkwaal.

Er is een verschil tussen zich rondeten, gelijk een wereldbol en met verstand en goede smaak genieten van zijn dagelijkse maaltijden. Er bestaat niet het minste bezwaar tegen het feit dat iemand van zijn maaltijden een verfijnde cultuur maakt. Want wie dit doet verkwikt meer nog dan zijn lichaam zijn geest. Er zijn mensen die het beschamend vinden wanneer men zoveel werk maakt van het eten, doch die in de grootste gemoedsrust veertig sigaretten per dag roken.

‘Ik graaf me mijn graf met mijn vork,’ zei Maurice Edmond Sailand Curnonsky, de grootste gastronoom die Frankrijk in deze eeuw gekend heeft. Het bleek een gezonde bezigheid, deze grafgraverij. Toen hij tachtig werd boden tachtig eethuizen van Parijs hem hun meest

verfijnde maaltijd aan. Hij is ze alle tachtig gaan gebruiken. Op tachtig verschillende dagen, natuurlijk.

Met een stille, bijna religieuze aandacht bekijk ik iedere middag signore Salvatore, zoals deze spaghetti eet. Wij Nederlanders zitten met dat paradoxale gerecht al in onze maag, nog vóórdat het in onze mond zit - men brengt ons een overbodige lepel opdat wij de macaronislierten met behulp hiervan rond de vork draaien, iets wat negen van de tien Nederlanders nooit gelukt: altijd is er een onwillige sliert macaroni die zich niet met de rest tot een ordentelijke wrong wil verzoenen en de ongelukkige eter heeft plotseling het gevoel of hij per vergissing in een vliegertouw heeft gehapt en nu maar door moet bijten ‘ins Blaue hinein’.

Het eten van Italiaanse spaghetti is voor een Nederlander verontrustend. Een Nederlander eet liever niet iets waarvan een gedeelte buiten de mond blijft bungelen en wat dan met enig vertoon van geluid naar binnen gehaald moet worden. Wij eten vanaf de kinderstoel met een dichte mond en wij eten geluidloos. Zo hoort het en zo is het netjes.

Of signore Salvatore netjes eet en zoals het hoort weet ik niet, maar wel weet ik dat hij spaghetti eet en dat hij dit doet op een grootse en adembenemende manier. Hij plant zijn vork in de schaal, draait deze enige keren om, totdat er een wrong macaroni aan ontspruit ter grootte van de kop van een vuistgrote herfstchrysant. Vervolgens steekt hij dit siergewas naar binnen en verzwelgt het. Kauwen doet hij niet. In een dozijn snelle bewegingen trekt hij zo de ganse inhoud van de schaal spaghetti naar binnen gelijk Behemoth, het nijlpaard uit het boek van Job, in een dozijn zwelgbewegingen de ganse Jordaan door zijn keelgat naar binnen trekt. Behemoth doet zulks niet zonder bijgeluiden. Signore

Salvatore doet zulks evenmin. Daarom eet hij volgens onze vaderlandse begrippen niet netjes.

Wat overigens, is netjes?

In Arabische landen moet gij de soep slurpend eten om de gastheer kenbaar te maken dat het gerecht u smaakt. En bij de koffie erna dient ge te boeren. Wie dit niet doet is onbeleefd en beledigt zijn gastheer.

Hoe onbeleefd zijn wij dus met al onze beleefdheid in het land van Allah.

Maar goed, mag onze etensstijl dan bij de spaghettieters en in het land van Allah niet zo hoog aangeschreven staan als wij wel zouden wensen, in de rest van de wereld is onze faam van stijlvol-etende dames en heren toch onbedreigd. Dat dacht u maar! Een zekere Myra Valdo, Amerikaans schrijfster, heeft dezer dagen een boek uitgegeven met niet minder dan een half miljoen recepten. Om deze te verzamelen heeft zij zestig landen bezocht en 125.000 km afgelegd. De gastronome Myra Valdo heeft echter niet alleen een astronomisch aantal recepten verzameld, zij heeft zich ook een mening gevormd over de eetlust der verschillende volkeren. Volgens Myra Valdo eten de primitieve volkeren het meest: de bewoners van Afrika en de Eskimo's b.v. Zulks spreekt vanzelf. Ze leven van de jacht. Hebben ze een beest neergelegd, dan is het: eten jongens. Wie immers weet wanneer er wederom sprake is van jagersgeluk? Op de vraag welk *geciviliseerd* volk het meest at, antwoordde Myra Valdo zonder aarzelen: het Nederlandse.

De Nederlanders, zei ze, eten zeker zes maaltijden per dag. Nauwelijks zijn ze wakker of ze gebruiken een ontbijt met koffie. Om elf uur gebruiken ze een tweede ontbijt dat hoofdzakelijk is gebaseerd op koffie en gebakjes. Tussen half een en een uur nemen ze dan een

middagmaal tot zich, dat bestaat uit haringen, soep, vlees en een dessert. Om half vijf gebruiken ze thee en broodjes en om half zeven een avondmaal dat min of meer gelijkt op het middagmaal. Komt de Nederlander dan 's avonds thuis uit bioscoop of theater dan heeft hij opnieuw honger als een wolf en zal nooit verzuimen voor het slapen gaan nog een avondetentje te verorberen, dat bestaat uit koud vlees, zoetigheden en chocolademelk. En mocht, besluit culinaire Myra Valdo, een Nederlander tussen al deze maaltijden door toch nog last van honger hebben dan staat zijn huis vol chocolaatjes, die de roem en de trots van zijn land uitmaken. Nu, ik wil niet met Myra Valdo redetwisten. De waarheid is zo betrekkelijk, zeker als zij door de maag gaat. Piet uit Alkmaar zegt in Rome dat signore Salvatore spaghetti eet als een Hollands rund gras.

En je zult maar moeten slurpen bij de soep en boeren bij de koffie omdat een zoon van Allah anders beledigd is.

Myra Valdo vindt dat wij Nederlanders de grootste eters zijn na de wilden.

En wat zei de nieuwe Chinese gezant toen hij voor het eerst voet aan wal zette in Amerika en werd bestormd door fotografen en journalisten?

‘Wat is uw eerste indruk van de Amerikanen, Excellentie?’ vroeg een ijverige journalist.

‘Dat de ogen van alle Amerikanen scheef staan,’ zei Zijne Excellentie.

De Italiaanse schone wil blond zijn

Iedere week verschijnt er een nieuwe Italiaanse speurder in vers gestreken geel overhemd aan alle krantenkiosken van Italië. Hij klimt behendig de open kiosk binnen, strekt zich lui uit tussen de dag- en weekbladen en ligt op zijn rug naar het Italiaanse azuur te staren tot een liefhebber van speurdersromans hem voor de prijs van 130 lires of drie kwartjes wreed wekt uit zijn zuidelijke dolce far niente. Hij moet dan onmiddellijk aan de slag, want liefhebbers van detectiveromans laten meestal geen gras over hun nieuwsgierigheid groeien. Ze zetten zich op een bankje op de Aventijn of op een der treden van de Sint Pieter en openen het gele boekje. De speurder, onmiddellijk wakker, slaat aan het speuren, ontraadselen en ontknopen, daarbij de ene sigaret opstekend aan de andere en zijn hersens voortdurend op sterk water zettend. Want het subtiele gedachtenleven van een speurder bestaat uit een zo sterk mogelijke concentratie van nicotine en whisky puur.

De nieuwe Italiaanse speurder in geel overhemd is bijna altijd een buitenlandse detective in Italiaanse vertaling. Nu eens is het een Peter Cheyney, dan weer een Agatha Christie, dan weer een E.S. Gardner. Maar deze week werd de liefhebber verrast door een detective van Italiaanse huize. De jeugdige held bleek weliswaar, evenals zijn Amerikaanse collega's, een kettingroker en dronk bijna bij voortduring ‘drie vingers’ scotch, maar hij deed dit tenminste in en rond Rome.

Hij rolde in 150 bladzijden een gangsterbende op, een bende gevormd op eigen bodem door een dier Italiaanse gangsters, die door senator Kefauver indertijd, na een vruchtbaar gangsterleven in de Verenigde Staten,

verrast werden met een passage enkele reis naar hun land van herkomst.

Het gaat ons hier niet om de wapenfeiten van de held. Het gaat ons hier om zijn kleur haar. En om de kleur haar van zijn vrouwelijke medespeler. Welke kleur denkt gij wel dat de Italiaanse held en heldin in deze speurdersroman hebben? Zwart, zult gij zeggen, want alle Italianen zijn zwart. Maar onze held is blond. Blond als Hollands koren. Blond als Duits bier. Blond als Deense boter. Hij heeft nochtans zijn haar niet laten verven, want dat doet een Romeinse held niet. Hij is alleen maar een misgreep van de natuur.

Zijn mooie vrouwelijke tegenspeler is natuurlijk ook blond. Anders zou zij niet mooi zijn. Maar van haar weten wij tenminste dat het geverfd is. Alle Italiaanse blondines immers zijn geverfd. ‘Zij was van het heerlijkste blond’ zegt de schrijver, ‘haar hoofdhaar scheen te bestaan uit vloeibare manestralen. Haar ogen waren chocoladebruin’.

‘Geverfd!’ zucht de Nederlandse lezer op het bankje van de Aventijn of de trap van de Sint Pieter.

Niet de ogen natuurlijk.

Maar het haar.

Wie reeds vele jaren het schone Italië bezocht, ziet met leedwezen hoe het schiereiland hoe langer hoe blonder wordt. Tot in de kleinste bergdorpjes laten de zuidelijke schonen hun ravenzwart haar in de stad blonderen en keren dan trots en met hoogopgericht hoofd naar hun dorpen weer als uit de hemel neergedaalde engelen. Ach arme. Weg is dat lange, prachtige, moeraszwarte haar. Het is, om met onze Italiaanse detectiveschrijver te spreken, veranderd in vloeibare manestralen. Nu kan men over manestralen van opvatting verschillen en zeker over vloeibare manestralen. De vloei-

bare manestralen op het hoofd van de geblondeerde Italiaanse schonen bijvoorbeeld zijn van het jammerlijkste goudgeel dat ooit op aarde geproduceerd werd. Als mondstuk van de damessigaret zou het er nog mee door kunnen. Maar op een dameshoofd gelijkt het zwavel uit Dante's Inferno.

Ik heb nog nooit een geblondeerde Italiaanse gezien die ook maar in de verste verte een blondine werd. Het leek veel meer of ze met haar hoofd in de ongebluste kalk gelegen had. Er is geen zoutelozer tegenstelling denkbaar dan een paar morellenzwarte ogen en haar dat er uitziet als een verkleurde feesttoeter.

En wat het ergste is: zó is het haar van de Italiaanse schone geblondeerd en zo begint het reeds weer op de kruin zijn natuurlijke kleur aan te nemen, als had iemand daar een verkeerde bron aangeboord. Nog eer de schone de weg van dameskapper tot huis heeft afgelegd, borrelt de moeraszwarte ondergrond reeds weer onvervalst naar boven en zou de nieuwgevormde blondine ook maar een etmaal blond willen blijven, dan zou de haarkunstenaar haar gedurende die tijd in gematigde looppas met zijn ganse apparatuur moeten volgen. Het verlangen naar blond haar bij de Italiaanse is oeroud. Zij was er al van bezeten toen zij nog vóór-christelijke Romeinse was. Want vóór de komst van Christus werden er in de kapperswinkels van Rome reeds originele blonde pruiken verkocht. De Romeinse legioenen vochten niet alleen met de blonde Germaanse krijgers. Zij beroofden ook de vrouwen van hun overwonnen vijanden van hun lange blonde vlechten en verkochten die duur aan de kappers van Rome. Het zuidelijke verlangen naar blond haar is even oud als de weg naar Rome.

Italiaanse vrouw: uitgesproken karakter

Een man kan met goed fatsoen en rustig geweten zeggen: ik houd van het proza. Maar hij kan niet met goed fatsoen en rustig geweten zeggen: ik houd van de Italiaanse vrouw. Het klinkt zo Casanova-achtig. Dan liever de gulden middenweg bewandeld en gezegd: ik houd van het proza van de Italiaanse vrouwennaam. Want dat proza is pure poëzie. Aida en Aidelina, Aurea en Aurora, Beatrice en Bettina, Claudia en Chiara, Graziella en Giazinta - maar laat ik niet doorgaan tot de Z want het is geenszins mijn bedoeling een klinkdicht te schrijven.

Het is mijn bedoeling iets over het karakter van de Italiaanse vrouw te schrijven. Al zijn er altijd nog lieden die menen dat een vrouw geen karakter heeft. Meestal zijn deze lieden telgen van het mannelijk geslacht die ernstig menen het patent te bezitten op alles wat karakter heeft. Vrouwen geen karakter! riep Heinrich Heine uit. Ze hebben veel te veel karakter. Ze hebben ieder ogenblik een ander karakter.

Het is omdat ik niet over een Italiaanse vrouw schrijf, maar over de Italiaanse vrouw, dat ik Heine rustig kan bijvallen. Want de Italiaanse vrouw is zo duizendvoudig in haar verschijningsvorm dat men in alle gemoedsrust van haar zeggen kan dat zij ieder ogenblik een ander karakter heeft. Wat het meest karakteristieke aan dat karakter is is het uitgesprokene. Zij heeft wat men in het noorden noemt, een uitgesproken karakter. De Italiaanse vrouw is, wat zij is, in extremis. Is haar karakter zacht, dan is het ongelooflijk zacht, en kan zij

zo op de nominatie voor heilige gezet worden. Is het hard, dan is het diamanthard, en zij snijdt er even gemakkelijk mannenharten mee als een dief met zijn ruitensnijder winkelruiten. Een Italiaanse vrouw is nooit iets half. Zij is vroom als een Santa Chiara, edel als een Vittoria Colonna, meedogenloos als een Lucretia Borgia. Zij is dat alles. Poëtisch echter - ook al was Santa Chiara een gedicht, Vittoria Colonna een dichteres en Lucretia Borgia ongetwijfeld een lezeres van gedichten - poëtisch echter is zij niet. Zij is daarvoor te volstrekt en zonder geheim. Zij mist totaal het verdroomde en nevelachtige van het noorden. Vandaar waarschijnlijk, dat de grootste dichter-minnaar van Italië, Dante, niet een Italiaanse vrouw maar haar afwezigheid beminde. Beatrice zou nooit zo hoog in Dante's hemelse paradijs opgeklommen zijn, had zij van zijn huis een klein aards paradijs mogen maken.

Als regel echter laat de Italiaanse vrouw zich niet door de man in de zevende hemel zetten bij gratie van haar lichamelijke afwezigheid. Zij zorgt integendeel dat zij zeer duidelijk lichamelijk aanwezig is. Op straat en plein, in de tram of in de autobus kan men haar onmogelijk over het hoofd zien. In tram of autobus ziet men haar zelfs soms onder de oksel. Zij scheert zich daar nooit, gelijk zo menige noordelijke vrouw. Het okselhaar hangt kwistig omlaag als het nest van een wevervogel. Dit is alles goed en wel totdat de Italiaanse schone het hoofd blonderen laat: er ontstaat dan een eigenaardige discrepantie tussen hoofdhaar en okselhaar en dit brengt u tot de voor de hand liggende gedachte dat niet langer de wevervogel maar de koekoek het nest betrokken heeft.

Is de Italiaanse vrouw als regel overduidelijk aanwezig, dit jaar is zij het ook nog in particularia. De mode wil dat zij dit jaar de Salomonitische tweelingen van de gazel zeer spits en geprononceerd draagt, ongeveer als de zeemeermin op de Friese stoeltjesklok of het vrouwelijke boegbeeld op het Oudhollandse fregat. Zij geeft daarom haar twee gazellenjongen in de hoede van een zekere Peter Pan, een verre verwant van de grote god der herders, satyrs en nimfen en verkrijgbaar in iedere winkel als vooruitstrevende b.h.

In de koekebakkerswinkeltjes van de Castelli ziet men prachtige staaltjes van koekebakkerswerk en daaronder zeemeerminnen en vrouwspersonen die niet slechts uitdagend met de tweeling van een gazel prijken maar met een drieling. De poppen zijn een late versie van een oude vruchtbaarheidsgodin, die er met de eeuwen steeds jonger en appetijtelijker op geworden is. De poppen zijn dan ook niet van taai-taai, maar van een roomblank deeg. Wanneer de Italiaanse mode het komend jaar een nog uitdagender apparatuur zoekt om de Italiaanse schone alomtegenwoordig te maken, dan stel ik een Peter Pan à trois voor. Het middelstuk van de drievuldige boezem is dan weliswaar niet meer dan een valse stelling, maar als de koekoek moe is van de oksel kan hij zich ongestoord nestelen in deze ijdele tuit. Hij hoeft er zelfs geen jong van een ander uit te gooien, want het is leeg.

Hij kan het echter vullen met zijn gezang: om het uur een korte melodie, zoals het een koekoek uit een goede koekoeksklok betaamt. Bona en Bianca, Orsela en Ortensia, Sabina en Simonetta, Marise en Marietta. Maar laat ik niet doorgaan, anders wordt het toch nog een klinkdicht. En in de bek van een koekoek is dat vreemd, daar hij de eentonigste onder de vogels heet te zijn.

De vurige liefde van de zuiderling

Beter één tortelduifje in de hand...

Het meest gebruikte Italiaanse woord is het zelfstandig naamwoord ‘Amore’. Daarop volgt onmiddellijk het zelfstandig naamwoord ‘Cuore’, al was het alleen omdat het in alle Napolitaanse of niet-Napolitaanse canzoni op ‘amore’ rijmt. In het Italiaanse lied bemint een Italiaan altijd met zijn hart. In de dagelijkse werkelijkheid gebruikt hij daarvoor andere organen. Vooral zijn tong. Met de Fransman is hij waarschijnlijk de meest welbespraakte minnaar ter wereld. En waarschijnlijk ook de meest gewetenloze.

Merkwaardige ingrediënten die bij ons de verliefdheid kruiden, zoals verlegenheid en schuwheid, kent de Italiaan niet. Het is voor mij een eeuwigdurend raadsel dat Dante een Italiaan was. Maar er is sindsdien ook heel wat water door de Arno gegaan en dat water heeft eeuwen geleden het spiegelbeeld van Beatrice reeds mee naar zee genomen. Dante's verliefdheid was volmaakt ‘Nordisch’ en ‘Nordische’ verliefdheid is de Italiaan volmaakt vreemd. Hij is inzake de liefde een man van de daad en niet van de droom. Waarom - per bacco - zou hij schuchter en verlegen zijn? Hij heeft immers een tong? En die tong spreekt de taal van Dante.

Het is met de liefde vreemd gesteld, zij neemt toe in intensiteit naarmate de zon in intensiteit afneemt. Een der meest gangbare misvattingen is dat vurige liefde gelijke tred houdt met een vurig klimaat. Hoe vuriger het klimaat, hoe haastiger en kortstondiger de liefde. Waar de zon het hoogst staat beminnen de mensen elkaar even vluchtig als de vliegen. Maar waar zij zich

een deel van het jaar terugtrekt wordt de eeuwigdurende nacht rood van niet te verhelen liefdesgloed. Ongeevenaard is de pathetiek van de liefde in de oude Noorse sagenwereld. Oneindig gevarieerd in de Duitse volkspoëzie. En in ons eigen vaderland leefde menig paar koningskinderen waarvoor het water veel te diep was.

In de zuidelijke landen echter is het water nooit erg diep, men ziet er altijd de bodem der bergbeken. Het is daarentegen wel zeer snel en zeer helder, en laat aan klaarheid der bedoelingen niets te wensen over. Indien een zuiderling een onbekende vrouw - onder welk voorwendsel dan ook - aanspreekt, heeft hij altijd een bijbedoeling. Of juister gezegd: hij heeft geen enkele bijbedoeling. Hij heeft maar een doel: de avance.

In noordelijke landen is de liefde van de man in de eerste plaats op de vrouw gericht. Een noordelijk man is dan ook in de eerste plaats een man. In Latijnse landen bemint de minnaar naast de beminde in niet geringe mate zichzelf. De man heeft er dan ook een sterk vrouwelijke inslag. Het veroveren van een vrouw streelt zijn mannelijke ijdelheid, die ons noordelingen vrouwelijk aandoet. Een Italiaan maakt geen veroveringen in het verborgene, hij maakt ze voor het forum van zijn vrienden. Hij kent geen groter genot dan op een zomermiddag uitgaan in een der Castelli met zijn zuster en hare vriendinnen. Daar kan hij dan urenlang een passeggiata maken, wandelende als een pauw temidden van een harem van schone jonkvrouwen. Hij oreert, glorieert, bloost van weelde, gelijk de Madonna in het Kerstlied en alsmaar zijn zijn ogen meer gericht op de mannelijke passanten dan op zijn schone gezellinnen. Hij is - in ‘een schijnkoninkrijk’ - de koning te rijk. Hij is een Don Juan.

Don Juan: de vrouwenveroveraar... Dat is ook al zo'n misvatting. Don Juan heeft nooit een vrouw kunnen veroveren. Hij is de eeuwige schijnveroveraar. Zijn moeder heeft hem te zeer vertroeteld. Zij heeft hem zo vertroeteld dat hij alleen nog maar van zichzelf kan houden. Eeuwig mat hij zich af om de drempel der eigenliefde te overschrijden. Maar eeuwig komt hij voor deze drempel ten val wanneer hij een knieval maakt voor een vrouw.

Kan een zuiderling in het algemeen en een Italiaan in het bijzonder dan niet liefhebben? Hij heeft even diep lief als de noorderling, misschien wel dieper. Hij heeft een ongeëvenaarde liefde voor zijn moeder.

Bartali schrijft in zijn verslag over de ronde van Italië van dit jaar, hoe de Italiaanse renners die meer dood dan levend op de besneeuwde passen van de Dolomieten aankwamen, nog maar een woord op de lippen hadden: moeder. ‘Hoe verschrikkelijk klonk dat woord mij in de oren!’ verzucht Bartali.

Naast zijn moeder houdt de Italiaan waanzinnig veel van zijn kinderen. En zonder twijfel ook van de moeder van zijn kinderen: zijn vrouw. Er was in deze regels dan ook geen sprake van de liefde voor moeder, vrouw en kind. Er was slechts sprake van de verliefdheid. Een verliefde noordeling is gemeenlijk een wezen dat reeds verteerd wordt door de liefde zelf. Een verliefde zuiderling echter is iemand die het zelfstandig naamwoord ‘amore’ doorlopend laat rijmen op het zelfstandig naamwoord ‘cuore’, maar die weet dat één lief tortelduifje in de hand beter is dan tien grote liefdes in de lucht. Zelfs al zijn ze zo groot als die van Dante.

Zijn Nederlandse toeristen zo belachelijk?

In het hoogseizoen verspreidt de Nederlandse toerist zich over Europa zoals de buitenlandse toerist zich over Nederland verspreidt.

Het is een soort kleurig dier. Of een neergedaalde engel. Maar geen mens. Ieder jaar weer wordt hij in de dag- en weekbladen van zijn land toegesproken. Men dient hem van advies, wijst hem de schoonste plekjes, bekritiseert hem, maakt hem belachelijk.

De toerist is een gemakkelijk en dankbaar slachtoffer. Hij is dat altijd geweest. En zal het altijd blijven.

De vakantieganger is een boom die losbreekt en met wortel en al aan de haal gaat. Hij levert een zonderling schouwspel op, deze boom, in de landen die hij bereist. Zonder het te willen, afficheert hij doorlopend het verschil in zeden en gewoonten, waarmee hij zich van vreemde volkeren onderscheidt. Hetgeen hem menigmaal belachelijk doet zijn. Aan de oppervlakte althans. Want kijkt men dieper dan is deze zelfde toerist vaak groots.

Ik heb mijn leven lang allerlei slechts over de Nederlandse toerist gelezen. Men ziet zijn hoofd altijd weer vallen onder de valbijl van de vaderlandse kritiek. Maar is het in werkelijkheid zo erg met hem gesteld? Ik geloof er niets van. Integendeel, ik ben ervan overtuigd, dat de Nederlandse toerist, zich in het algemeen beter gedraagt dan de gemiddelde toerist uit menig ander land. Een Nederlander in het buitenland is veel minder chauvinistisch dan een Engelsman, een Fransman of Duitser en hij kan daardoor veel meer oprechte sympathie aan de dag leggen voor het land

dat hij bezoekt. Hij verbroedert gemakkelijker. Hij is geen wandelende ivoren toren van nationaliteitsbesef. Ik ken talrijke Italianen die in korte tijd bevriend raakten met Nederlandse toeristen. Voor diezelfde Italianen bleven Engelse of Duitse kennissen niet anders dan levenslang keurige dames en heren.

Goed, een Nederlander neemt zijn gebreken mee op reis. Maar hij neemt ook zijn deugden mee. En dat zijn er niet weinige. Als ik in een Romeinse autobus een heer zie opstaan voor een Italiaanse dame, dan schat ik zijn nationaliteit reeds voor meer dan vijftig procent op Nederlands. Een Italiaanse heer haalt het niet in zijn hoofd om in een propvolle autobus op te staan voor een oudere landgenote. Hij krijgt liever een hartaanval. Hij staat alleen op voor een chique geklede jongere landgenote. Maar denk niet dat hij daarmee het pad der hoffelijkheid betreedt. Hij begeeft zich op vrijersvoeten.

Een mannelijke Nederlandse toerist draait zijn nek niet voortdurend in de knoop bij het zien van iedere schone Italiaanse die hem passeert. Zeker niet als hij in het gezelschap is van zijn eigen vrouw. Een Italiaan doet dat wel, uitvoerig en ongegeneerd.

De meest grootse eigenschap van de Nederlandse toerist is zijn nimmer aflatende eerlijkheid. En dat terwijl hij in een land als Italië gedurende een verblijf van tien dagen dagelijks in meerdere of mindere mate wordt afgezet en opgelicht.

Wil hij zijn goed humeur bewaren dan moet hij er zich bij voorbaat bij neerleggen dat hij minstens twintig procent aan zijn begroting moet toevoegen voor oplichterij. Hij moet dat dan maar beschouwen als vermakelijkheidsbelasting. Anders is het met zijn humeur in het zonnige zuiden gedaan.

Maar mag dan de Nederlandse toerist zijn humeur verliezen, zijn gevoel voor eerlijkheid verliest hij nooit. Want ook een Italiaanse ober kan zich vertellen in zijn eigen nadeel. Hij wordt daar dan trouw door de Nederlandse toerist opmerkzaam op gemaakt.

Nog onlangs zag ik een Nederlandse dame en heer afrekenen met de ober in een restaurant op de piazza Navona. Argwanend geworden door vroegere ervaringen rekenden zij de nota zorgvuldig na en kwamen tot de conclusie dat de ober hun duizend lires te weinig gerekend had.

Zij wenkten hem en maakten hem op de fout attent. De ober, verkerende in de bijna vanzelfsprekende waan dat hem een oplichterij van duizend lires verweten werd ontstak terstond de lont van zijn verontwaardiging in zijn eigen kruitvat. Het duurde tien minuten voor hij tot bedaren was gebracht.

Het duurde nog tien minuten voor de Nederlandse heer hem bijgebracht had dat hij niet zijn gast maar zichzelf duizend lires te kort deed. Toen verkeerde al 's obers zuur even plotseling in zoet.

Het was misschien belachelijk wat die Nederlandse heer deed. Na zo vaak te zijn opgelicht. Maar als het belachelijk was dan was het tevens groots.

In en rond Rome

Othello in de Thermen van Caracalla

Over smaak valt niet te twisten. Er wordt dan ook over niets zo getwist als over smaak. Ieder gaat voor zijn eigen smaak op de degen, want vrijwel een ieder vereenzelvigt zijn smaak met zijn ganse persoonlijkheid. Gij bewondert iets van harte. Maar hoe kunt gij zoiets mooi vinden! roept uw nabuur uit. En onmiddellijk trekt ge de degen. Niet om het voorwerp van uw bewondering te verdedigen maar om uzelf te verdedigen. Gij zijt uitgedaagd tot een duel, een ouderwets duel, met dodelijke wapens.

Alleen is het geen lijfelijk duel maar een geestelijk duel en de geest van een tegenstander valt nu eenmaal niet te doden. Moe van het duel zoekt ge een compromis en zegt: Ik heb gelijk, gij hebt gelijk, de kat heeft gelijk en de keukenmeid heeft gelijk, want over smaak valt niet te twisten.

Zulks zegt ge nadat ge uren over smaak getwist hebt en ge u alleen nog maar ongekwetst uit het strijdperk kunt terugtrekken door ook uw tegenstander ongekwetst te laten heengaan.

Over smaak valt niet te twisten, dus over de opera ook niet. Toch is er nauwelijks een kunstvorm die zoveel voor- en tegenstanders heeft. De voorstanders van de opera geloven in de opera met een welhaast religieuze bezetenheid. De tegenstanders daarentegen gedragen zich tegenover deze kunstvorm als atheïsten tegenover een orthodoxie: ze vinden de ganse aangelegenheid ongerijmd en ridicuul.

Tussen voor- en tegenstanders ligt betrekkelijk niets, er zijn nagenoeg geen lauwen en geen der beide par-

tijen behoeft deze dus uit de mond te spuwen. Misschien dat er daarom zo weinig getwist wordt over de opera als kunstvorm. De voor- en tegenstanders leven even ver uit elkaar als diepgelovigen en godloochenaars en in het niemandsland tussen hen in is nauwelijks enig verkeer gaande van proselieten of afvalligen dat de gemoederen zou kunnen verhitten.

Het is daarom des te verbazingwekkender dat er één plek op de wereld is waar allen elkander in de opera ontmoeten: gelovigen en ongelovigen, fanatici en sceptici, het wandelend vat vol aria's zowel als het rinkelend bekken en het rammelend cimbaal.

Die plek ligt in Rome en heet: de Thermen van Caracalla. In de ruïnes van dit gigantische badhuis uit de oudheid nestelt de Italiaanse Opera zich gedurende de zomermaanden als een kleurige paradijsvogel.

Dat nest moet men niet onderschatten, want het is het grootste toneel der wereld, het telt 1500 vierkante meter, heeft een diepte van 32 meter en is 50 meter breed. De voorhang die dit openluchttoneel van de toeschouwersruimte scheidt is 12 meter hoog. Maar dit bemerkt de toeschouwer nauwelijks, ingeklemd als dit gigantische toneel is tussen nog gigantischer ruïneresten, die het door hun contrastwerking verkleinen tot de toverachtige kijkdoos van een schoolkind.

Toen ik voor het eerst de opera in de Thermen van Caracalla bezocht, was deze wondervogel daar pas neergestreken, het was 1938 en de toeschouwersruimte, tienduizend vierkante meter groot, telde twintigduizend zitplaatsen, daar waar in het verleden ruim anderhalfduizend badkuipen stonden opgesteld.

Ik geloofde in die dagen evenmin in de opera als ik vandaag de dag in het gasachtige mannetje van Mars ge-

loof. Ik had een opera gezien, in Brussel, van Wagner, in Franse vertaling, maar ondanks het Frans of dank zij het Frans kwam mij de hele aangelegenheid voor als Duits bier in Frans bloed gesmoord. Het gras van het Walhalla was van gifgroen bloempottenpapier, de kartonnen bomen stonden aan één stuk te klappertanden en het zalmroze vlees der Teutoonse helden puilde langs alle kanten uit het harnas en joeg mij er in. Ik zou, na de opera in ‘La monnaie’ nooit meer een opera zien.

Maar in Rome gaat men, gelovig of niet gelovig, nu eenmaal naar de Thermen van Caracalla. Men zet zich met vele duizenden onder de sterren en als de derde gongslag verklinkt zwijgt men. Ik ken geen zwijgen dat lijkt op het zwijgen der twintigduizend in de ruïnes van Caracalla's badhuis wanneer de voorhang opensplijt. Het is de stilte voor het wonder. En die is groter nog dan de stilte voor de storm van het applaus, die opsteekt aan het eind van de voorstelling.

Eén voorstelling in de Thermen van Caracalla maakte mij met één slag tot een operamaniak, een maniak, wel te verstaan, die steeds weer terugkeert naar de plek waar hij voor het eerst van zijn eigengereide stokpaard viel, getroffen door een stem, zo bovenwerelds, dat deze door de oren heendrong en de ziel verdoofde.

Dit jaar zag ik in de Thermen de Aida en de Othello. Er kunnen duizend artisten op het toneel staan, of het er duizend waren weet ik niet, maar het leek of gans Farao's volk in de kijkdoos van de schooljongen gevangen zat. De Aida is een paradestuk, er komt een veldheer in een zegekar met vier steigerende paarden er voor het toneel opgestormd; als het doek opgaat wikkelt een levende kameel zich los uit zijn liggende houding, als een vlinder die zich ontvouwt uit zijn cocon: het dier

krijgt een even klaterende waterval van applaus als de edelste mensenstem.

Maar al is de Aida in de Thermen van Caracalla het grootste kijkstuk ter wereld ooit vertoond, Othello, de Moor, gaat heen met de zegekrans.

Desdemona in een bed met een hoog wit puntdak dat reikte tot waar de sterren begonnen. En een heel bedrijf lang een Othello die niets anders doet dan zingend naar haar omhoog kruipen, om zich, na haar gewurgd te hebben, over alle trappen heen naar beneden te storten en daar zieltogend en zingend te sterven als een muziekdoos die tragisch kapot valt en langzaam verklinkt. Italianen zingen niet alleen met hun ziel, zij zingen met hun hele lichaam. Een Jago die zingend zijn voet op een gevallen Othello zet is een stierenvechter. Trouwens: al deze zingende mannen en vrouwen zijn toreadoren en matadoren, in hun onbeschrijflijk fiere en trotse houdingen en zij maken vaak exact dezelfde bewegingen tegen elkaar of tegen de ruimte als de stierenvechter tegen de stier. In de opera en in de arena ziet men dat de Italiaan en de Spanjaard loten zijn van eenzelfde hartstochtelijke-theatrale stam.

Maar waar de Spanjaard voor zijn drama het bloed van een stier nodig heeft, daar lost de Italiaan het bloedigste drama zingende op. Hij is een zingende held en een zingende martelaar, maar voor een werkelijke stier kiezen zijn heldendom en martelaarschap het hazepad. Ik verkies dit hazepad boven de mise-à-mort van de stier. Maar dit is een zeer persoonlijke smaak. En over smaak valt te twisten.

De perfecte misdaad

Waarom in een duur hotel in Rome zitten, zei ik tegen mijn vrouw. Laat ons proberen een huis te huren in de buurt van Rome, jij kookt dan wat, we slaan onze eigen levensmiddelen in en het kost stukken minder. Bovendien kunnen wij er dan terugkomen wanneer wij willen, in de zomer of de lente...

We namen onze grote vriend, de dichter Felix Rutten, Limburger van geboorte, maar sinds meer dan dertig jaar Romein, in de arm en gingen op zoek naar een huis. Wij vonden er een in een herdersdorp, dertig kilometer van Rome, hoog in de Albaanse bergen.

De volgende dag trokken we in ons huis. Het was een vriendelijk bovenhuis met vier kamers en een balkon, door alle ramen keek men uit op bossen en bergen, waarop kleine witte vlekken van bergdorpen als het onze zichtbaar waren. In de benedenverdieping van ons nieuwe huis woonde onze hospita, een vrouw met twee kinderen. Zij kwam een uur nadat wij bij haar ingetrokken waren met een contract dat zij eigenhandig geschreven had, maar dat volkomen onleesbaar was. Het contract was tevens reçu voor twee maanden huur. ‘Wel,’ zei ik tegen onze hospita, ‘laat ons eerst een leesbaar contact laten typen op een schrijfmachine in Rome. En om te bewijzen dat wij u volkomen vertrouwen, hier heeft u de twee maanden huur zonder reçu. Siamo Cristiani. Wij zijn immers Christenen.’

En daarmee was het ijs gebroken. Zij zette zich breeduit en vertelde dat haar man een wolweverij in Rome had. Hij kwam slechts gedurende de weekeinden naar het bergdorp. En wat ik wel deed voor de kost, vroeg zij nieuwsgierig. Ik ben dichter, zei ik in alle waarheid.

Toen herinnerde ik mij dat ik een Italiaans cultureel maandblad van enkele maanden oud in mijn bagage had. Daarin was een uitvoerig artikel in het Italiaans aan mijn werk gewijd. Bovendien was er een aantal van mijn verzen, in het Italiaans vertaald, in afgedrukt. Ik diepte het op uit de koffer en liet het haar zien.

'Mag ik het mee hebben?' vroeg zij gretig. 'Ik ben een Florentijnse en ik houd van gedichten. Alle Florentijnen houden van gedichten.'

De eerste dag was het zo warm in ons bergdorp dat zelfs onze zomerkleren als lood aan ons lichaam wogen. De tweede dag echter stak er een storm op, zo hevig, dat het leek of die nacht ons huis van de bergwand zou weggeblazen worden. Toen wij de derde dag ontwaakten - wij sliepen vanwege de ijzige koude niet alleen op maar ook onder matrassen - was ons huis gelegen in het midden van een wolk, waarvan de grijze sluiers langs de vensters woeien. We hadden het niet getroffen. Het was dan ook exceptioneel wat wij meemaakten. De Italiaanse kranten spraken van weer dat grensde aan noodweer.

Toen wij de vierde dag - een zaterdag - ontwaakten was het weer stralender dan ooit. De zon klom te voorschijn van achter de bergen en toverde de beboste hellingen om tot louter smaragd. Tot vlak onder onze ramen weidden herders hun kudden, het huis was aan alle kanten omgeven door baby-geschrei van pasgeboren lammeren.

Er werd al vroeg op de deur geklopt. De signora, onze hospita, stond met haar beide dochtertjes aan de deur en vroeg of wij mee de bossen in gingen om kastanjes te zoeken en paddestoelen.

Ik had geen tijd, moest een artikel schrijven. Ga jij mee, zei ik tegen mijn vrouw. Even later zag ik mijn vrouw

in hun gezelschap een bergweg opklimmen. Zij hadden een grote mand bij zich.

‘Het was heerlijk,’ vertelde mijn vrouw die avond. ‘We vonden honderden tamme kastanjes en zes grote paddestoelen. Je had hen moeten zien als ze een paddestoel vonden, dan maakten ze een rondedans en hieven een lied aan. De mensen hier kunnen leven van wat ze in het bos vinden. Het lijkt wel het aardse Paradijs.’

Midden in haar gesprek werd zij onderbroken. Er werd op de buitendeur geklopt en toen wij openden stond daar de signora, onze hospita, in het duister van de avond met twee grote schalen. Een schaal was gevuld met gepofte kastanjes. En een schaal was gevuld met gebakken paddestoelen.

Het was een overheerlijk maal dat wij in ons nieuwe huis genoten. De paddestoelen waren vet als varkensspek en met de witte wijn van het dorp verdroegen zij zich prachtig. Toen wij buiten adem aan onze laatste paddestoel bezig waren, doorflitste mij ineens een bizarre gedachte.

‘Moet je horen,’ zei ik tegen mijn vrouw. ‘Dit zou nu werkelijk de perfecte moord kunnen zijn. Weet je veel of een paddestoel goed is of giftig? Maar onze hospita weet het wel. Denk je nu eens in: we hebben haar twee maanden huur vooruit betaald zonder een reçu te vragen of 'n contract te tekenen. Als zij ons nu eens vannacht van deze aarde zou laten verdwijnen, dan komt niemand dit ooit te weten, want wij kunnen het niet navertellen.

Onze lieve hospita heeft dan in vier dagen tijds een mooie som verdiend en zij kan het huis onmiddellijk opnieuw verhuren. En wij verdwijnen van deze aarde als deze paddestoelen giftig zijn.’

‘Houd op, griezel,’ zei mijn vrouw en zij bekeek het

restant der paddestoelen als bestond dit uit gebraden slangevlees.

‘Natuurlijk, natuurlijk,’ suste ik. ‘Het is maar een gedachte van mij. Maar het *zou* de perfecte misdaad zijn.’

‘Hoor,’ zei mijn vrouw een ogenblik later, ‘haar man is thuisgekomen.’

Wij luisterden hoe het geluid van een mannenstem door de vloer naar boven klonk. Wij schonken ons nog een glas goudgele wijn in en bleven luisteren met de nieuwsgierigheid waarmee men luistert naar iets onbekends, waarbij men toch ten nauwste betrokken is. De mannenstem zweeg, de vrouwenstem was nu alleen aan het woord.

Wij hadden de stem van onze hospita die dagen al zo vaak door de vloer heen gehoord, maar de stem klonk dit keer volkomen anders dan gewoonlijk. De stem klonk hoog en bezield en gedragen. En ineens begon ik flarden van woorden te verstaan, toen woorden, toen flarden van zinnen, toen hele zinnen...

‘Luister,’ riep ik uit, ‘ze declameert...’

‘Verzen...’ zei mijn vrouw.

‘In 't Italiaans...’ zei ik.

‘Jouw verzen...’ zei mijn vrouw.

We bleven ademloos en geboeid minutenlang luisteren. Toen hief ik mijn glas op naar mijn vrouw en zei: ‘Salute! Gezondheid. We zijn niet vergiftigd.’

Arsenicum en nieuwe kant

Clara Luce - Amerika's ambassadrice in Italië - is dus vergiftigd met arsenicum door haar eigen plafond. Een detectiveschrijver van klasse had het niet origineler kunnen verzinnen.

Toch is het niet de eerste keer. Twintig jaar geleden werd in Noord-Italië een ganse familie uitgemoord met arsenicum. Het dienstmeisje, dat verdacht werd van de moord, ontsnapte ternauwernood aan de galeien. De ware schuldige werd echter nog tijdig ontdekt, al was het te laat voor de slachtoffers. Het plafond bevatte meer arsenicum dan de gezamenlijke apotheken van de stad.

Het feit dat plafonds in Italië ware gifmengers kunnen zijn, belet de Clara Luce's echter niet in groten getale naar Italië te komen.

Eergisteren waren de muren van ons bergdorp - Montecompatri - versierd met grote plakkaten. De kop luidde: Culturele uitwisseling tussen Amerika en Italië. Wat was het geval? Vijfenvijftig Amerikaanse meisjesstudenten, studerende aan verschillende faculteiten, en in haar vrije tijd de zangkunst voor eigen genoegen beoefenend, zouden op de trappen van ons kleine stadhuis een vocaal concert aanbieden aan de bewoners van Montecompatri.

Nu, wij erheen. In zoiets zit, nog voor men het gehoord heeft, reeds muziek. Een ondefinieerbare humoristische muziek.

Stel u voor ons dorp: een dorp van herders en wijnboeren. Wijnboeren die, generaties lang, van niets anders hebben geleefd dan van wijn. Wijnboeren, prach-

tige wijnboeren, knotwilgen van wijnboeren, typen van Bosch en Breughel, Teniers en Ostade. Zo aan de oppervlakte volks en gezond, maar daaronder gedegenereerd door een onafgebroken stroom van eeuwen alcohol door de aderen. Hun zonen, mooie jongemannen, net iets te mooi, hun huid een gespannen druiveschil over generaties alcoholisme.

En op de trappen van het stadhuis 55 Amerikaanse vrouwelijke studenten, tierelierend en kwinkelerend in de richting van de avondhemel als vogels die laat nog een slokje drinken. Veel brillen en toiletten van hou me vast. En dan maar jubelen van ‘Falling in Love With Love’ en ‘Madame la Marquise’.

Toen het zeven uur was moesten de 55 meisjes zich een weg banen van het gebouw van de Christelijke Democratische Unie, door de volksmenigte heen, naar de trappen van het stadhuis die baadden in het licht der schijnwerpers. Vijfenvijftig Amerikaanse schoonheden vlinderden achter elkaar het helle licht binnen, ieder van haar in een smetteloos wit avondkleed, ieder van haar ook in een avondkleed van andere makelij en ragfijn kant. Nooit hadden zij eerder op de trappen van het stadhuis van Montecompatri gestaan, maar blindelings en bij instinct vormden zij een tableau vivant dat geschapen was voor een Amerikaanse kerstfilm. De schouders bloot en blank, als uit ivoor gedraaid. Op vijfenvijftig meisjesgezichten vijfenvijftig volmaakte glimlachen. Het was alles van een uitdagende perfectie zoals die alleen op Amerikaanse bodem kan ontstaan. Het was wonderlijk geëmancipeerd en tegelijk stijlvol. En toen de monden opengingen was het nog verbazingwekkender. Want zij produceerden een volmaakt vocaal concert, deze vijfenvijftig meisjesstudenten.

Neen, het belachelijke school niet in de 55 Amerikaanse little ladies. Nog minder in haar stemmen. Noch in de van verbazing gapende koppen der wijnboeren. Het school in het complex van dit alles, dat de schone naam van culturele uitwisseling droeg en daaraan beantwoordde als een tang op een varken. De ogen der brave dorpsbewoners werden dermate door de uitdagende schoonheid van het gezelschap in beslag genomen dat zij eenvoudig niets meer hoorden. Zij stonden aan de aarde geketend als Odysseus aan de mast, met dit verschil dat Odysseus de onzichtbare sirenen hoorde zingen en zij de zingende sirenen alleen maar zagen.

Hun dichters immers mogen des avonds alleen maar twee aan twee over de piazza wandelen.

En wat daalt daar nu uit de hemel van Amerika neer op het oeroude Montecompatri? Iets wat doodgewoon en allercharmantst is in de nieuwe wereld maar wat voor een wijnboer stouter is dan de stoutste droom. Het zijn sterke wijnboerbenen die de weelde van een paar blote schouders kunnen verdragen. Culturele uitwisseling?

Er zat arsenicum in het plafond van Clara Luce's Italiaanse huis. Ongewild.

En er zit arsenicum in menige Clara Luces, die cultuur komt uitwisselen in Italië. Ook ongewild.

Romeinse kinderen

Toen ik voor de eerste keer een Romeinse bioscoop bezocht, was de laatste avondvoorstelling reeds aan de gang, de zaal was dichtbezet, maar desondanks vond ik strompelend en struikelend nog een zitplaatsje.

De bioscoop, of juister het bioscoopje, lag aan het Campo di Fiori, in het hart van een dichtbevolkte stadswijk.

Toen ik gezeten was sperde de leeuw van ‘Metro Goldwyn Mayer’ juist zijn kaken open en zette het op dat dierlijke brullen waarmee deze maatschappij het van start gaan harer meesterwerken pleegt kenbaar te maken. Het was een klein bioscoopje, dus een klein zaaltje en wie nooit eerder een bioscoop bezocht had, mocht met recht vrezen dat hij en met hem de hele menselijke inhoud van het zaaltje met huid en haar in het keelgat van die koning der wildernis verdwijnen zou. En er waren er blijkbaar die nog nimmer een bioscoop bezocht hadden want uit alle hoeken en gaten van het donkere zaaltje klonk - geheel in de sfeer - een dun geschrei als van pasgeboren lammeren. Van dat moment af lette ik minder op de film dan op de zaal. Wat was dat voor geschrei geweest, daar in het donker? Het geheim liet niet lang op zich wachten, want een filmwerk werd in die dagen in kleine Romeinse bioscoopjes in afleveringen vertoond, waarbij dan zorgvuldig gezorgd werd dat de lichtende leemtes tussen de delen langdurige leemtes waren, opdat de amandelverkopertjes en de verkoopstertjes van dranken en ijs, die alle nauwe familierelaties van de heer bioscoop-directeur waren, hun waar uitvoerig aan de markt konden brengen.

Toen het licht na het eerste vierendeel van de film aanging, bleek ik niet beland op de Bethlehemse velden, waar herdertjes hun schapen weidden, maar ik zat wel degelijk in een rasechte Romeinse volksbioscoop, een bioscoop die omstreeks elf uur in de avond meer gevuld was met kinderen dan met volwassenen. Voor mij - aan de punt van de rij - zat een martiale officier in smetteloos wit, naast hem zat zijn corpulente vrouw met een pasgeboren lam van een kind aan de borst en de rest van de acht plaatsen tellende rij werd ingenomen door hun voltallige nakroost, dat voorbeeldig gerangschikt was op grootte als een xylofoon op toonhoogte. Deze rij nu mocht als grondthema gelden, de andere rijen van de bioscoop waren er variaties op: niet iedereen had evenveel kinderen, niet iedereen ook zulk een maatgevoel in de ordening zijner kinderen, er waren rijen waar reeds een nieuwe generatie aan was ontsproten als een nieuwe loot aan een stam, dan hield niet alleen de moeder haar laatstgeborene aan de borst, maar ook de oudste dochter koesterde op eenzelfde plaats haar eerstgeborene; er waren ook vaders die met het bundeltje van hun baby in de arm ademloos de luidruchtige vuurgevechten in het wilde Westen volgden.

‘Dit is barbaars!’ was mijn eerste reactie. ‘In Nederland zorgt de dierenbescherming nog beter voor de dieren.’ Maar het kostte mij geen jaren doch slechts enkele minuten van nauwkeuriger observatie om mijn voorbarige mening grondig te herzien. Een Italiaan is dol op zijn kinderen. Hij is zo dol op zijn kinderen dat hij ze overal meesleept. Hij zal nooit ofte nimmer zijn kinderen des avonds alleen thuis laten. Wat een Nederlandse moeder en vader nog wel eens zullen doen: als de kinderen veilig slapen even bij kennissen aanwippen -

dat is in de ogen van een Italiaan je reinste barbarij. Italianen slepen hun pasgeboren kinderen mee tegen hun lichaam als apen hun jong. Met dezelfde tederheid. En met dezelfde onvermoeibaarheid. Is het een koude avond dan wordt de zuigeling met een dikke winterdeken omgetoverd tot 'n volmaakt pakket, waarin alleen mondje en neusje zichtbaar zijn. Papa neemt dan plaats achter het stuur van de scooter, mama zet zich achter papa met het babypakket in de arm en een ogenblik later loeit het drietal gezwind door Rome. Want voor 'n echte Romeinse familie zijn de benen reeds lang vervangen door de wielen van een scooter en men kan hier zijn nakroost niet vroeg genoeg aan wennen.

Een Romein is dol op kinderen. Liefst heeft hij natuurlijk - om mee te beginnen - een zoon. Kunt gij uw interesse in zo'n babypakketje niet langer bedwingen dan dient gij eerst van het mutsje, het mondje en de nauwelijks zichtbare oogjes te zeggen dat het ‘een lief klein ding’ is en vervolgens behoort gij te vragen: E maschietto o femminucchia, is het een mannetje of een hef klein vrouwtje? De Romeinse vader zal u dan vol trots vertellen dat het een mannetje is en is het dat niet, wel, dan is het altijd nog een lief klein vrouwtje. Lang echter behoeft gij uw vraag niet te blijven stellen, want als het mannetje een maand of wat oud is, wordt het reeds als mannetje kenbaar gemaakt. Het krijgt dan een roomgeel of hemelsblauw wielrennerspetje op, waaronder deze jongste zoon van Fausto Coppi nog juist met verwonderde ogen u aan kan kijken als waart gij de eerste zonsopgang of donderwolk die in zijn blikveld verscheen. Notie van het bestaan heeft hij dan nog nagenoeg niet, hij grijpt nog naar de maan alsof deze binnen handbereik lag, maar een mannetje is hij

en heel Rome zal het weten. Ecco.

En de lieve kleine vrouwtjes? Wel, die worden opgedirkt zoals zij waarschijnlijk nooit meer van hun leven zullen opgedirkt worden, tenzij zij een dure Italiaanse prins trouwen. Gij moet de kindermodeafdeling in de warenhuizen eens gaan bezien, de creaties van Sciaparelli en Fath verbleken bij deze miniatuurcreaties. Het zijn volmaakte dromen, geplisseerde dromen, gepofte dromen, bestikte dromen en dat in alle kleuren ter wereld en in nog enkele kleuren die voordien niet bestonden.

En dan de afdeling hoedjes, voor mannetjes zowel als voor kleine vrouwtjes. Er zijn erbij als roomgebakjes, als suikertaartjes, men kan er voor de kleine Romeo de prachtigste baret kopen en voor Julietta het strooien dak van een negerhut.

Vreemdeling, als gij naar Rome komt en gij met de onfeilbare zekerheid waarmee de paus dogma's pleegt af te kondigen door een uwer kennissen in Rome naar de Piazza Navona verwezen wordt om aldaar een avond door te brengen in eet- of wijnhuis - want, zal uw kennis zeggen, als gij op dat plein niet een avond hebt gegeten en gedronken, hebt gij niets van Rome gezien of begrepen - als gij in het late van de avond uw van wijn verzadigde blik over de fonteinen van het plein laat gaan en er omheen meer kinderen ontwaart dan volwassenen - denk dan geen kwaad over de ouderliefde van de Romein.

Zeker, er zullen dingen zijn die uw noordelijke gemoed onaangenaam treffen, maar dat wil nog niet zeggen dat uw noordelijk gemoed het bij het rechte einde heeft. Zie daar Beppe temidden van zijn familieleden liggen slapen met zijn hoofd op zijn armen voorover op het tafeltje. Schande, zult gij zeggen. Maar de zuster op

school heeft hem geleerd zo te slapen, alle kinderen doen dat wanneer op school de siësta gegeven wordt, zij kruisen dan op bevel hun armpjes, vlijen hun hoofdje erop en slapen een ogenblik later gezamenlijk zaliger dan ieder in zijn eigen bed. Spreek ook geen schande omdat de achtjarige Julietta onder haar strooien hoed zo laat nog over het plein paradeert als de wandelende negerhut van oom Tom, want gij zijt hier niet in het land van de bieten en de mist. Want gij zijt hier in het land van de zon en de sinaasappelen, een land waar men leeft in het opene en waar andere wetten heersen dan in het land van de bieten en de mist. Windt u ook niet op omdat de moeder van Peppino en Anita hun plotseling in een vlaag van woede alles naar het hoofd werpt wat in het Italiaans mooi en lelijk is. Zij immers winden zich toch ook niet op maar laten de woordenstroom over zich heen gaan met het zelfde stoïcisme als zong hun moeder een aria uit een opera - en in gemoede, daarin is niet zoveel verschil. Bovendien weten zij maar al te goed dat mamma mia hen een minuut later weer zal toespreken met ‘amor mio’, ‘tesoro mio’ en ‘bellezza’. Wil het daarom niet beter weten dan zij. En daarmee: basta.

Giovanni Frontini en de engelbewaarders

Heel Italië leeft mee. Want Jantje is van de kerktoren gevallen. Italiaans Jantje in zijn mooie witte misdienaarssuperplie. Giovanni Frontini, acht jaar. Ik zal u de geschiedenis nauwkeurig verhalen.

Op school hadden de zusters aan de kleine Giovanni verteld dat de engelbewaarders niet naar de hemel terugkeren, wanneer het object van hun zorgen dit leven verlaat. Ze verblijven dan tijdelijk werkeloos op aarde, de geboorte van een nieuwe beschermeling beidend. In afwachting daarvan nestelen zij zich in de klokketoren. Kent gij de wonderlijke campaniles, de klokketorens van Italië? Zij staan strak op de hemel gericht als de pijlen uit de bogen van boogschutters. Zij zijn van steen maar nergens lijkt steen zo op kant. Iedere verdieping is geweven uit een Brussels kantwerk van fijne pilastertjes. In de bovenste verdieping nu, onder het dak, nestelen zich de werkeloze engelbewaarders. Er is echter maar een kort moment waarop men hen zien kan. Dat is het moment waarop het stoffelijk overschot van hun beschermeling de kerk wordt binnengedragen en doodsklokken beginnen te luiden. Want op datzelfde ogenblik wiekt de bewaarengel weg en wie dan op de bovenste verdieping van de campanile staat ziet hem binnenzwenken door de pilasters in al zijn majesteit en zoals Fra Angelico hem geschilderd heeft, met lange puntige vleugels waarin de pennen van steeds gloeiender coloriet zijn: parelmoer, pauwblauw, purper, paars.

Het verhaal hem door de zuster verteld het Giovanni Frontini niet meer los. Hij wilde niet zozeer de engelen

zien als wel hun vleugels. Want van hun veelkleurige vleugels had hij wonderbare visioenen.

En spoedig deed zich een goede gelegenheid voor. Een van de parochianen van San Lazarro di Savena stierf. Op de dag dat hij begraven ging worden, trok Giovanni net als de andere misdienaartjes in de sacristie zijn misdienaarskleren aan: een zwart toogje en daarover een witte superplie. Maar toen Don Andrea, de dorpspastoor, met zijn koorknaapjes de kerk uitschreed naar het huis van de gestorvene was Giovanni er niet bij. En niemand die het merkte.

Giovanni was in een wip in de kerktoren. Hij was de engelbewaarder waarschijnlijk nog voor geweest, was het lijk op dat ogenblik binnengedragen en waren de klokken gaan luiden. Maar Don Andrea was eerst op weg en Giovanni zag hem in zijn rouwkazuifel als een zwarte mier over het plein gaan. Een mier die wat miereëieren achter zich aansleept. Een half uur later echter keerde een grote stoet mieren terug. En toen de klokken begonnen te luiden over het kerkplein wist Giovanni van spanning niet waar hij het eerst kijken moest. Hij keek nu eens naar de ene kant van de klokketoren, dan weer naar de andere. Maar er verscheen geen gevleugelde engel. Daarom begon Giovanni haastig van de ene kant van de toren naar de andere te lopen, hij boog zich naar buiten om te zien of de engel nog niet aan kwam zweven. Het moet toch de andere kant zijn, dacht hij vertwijfeld, en voor de zoveelste keer rende hij door de torenkamer. En dit keer vergat hij in zijn verbouwereerdheid het trapgat te vermijden. Hij viel tien meter omlaag in de campanile.

De koster die bezig was te luiden hoorde de kreet en de slag die erop volgde. Hij vond op de tweede verdieping

van de campanile een half bewusteloos misdienaartje, dat stamelde: er nestelen zich geen engelbewaarders in de campanile. Daarop verloor het ventje het bewustzijn volledig. Tien dagen zweefde het tussen dood en leven.

San Lazarro di Savena is een zeer goddeloos dorp, want de meerderheid van de bevolking is uiterst links en zulks betekent in menig geval: communistisch. Maar mag in Italië iedereen aan politiek doen, een is er die er niet aan doet en dat is de Madonna. De ganse bevolking van San Lazarro di Savena bestormde dan ook de Madonna in de plaatselijke kathedraal met gebeden. En toen de toestand van Giovanni, die zo gaarne engelbewaarders wilde zien, nauwelijks vooruitging en de professoren van het ziekenhuis in Bologna er reeds over dachten de schedel van het ventje te lichten, toen trok Don Andrea, de pastoor, zijn stoute priesterschoenen aan, nam de trein en vertrok naar Lourdes. Maar hij vertrok niet alleen. Hij vertrok in gezelschap van de kardinaal. Want San Lazarro di Savena heeft een kardinaal. Die zette zijn kardinaalshoedje op en stapte mee in de trein naar Lourdes.

Giovanni genas. Toen kardinaal Leraro en Don Andrea in Lourdes waren kwam hij tot bewustzijn. Zijn eerste woorden waren precies eender als zijn laatste: Er nestelen zich geen engelbewaarders in de Campanile.

De kardinaal haastte zich naar zijn schrijftafel en schreef Giovanni een briefje waarin hij hem op het hart drukte veel en vaak tot de Madonna te bidden. Giovanni schreef een briefje terug: ‘Lieve Aartsbisschop, je zusters hebben me voorgelogen. De bewaarengelen nestelen zich niet in de campanile, maar in de hemel.

Ik heb het zelf gezien.'

Heel San Lazarro di Savena heeft Giovanni ingehaald. Hij mocht in het park van de villa van de kardinaal komen en deze heeft hem omhelsd. Giovanni vertrouwelijk geworden door zoveel warme menselijkheid heeft op het rode kardinaalshoedje gewezen en de kardinaal gevraagd: Wilt u mij dat niet cadeau doen? Maar dat ging niet. Als ik kardinaal was... Maar dat gaat ook niet...

Men heeft Giovanni op de kansel van de kathedraal gezet. En Don Andrea heeft gesproken. Hij heeft tot zijn parochianen gezegd: Laten wij de Madonna danken voor de 'grazia', de genade. Van een 'miracolo', een wonder, wil ik nog niet gewagen, zei Don Andrea. De parochianen hebben hun schouders eens opgehaald. Want San Lazarro di Savena mag dan een goddeloos dorp zijn, waarvan de meerderheid uiterst links is, ja communistisch, soms weet het dorp het beter dan zijn dorpspastoor. Als dit geen wonder is, hebben de uiterst linkse bewoners tegen elkaar gezegd, wat is dan wel een wonder.

Ik had deze ware geschiedenis graag voorzien van een moraal. Maar men kan er wel twintig moralen aan vastknopen. En niet een ervan deugt. Want als het leven ons iets vertelt, dan vertelt het ons dit zonder moraal. En ik wil mij aan het leven houden. De moraal laat ik gaarne aan de moralisten.

Analyse van een bankcomplex

Heeft u misschien ook een bankcomplex? Neen, ik vraag u niet of u de bezitter bent van een complex gebouwen, die tezamen een bank vormen. Met bankcomplex bedoel ik een authentiek Freudiaans bankcomplex. Laat mij het mijne voor u analyseren.

Mijn bankcomplex ontwikkelde zich zeer laat, eerst in de twintiger jaren mijns levens. Het ontstond toen ik voor het eerst van mijn leven een cheque ontving ter waarde van twee gulden vijftig, zijnde een beloning voor zes verzen en inbaar op de algemeen ter goeder naam en faam bekend staande Rotterdamse Bank. De cheque gaf mij een shock. Ik kende wel een bank, maar dat was de Bank van Lening. Ik had tientallen verzen in tijdschriften gepubliceerd en daar nimmer enige geldelijke beloning voor ontvangen. Ik wist tot dan toe niet beter of verzen waren financieel gezien, totaal waardeloze objecten. Zou een ‘veelbelovende’ dichter in die dagen aan een uitgever om geld gevraagd hebben voor een vers, dan had deze zijn wenkbrauwen opgetrokken tot in zijn nekvel en geantwoord dat het idealisme alleen al, waarmee hij, de uitgever, verzen van een veelbelovende dichter durfde te publiceren hem waarschijnlijk aan de bedelstaf bracht. En zou de veelbelovende dan de onkiesheid willen begaan om zijn idealistische uitgever ook nog de resterende bedelstaf afhandig te maken?

Ik sloop met mijn cheque een bankgebouw binnen. Ik zou mij niet onzekerder gevoeld hebben wanneer ik werkelijk van plan geweest was de bank gewapender-

hand te beroven. De bankbediende bekeek de cheque aandachtig en las dat het hier een honorarium voor verzen gold. Op zijn gezicht stond te lezen dat hij de cheque voor een onkiese grap hield. Daarvoor hield ik hem trouwens ook. Ik kreeg een zilveren rijksdaalder maar tot op de dag van vandaag ben ik het er nog steeds niet met mijzelf over eens wie die gedenkwaardige morgen bestolen werd: een geruïneerde uitgever, de Rotterdamse Bank, het Nederlandse volk of een dichter...

De geruïneerde uitgever in ieder geval niet, want een jaar later publiceerde hij mijn eerste verzenbundel en daarvoor ontving ik een cheque van vijftig gulden. Ik had tot dan toe voor mijn naaste omgeving de jaren in ledigheid doorgebracht maar dat veranderde nu, daar verzen schrijven kennelijk iets te maken had met geld verdienen. Ik betrad ook dit keer de Rotterdamse tempel des gelds, maar nu met iets meer zelfvertrouwen. De eerste keer had ik mij, in zijn lichtende marmerhallen, met diepe verbazing afgevraagd hoe men zulk een paleis had kunnen optrekken voor het uitbetalen van zegge en schrijve een rijksdaalder, voor zegge en schrijve poëzie. Vijftig gulden was echter een heel ander bedrag. Ook al was het dan het loon voor jaren verzen schrijven.

Tot dan toe hadden de daarin geïnteresseerde partijen mij bijgebracht dat er een onoverbrugbare kloof bestond tussen verzen en geld en de schaarse cheques die ik dan ook te verzilveren kreeg leken mij evenzovele eigenhandige vervalsingen die ik zwevende tussen hoop en vrees, incassatie en arrestatie, onder de tralies van het loket doorschoof. Misschien is dit het trauma van mijn bankcomplex. Maar er is meer. Ik heb een reële

angst voor bankgebouwen. Zij lijken sprekend op kerken, hun vloeren zijn van marmer, ze zijn altijd miraculeus schoon, het is er altijd half duister en er hangt altijd een lamp wanneer er nergens ter wereld een lamp brandt, tenzij in de kerk. Maar mèt de gelijkenis vormen zij tevens de meest kille tegenstelling met het kerkgebouw. Er wordt een andere god aanbeden, een god met hersens van goud, nagels van zilver, een hart van zink en een koningsmantel van het meest beduimelde papier dat in omloop is op aarde. Voor zijn priesters heb ik, indien mogelijk, nog een grotere vrees. Het zijn helderziende psychiaters en als bij toverslag voelen zij, hoe ik mij, met de beste papieren op zak, toch nog steeds een bankrover voel voor hun loket. En zij behandelen mij daarnaar en betalen mij uit met een tragisch gezicht alsof ik hen persoonlijk besteel.

Vanmorgen, in alle vroegte, ben ik naar Rome gereisd om aldaar mijn cheque voor mijn maandelijks honorarium bij de Banco di Roma te verzilveren, al is dit een nogal luxueuze uitdrukking voor een uitbetaling die niet in zilver maar uitsluitend in vellen behangselpapier geschiedt. Wandelende door de Via del Corso overwoog ik hoe ik de bankbediende zou aanspreken. Het is n.l. mijn gewoonte om, volgens Romeins gebruik, iedere Romein aan te spreken met een titel die ver boven zijn menselijke bereik ligt. Vraag ik een eenvoudige Romeinse agent de weg dan vang ik aan met: scusi Capitano, vergeeft u mij Kapitein! en zijn smetteloze witte uniform begint onmiddellijk van weelde te blozen.

Een heer op leeftijd met gehoornde bril spreek ik - naar Romeinse zede - aan met ‘Dottore’, een gouden montuur echter met ‘Professore.’ Maar hoe een bankbediende aan te spreken? Hij is geen mens. Hij is het

verlengstuk van een bankbiljet. Ik besloot hem dus in 't geheel niet aan te spreken.

Ik schoof cheque en paspoort onder het traliewerk door en verdiepte mij onmiddellijk in de ‘Messagero’ alsof de cheque en ik in het geheel niet bij elkander behoorden. Alles ging op vleugels. Ik zette met één oog een handtekening en las met het andere oog hoe de oudste inwoner van Egypte, die nog aan het Suez-kanaal gegraven had, met de volharding der taaien aan Nasser om wapens gevraagd had, vermoedelijk om er zijn eigen graf mee te graven. Ik kreeg een penning in de hand gedrukt en een ogenblik later begon de kassier, in ruil voor de penning, mij met behangselpapier te overladen. Op dat moment ging er een bel en mijn naam werd honderdvoudig in het bankgebouw afgeroepen. Ik werd onmiddellijk daarop gesepareerd. Wat bleek? De cheque was uitgeschreven aan een zekere B. Mijn voornaam begint nu eenmaal met een B. Maar in mijn paspoort stond L. Want mijn naampatroon is Sint Lambertus van Maastricht en voor de burgerlijke stand zal hij dat tot mijn dood blijven. Ik had wel tien papieren bij mij om te bewijzen dat L. en B. deel van dezelfde naam uitmaakten maar ieder papier was olie op het vuur. Nadat ik er twee getoond had hield ik de derde wijselijk in mijn zak, het had mij waarschijnlijk in handen van de bankdetective gespeeld. De bankbedienden zagen mij met dat leedvermaak gaan waarmee zij oplichters zien afdruipen. Natuurlijk wisten zij dat de zaak in orde was. Maar dat was de zaak niet. Het ging om de triomf van een mens die geen mens is, maar een verlengstuk van een bankbiljet over een letter, die geen geest is, en het ook nimmer mag worden.

Maar wat zij niet weten, de tempeldienaars van Rome,

is dat uiteindelijk ik triomfeer. Teruggekeerd in mijn bergdorp begeef ik mij onmiddellijk naar het aldaar gevestigde muizenhol dat de Banco di Santo Spirito heet. Hoe een bank naar de Heilige Geest genoemd kan worden is een van de vele vrome raadselen van Italië, maar vast staat dat zijn directeur, die overigens geheel in de lijn, Signore Direttore Bonaventura Angelo heet, mijn vriend is. Hij vraagt de cheque op aan de Banco di Roma voor zijn cliënt B. Hij laat daarna twee kopjes zwarte koffie halen door een zijner bankbedienden uit een naburige bar. Zijn die geledigd dan ligt er inmiddels een stapel bankpapier op zijn bureau die er uitziet als een vermogen, doch dit helaas niet is. Maar een vermogen of geen vermogen, de stapel is van mij. Signore Bonaventura Angelo steekt dat niet onder de stoelen of banken van zijn directiekamer. Integendeel, hij schenkt mij alle egards als ware ik een der steunpilaren van zijn bankgebouw. En sprak ik kwaad van grote bankgebouwen, ik wil eindigen met de lof te zingen van de kleine. Men ontvangt er zijn geld als een rechtmatig bezit. Meer nog: als een hooggewaardeerde lening aan de Heer Directeur zelf. Niet dat Signore Bonaventura daar ooit over spreekt. Hij spreekt over alles behalve over geld. Daarom houd ik zo van kleine banken. Voor ik dit ondermaanse verlaat, wil ik er - uit pure liefde - nog een overvallen...

De Romeinse dierentuin

Een dierentuin is een onverbeterlijke portrettengalerij en ge vindt er al uw goede buren en verre vrienden karikaturaal geportretteerd. Soms bestaat de karikatuur uit een geheel dier, soms niet meer dan het gebaar, de oogopslag, het geluid van een dier. De zwetsers van uw kennissenkring vindt ge in de volière, de goedzakken in de berenkuil, de listigaards in de vossenkooi, de dikhuiden in de afdeling dikhuidigen.

Als het nijlpaard bovenkomt herkent ge onmiddellijk de kroegbaas, die zelf het best weet wat er in de flessen zit en die het aan dit feit en de daaruit voortvloeiende vetaanwas te danken heeft dat zijn oogjes zo klein en zo waterig in zijn hoofd staan. De giraf is een verre kennis die nog wat blauw bloed in de aderen heeft en die u daarom altijd toespreekt vanuit de hoogte en ook dat is al een hele eer, want hij moet er zich diep voor buigen.

Een dier lijkt altijd wel op iemand. Maar niemand lijkt eigenlijk op een leeuw. Tenzij Homerus, die als halfgetemde en blinde leeuw de manengelokte kop luisterend opsteekt uit het oerwoud der voorhistorische poëzie.

In de dierentuin van Rome kan men zich op een foto laten zetten met zijn lievelingsdier. De fotograaf heeft zijn meestgeslaagde foto's aan een houten bord bevestigd. Een klein mannetje met een gouden bril en sneeuwige sik heeft zich laten fotograferen met Pippo, de raaf. Pippo zegt tegen iedereen die zijn kooi passeert: ‘Ciao Professore,’ ‘Dag professor’. Dat hoort het kleine mannetje waarschijnlijk de godganse dag, want iedere Romein noemt een mannetje met gouden

bril en witte sik: professore. Maar uit de bek van een raaf klinkt het verrassend nieuw. En ongeveinsd. En dat maakt een raaf tot lievelingsdier van een gepensioneerde bankbediende.

De vier olifanten uit de Romeinse dierentuin heten Romeo, Giulietta, Roma en Babar. Stuk voor stuk grote figuren dus. Geen wonder dat de Romeinse vrouw zich gaarne laat fotograferen, leunende tegen de flank van een hunner. Liefst in badpak. Een mooi vraagstuk voor psychologen. De olifant heeft dan nog minder aan en toch blijft hij het meest geklede dier ter wereld. Een duiker in asbest is niet gewapender gekleed. Misschien wil de Romeinse signora (signorina) - op grond van deze tegenstelling - doen uitkomen hoe ontwapenend zij is. Misschien wil zij ook wel het tegendeel bewijzen, en zoekt zij daar steun bij een olifant. Misschien ook zijn beide zaken in wezen een en hetzelfde ding en legt een vrouw het harnas af als zij het aantrekt.

Fritz, de fameuze bruine beer in de Romeinse Zoo, kan ik u helaas niet meer tonen. Hij is in ballingschap gestorven aan indigestie. Toen de wilde dieren uit voorzorg voor een mogelijk bombardement op Rome naar Sabaudia geëvacueerd werden, ging Fritz mee. Hij stond toen reeds bekend als de grootste collaborateur, die de wereld ooit te zien gaf. Hij was de lieveling der fascisten geweest. Want voor een appel en een ei bracht hij de fascistische groet. Maar nauwelijks waren de Duitsers Rome binnengemarcheerd of hij bracht de Nazigroet. Fritz dacht, als een goed collaborateur, in de eerste plaats met zijn maag. De evacuatie naar Sabaudia werd een zwarte dag voor hem. Maar zie, nauwelijks arriveerde aldaar het Amerikaanse bevrij-

dingsleger of Fritz salueerde als een doodgewone G.I. voor de Generalissimus Eisenhower. Het goede leven werd hem tenslotte noodlottig maar desalniettemin overleefde hij het fascisme en het nazidom en lei zijn hoofd eerst ter ruste - na de grootmachten dezer wereld om zijn berenvinger gewonden te hebben - op het kussen der Italiaanse democratie. Men zegt dat beren dikke huiden hebben. Fritz had daarbij een veeleisende maag. En een dikke huid die een verbond aangaat met een veeleisende maag weet het ver te brengen. Fritz bewijst het. De wereld telt dan ook vele Fritzen.

Niet voor niets bestaat de dierentuin - evenals het volle leven - voor het merendeel uit bedelaars en ogendieners. Hoe bedelen de apen, hoe bedelen de zeehonden, heupwiegend als mannequins, om een visje ter grootte van een pink. Hoe bedelen de olifanten, deze Alpen van burgerlijke braafheid. Tabee, de neushoorn uit India, die in de Romeinse Zoo arriveerde met een aureool van prehistorische ongenaakbaarheid rond zijn geneushoomde kop, bedelt reeds. Zelfs de adellijke giraffen bedelen reikhalzend en de blauwadellijke tong ver uitstekend naar de niet-adellijke bezoeker. En toch krijgen zij allen meer dan genoeg te eten van hun oppasser. Alleen de leeuwen en tijgers bedelen niet. Zij zijn daarom zo moeilijk thuis te brengen in de karikaturale portrettengalerij der menselijke familie. Alleen die ene blinde leeuw lijkt op Homerus. Maar Homerus was meer dan een mens.

En ook Pippo, de sprekende raaf uit de Italiaanse dierentuin bedelt niet. Hij zegt alleen tegen iedere voorbijganger: ‘Ciao professore!’ Maar hij neemt er niets voor aan in ruil. Hij voegt er alleen zacht aan toe, door een bijna gesloten bek: ‘Fesso! Stommerd!’

De heer en mevrouw Kaas

Omdat ik, al schrijvend over Italië, weer last kreeg van het lawaai in Rome, dat zo mogelijk nog heidenser is dan de hotelprijzen in de Heilige Stad, waren mijn vrouw en ik wederom bezig ons tijdelijk te installeren in het herdersdorp, tot de Castelli behorend, dat de naam Montecompatri draagt.

Onze eerste zorg was het eten. Iedere morgen trokken wij het bergdorp in en gingen er de kruideniers af. In Nederland is een kruidenier een kruidenier, in Italië echter zijn er tientallen soorten kruideniers. De een noemt zich bakker van fijn brood, de andere verkoper van fijne vleeswaren, een derde noemt zich distributeur van uitsluitend delicatessen, maar als men de winkel een ogenblik beter bekijkt, verkopen ze vrijwel allemaal hetzelfde en zijn het allen kruideniers met een grote sierletter K. We gingen hen alle af want men moet toch bestuderen waar men het best koopt. Bij de een kochten we fijn brood, bij de ander fijne vleeswaren, bij een derde delicatessen en vervolgens zetten we ons aan de bestudering ervan: alles smaakte inderdaad even fijn en delicaat. En wat meer was, alle kruideniers waren even hartelijk en voorkomend. Dat is natuurlijk niet zo uitzonderlijk in een land dat van hartelijkheid en voorkomendheid ieder ogenblik overloopt.

Overal waar wij binnentraden vroeg men ons wat wij wel voor landslieden waren.

‘Nederlanders,’ antwoordden wij. Nauwelijks hadden wij dit woord uitgesproken of de kruideniers van ons bergdorp deden een sprong van verrassing en tegelijkertijd een poging om ons om de hals te vallen en daarbij stieten zij met een kreet van verrukking het woord

‘Edammer kaas’ uit.

Het verst in zijn verrukking bracht het de distributeur, in uitsluitend delicaessen. Nauwelijks hadden wij hem verteld dat wij Nederlanders waren of hij dook als een bruinvis tussen zijn eetwaren en kwam weer boven met een ronde Edammer kaas.

‘Olandesi!’ jubelde hij. ‘Nederlanders!’

En hij wees met zijn wijsvinger naar het rode ronde kaasje alsof hij zeggen wilde:

Een Nederlander is niet door God de Almachtige geschapen uit klei maar uit kaas en hij keert niet als ieder ander menselijk wezen weer tot stof en as maar tot kaaskorstjes.

‘Ik geloof,’ zei ik tegen mijn vrouw, ‘dat we voortaan maar moeten zeggen dat we Zoeloes zijn, anders noemt heel het dorp ons straks de Heer en Mevrouw Kaas.’

Nadat ons etensprobleem was opgelost begonnen wij aan de oplossing van ons tweede probleem: het probleem om het huis een ietwat vriendelijker aanzien te geven. We besloten dat het wenselijk was een stuk gordijnstof in Rome te gaan kopen. We maakten er een vrolijke dag van, we trokken als wijnboeren uit een bergdorp naar de grote Heilige Stad en keerden des avonds beladen met een baaltje hemelsblauwe vitrage naar onze bergen weer.

Vanmorgen in alle vroegte hoorde ik hoe mijn vrouw de krammetjes boven de vensters in sloeg en de hemelsblauwe gordijnen ophing. Ik vroeg mij slaperig af waarmee ze die krammetjes wel in de kozijn sloeg want een hamer waren we nog niet rijk. Toen ik onze eetkamer betrad was deze herschapen in een feeëriek zaaltje uit een paleis.

De eerste ramen waren reeds behangen, de andere

moesten nog volgen, maar mijn vrouw was zo verrukt van haar eigen werk dat zij niet langer wachten kon, de ramen opende en onze hospita riep die bezig was haar tuin te verzorgen.

Even later stond de signora in onze eetkamer. Ze viel haast flauw van bewondering. Zoiets moois had ze nog nooit gezien. En dat we de stof zo goedkoop in Rome gekocht hadden, dat kon ze bijna niet geloven.

Ineens was ze verdwenen, maar een ogenblik later keerde ze weer, beladen met een hamer, een beitel en een schroevedraaier. Met alle geweld wilde ze voor ons de krammetjes inslaan in de kozijnen waarvoor nog geen gordijntjes hingen. Ondanks onze protesten beklom ze een stoel en begon de krammetjes te bewerken. Eerst met de hamer en toen dit haar niet gelukte, met de beitel en de schroevedraaier.

Na tien minuten keerde zij, badend in haar zweet, op aarde weer. ‘Maar hoe doet u dat dan, signora?’ vroeg zij vol wanhoop aan mijn vrouw.

‘Zo,’ zei mijn vrouw en zij trok haar schoen uit, beklom de stoel en sloeg met de hak van haar schoen een kram in het kozijn. Vervolgens draaide zij met blote hand de kram muurvast in het hout.

‘Dio mio, wat een sterke handen!’ kreet onze hospita vol eerbiedige bewondering. Nu heeft mijn vrouw inderdaad handen, zo sterk, dat zij er ijzer mee zou kunnen breken.

‘Mamma mia, hoe is het mogelijk, hoe is het mogelijk,’ hijgde onze hospita, nog amechtig van haar eigen vruchteloze inspanning. ‘Dat komt omdat wij in Nederland alleen maar Edammer kaas eten,’ antwoordde ik voor de grap.

‘Is het werkelijk waar?’ riep zij in alle ernst.

Ik hoor haar nu al een uur lang voor ons huis praten te-

gen de buurvrouwen van het dorp over de sterke handen van mijn vrouw en hoe dat komt: omdat zij zoveel Edammer kaas eet.

Ik geloof dat ik geen boek ga schrijven als ik in het voorjaar naar mijn dorp terugkeer.

Ik geloof dat ik een agentuur open in Edammer kaas.

De ware Romeinse beleefdheid

Eind oktober begin november is het nog heerlijk weer in Rome. Gij kunt er zonder winterjas rondslenteren in stralend zonneweer. Gij kunt er zitten op open terrasjes in de zon, tussen de Romeinen, die er hun kleintje koffie zitten te slurpen. Maar nergens zit ge dan beter dan tegen een der zuilen van het geweldige Sint-Pietersplein. Het plein voor de Sint-Pieter is misschien niet het grootste plein ter wereld, maar de architecten Michelangelo en Bernini hebben dit plein tot zulk een meesterwerk van architectuur gemaakt, dat het in ieder geval het grootste plein ter wereld lijkt. Het is daarenboven het meest wereldse plein ter wereld, ook al ligt het vlak voor het graf van Sint-Pieter en vlak onder de woonvertrekken van de paus. Onafgebroken ziet men alle volkeren der aarde dit plein doorkruisen, als mieren beklimmen zij de trappen van de Sint-Pieter, als mieren kruipen zij binnen door de geweldige deuren van de basiliek. Gele Chinese mieren, zwarte negermieren, rode Indianenmieren en de witte termieten uit Europa en Amerika. Er wandelen hele stoeten zwarte negerpriesters over het plein, ze zijn gekleed als priesters overal ter wereld zijn, maar hoe anders lopen zij, onder hun toog loopt soepel en bijna dierlijk nog het oerwoud. Chinese priesters, met schuine uitgeknipte oogjes, wandelen de Sint-Pieter binnen als kwieke ganzen achter elkaar aan. Amerikanen richten kauwend hun camera's op de voorgevel van de Sint-Pieter en dan op de Vaticaanse gevel waarachter de paus huist. Gij ziet er alle klederdrachten ter wereld en hoort er alle talen.

Als ge ooit naar Rome komt - en dat wordt met de dag gemakkelijker en goedkoper - wees dan niet bang, dat gij het Sint-Pietersplein niet vinden kunt. Romeinen zijn de beleefdheid zelf, zij zullen u alles wijzen als ook gij maar de beleefdheid jegens hun in acht neemt. Met die beleefdheid is het in Rome enigszins anders gesteld dan bij ons. Men spreekt iemand aldaar niet aan met een werkelijke rang en stand, men plaatst hem uit beleefdheid enkele sporten hoger op de maatschappelijke ladder.

Gij ziet bijvoorbeeld een correct man in een correct pak en wilt hem de weg vragen. Welnu, dan treedt ge op hem toe en zegt:

Scusate mi, dottore, neemt u mij niet kwalijk dokter, maar hoe moet ik daar en daar heen? En de aangesprokene zal u in alle uitvoerigheid inlichten hoe ge daar en daar heen moet. Maar is de keurige man iets ouder, draagt hij een witte baard en een gouden lorgnet, zeg dan: Scusate, mi professore, neemt u mij niet kwalijk professor. Hij zal zijn gouden lorgnet afnemen en u daarmee in de Romeinse lucht zeer nauwkeurig de te volgen weg beschrijven.

Misschien is het net de siësta, de tijd tussen twee en vier uur in de namiddag waarop ieder Romein zijn siësta, zijn middagdutje doet - en al wat ge ziet in het lege stadsbeeld is een soldaat op wacht voor een oud paleis.

Zeg dan niet zonder meer: wijs mij de weg alsjeblieft. Hij zal het doen maar niet van harte. Zeg: Scusate, mi capitano, excuseer kapitein, en de soldaat zal van top tot teen beginnen te blozen van vreugde en het lot vervloeken dat hij daar op wacht moet staan, want anders bracht hij u eigenhandig, met het geweer over de schouder, naar de plek die gij zoekt.

Toekomstige bezoeker van Rome, wees beleefd en ge zult honderdvoudig met beleefdheid worden terugbetaald.

Een buitenlander vroeg eens beleefd de weg aan een Romeinse heer; deze begon omstandig de kortste weg uit te leggen, bedacht zich, legde toen omstandig een nog kortere weg uit. Een passerend Romeins heer hoorde dit, trad op het groepje toe en zei beleefd, dat er naar zijn mening een nog kortere weg was die hij op zijn beurt omstandig aan de vreemdeling uitlegde. Daarmee nam de eerste Romeinse heer echter geen genoegen, hij meende dat de weg, zoals hij die had uitgelegd, de kortste was. Binnen een minimum van tijd hadden de beide Romeinse heren een laaiende ruzie, waarop de vreemdeling besloot zich zachtjes uit de voeten te maken. Nog straten ver hoorde hij hoe de beide Romeinse heren elkaar in het haar zaten. De afloop van de twist las hij enkele dagen later in de krant.

De heren hadden tenslotte het gezonde verstand laten zegevieren en waren tot een vergelijk gekomen. Zij kochten twee potten witte verf en diep in de nacht, toen het verkeer stil lag, vertrok ieder van hen van het punt waar de vreemdeling de weg gevraagd had naar het punt waar de vreemdeling zijn moest, trok een kalkstreep over de weg die volgens hem de kortste was en mat de kalklijn toen na met een meter.

‘Dit is nu waarlijk Romeinse beleefdheid,’ luidde de kop in de krant boven het verslag van dit ridderlijke evenement.

Ja, heren Romeinen, dit is een beleefdheid, waarvan wij in het koude noorden slechts kunnen dromen.

Een man op stelten

Ik zag hem in de buurt van de Porta San Giovanni. Onder die oude stadspoort van Rome moest hij zojuist met moeite doorgekomen zijn. De volwassenen bekeken hem als was hij een kwaadaardige gek. De kinderen daarentegen bekeken hem met grote bewondering. Hij was dan ook een meter of vier, vijf hoog, deze signor Angelo Cornero uit het zuiden van Italië. Zijn broekspijpen alleen al waren meer dan drie meter lang. Hij liep op stelten. Hij liep op stelten door de Eeuwige Stad naar de Sint-Pieter. Toen hij het Colosseum passeerde, trok hij zijn stelten uit. Trekt men zijn stelten uit? Nu goed, hij ontdeed er zich van. En knielde op het plaveisel. Want in het Colosseum zijn, naar het oude volksgeloof, vele martelaren omgekomen, levend verslonden door de wilde dieren of zo maar gedood door zwaardvechters. En onder deze martelaren bevond zich Sinte-Agatha, de patrones van Catania. Voor Sinte-Agatha nu was Angelo Cornero op stelten naar Rome gelopen. Hij had haar een gunst gevraagd - wat hij haar vroeg weet ik niet, een genezing misschien voor zijn moeder of een kind voor zijn vrouw - en hij had tegen Sinte-Agatha gezegd: ‘Als gij mijn wens vervult, loop ik op stelten naar Rome. Dat wou Sinte-Agatha wel eens zien en de wens werd dus prompt vervuld. En zo had ook ik het onverdeeld genoegen Angelo Cornero op stelten Rome te zien binnenkomen. Hij had, voetje voor voetje of, liever gezegd, stelt voor stelt, 900 kilometer afgelegd en de reis van Catania, in de punt van de neus van Italië's laars, naar de hoofdstad volbracht in precies een maand. Nu moest hij morgen nog even doorstelten naar Castel Gandolfo. Want de paus

wou de steltloper persoonlijk de hand drukken.

Ik houd van een man als Angelo Cornero. Er zijn talloze lieden die zeggen: waarvoor is dat nu weer goed, op stelten naar Rome lopen? Staat de wereld al niet genoeg op stelten? En inderdaad, Angelo Cornero had onderweg zijn nek kunnen breken. Want geen mens wordt geboren met stelten aan. Ook Angelo Cornero niet. De zie-je-wel-zeggers hadden dan allemaal kunnen zeggen: Zie je wel. Dat zeiden ze ook toen Opa Schram ergens langs de weg in Zuid-Frankrijk aangetroffen werd, zonder nog langer te weten waar hij was. Zie je wel! zeiden prompt alle zie-je-wel-zeggers. Maar wat zagen ze eigenlijk? Aanmerkelijk minder van de wereld dan Opa Schram op zijn oude dag nog zag. Die zag de Alpen, de Apennijnen, Rome, het Vaticaan en dat alles haarfijn. Voetje voor voetje.

Angelo zag de wereld tussen Catania en Rome ook, weliswaar niet voetje voor voetje, maar stelt voor stelt. Wie ziet de wereld van zo hoog? Toch niemand. Iedere dag liep Angelo dertig kilometer voor zijn Sinte-Agatha. Zijn jonge vrouw - ik vermoed althans dat zij jong is, want Angelo is zelf eerst 25 - reisde hem iedere dag per trein na en verzorgde hem 's avonds, als ware hij een wereldvermaard coureur. Wie wil niet zo op stelten reizen?

Ja, de mensen moesten meer gunsten vragen aan de hemel. Maar er dan ook iets voor terugdoen. Zij moesten de wereld op stelten zetten. Neen, niet zoals de politici, met in de ene hand een atoombom en in de andere een waterstofbom. Zij moesten de wereld op een prettige manier op stelten zetten. Op èchte stelten.

In het land der sirenen

De wraak van de bronnimf

Paestum, mei 1959

Ik kom nu drieëntwintig jaar in Rome, dat zojuist zijn tweeduizend zevenhonderd en twaalfde geboortedag heeft gevierd met zoveel lawaai van vuurwerk, dat Romulus en Remus ervan onder de wolvin wakker schrokken.

Weinig is er veranderd in die drieëntwintig jaar, althans waar het de grote kern van de Eeuwige Stad betreft. Buitenwijken zijn er daarentegen sindsdien bij tientallen verrezen, grote stadskwartieren veelkleurig als de rok van Josef en van buiten gezien is Rome dan ook een gans andere stad geworden. Maar van binnen bleef het zichzelf - de oude paleizen, de oude fonteinen, de oude markten en de oude pleinen. Ze staan er precies zoals zij er een kwarteeuw geleden stonden, een lust voor het oog.

Ben' trovato - een lust voor het oog. Maar het oog dwaalt nu eenmaal niet alléén door de stad gelijk het Oog Gods. Het is gebonden aan zijn bezitter, de lanterfanter en wandelaar - en daarmee begint de ellende. Want al mag het verheven aanschijn van de Eeuwige Stad nagenoeg geen verandering van betekenis hebben ondergaan in de drieëntwintig jaar dat ik haar gadesla - iets anders is het met ‘il traffico’, het verkeer.

In een kwarteeuw tijds heeft het verkeer zich van de schoonste stad ter wereld meester gemaakt als eens de Vesuvius van Pompeji en Herculaneum: het heeft de Heilige Stad bedekt met een kolkende en murmurerende lavastroom van vehikels, filobussen en scooters.

Een kwart eeuw geleden zette het verkeer ook op de brede corso's reeds een hoge borst op, maar in de ontelbare buurten en buurtjes, op de piazza's en in de parken was het tweebenige dier, de homo sapiens, koning. Mijn vriend Felix Rutten reed vijftig jaar geleden in een paardentram Rome binnen en in de Villa Borghese ratelden slechts koetsen en karossen aan zijn peinzend oog voorbij. Wat deze fijnbesnaarde man in deze vijftig jaar aan groeiend verkeer over zijn gespannen zenuwen heeft moeten laten gaan weegt op tegen vijftig vagevuren en de grootste Nederlandse wandelaar van deze eeuw wandelt dan ook bij voorkeur buiten Rome.

Vergeleken bij mijn vriend Felix ben ik een nieuwkomer met mijn kwarteeuw Rome-ervaring. En toch, wat veranderde er niet in die kwarteeuw? Rome werd van 's werelds grootste wandelstad 's werelds luidruchtigste carrousel. Vroeger was Rome een symfonie van veelstemmig water, overal ruisten en zongen de fonteinen, men kon eigenlijk op geen plek in Rome staan of men hoorde een menuet of een rondo van watermuziek. En nu, waar hoort men nog de stem van het water in het stadsbeeld? Aan de Fontana di Trevi, maar daar zet het water dan ook zulk een keel op, dat zelfs het Romeinse verkeer het hoofd ervoor moet buigen.

Al die zachte en lispelende stemmen van kleinere fonteinen echter, die zo eindeloos wisten te fabuleren en te fingeren - steeds weer nieuwe liederen en steeds weer nieuwe verhalen brengende - zijn stilgevallen, overstemd als zij worden door het geraas van de verkeersstroom.

Ach, de honderden fonteinen van Rome, men ziet het water wel in zilveren boog of zilveren sprei, maar men hoort het niet langer: het zijn nachtegalen die men de tong heeft uitgerukt.

Er is één hoop voor de wandelaar. Rome telt op zijn tweeduizend zevenhonderd en twaalfde geboortedag twee miljoen inwoners. Volgens volkenkundige rekenaars zal de stad binnen afzienbare tijd er vier miljoen tellen. Het verkeer zal vertienvoudigen, ja verhonderdvoudigen. De knorrende beesten van metaal zullen de stad in zulke gigantische kudden bezetten dat zij elkaar het verdergaan beletten zullen. Zij zullen slaags geraken en elkander uitroeien en de stad achterlaten als een verlaten slagveld, waarop de mens weer naar hartelust zal kunnen flaneren. Er zal een tijd komen dat men de kern van het Eeuwige Rome voor het moderne verkeer sluiten zal. Ik geloof heilig dat er over vijfentwintig jaar geen gemotoriseerd vehikel meer door de Villa Borghese raast, maar dat men er alleen zich voortbewegen zal, gelijk een halve eeuw geleden. Andiamo nella carrozzella - Stappen wij in ons koetsje...

Zelfs de geboren en getogen Romeinen lijden onder het duivelse lawaai, zij voelen zich als Christenen die hun ziel verkocht hebben aan Satan Traffico en als zij maar even kunnen, op weekend of op vakantie, vluchten zij naar rustiger oorden. Dat schept een nieuw probleem. De rustige oasen zien een invasie van naar rust zoekende Romeinen en houden daarmee op oasen te zijn.

Want een Romein mag nog zo naar rust snakken, hij blijft een Romein en het Romeinse burgerschap houdt een aanzienlijk percentage luidruchtigheid in.

Men kan zich wel geen rustiger oord in Italië voorstellen dan Paestum; tot voor kort lag het met zijn drie hemelse tempels als het ware nog in voorchristelijk Griekenland. Wie de rust der onsterfelijken zocht week uit naar Paestum.

Ik zit er in een klein hotel met een venster op de blauwe

Tyrrheense zee. Heel de natuur geurt en fleurt en de drie tempels liggen in het landschap als drie antieke baadsters in het groen.

Het hotel is nagenoeg vol, maar hoe vol het ook is, het is er stil, want de bewoners zijn stille aanbidders van natuur en antieken. Een Franse archeoloog met één arm, een Duitse professor met vrouw en kind, een Zwitserse lerares in oude talen, zij allen gaan vroeg naar bed om de zon te zien opgaan boven de tempels van goud.

En dan stopt er de gestroomlijnde wagen met het Romeinse nummerbord, een wagen vol mannelijke en vrouwelijke Romeinen, die de hel van Rome ontvlucht zijn om eindelijk rust te vinden in de oase van Paestum. Het is een bejaarde senator uit Rome met vrouw, volwassen zoon en dochter en enkele volwassen vrienden en vriendinnen van senators dochter en zoon.

Maar de stilte is er zo stil dat de rustzoekende Romeinen beginnen de radio uit de wagen te nemen en deze op scherp te stellen in de eetzaal.

Want eten in stilte of onder het houden van een symposion, dat kent een Romein alleen van horen zeggen. Na de maaltijd wordt de eetzaal ontruimd en herschapen in een dansvloer. Naar de zee, vlak voor de deur, wordt niet eenmaal omgezien.

Het rumoer zet zich voort tot diep in de nacht op de kamers der jongelieden.

Eerst verschijnt de Zwitserse lerares op de gang en bidt om stilte maar het mag niet baten. Dan de Franse archeoloog met één arm en de Duitse vader die om stilte vraagt voor zijn kind. Tenslotte verschijnt de patroon en als ook dat niet helpt klimt de senator zelf uit bed maar hij wordt weggelachen en dit allerminst parlementair.

In alle vroegte verdwijnt dan het gezelschap weer met gierend lawaai van remmen en claxon, richting Rome. De brave patroon staat aan het ontbijt al zijn gasten op te wachten met een vuurwerk van excuses. Of wij het toch begrijpen willen, vraagt hij. ‘Ma cosa vuole! Maar wat wilt u. De zoon van een senator. Een senator uit Rome.’

‘Iedere zomer is het zo,’ zegt de padrone. ‘De Romeinen komen, moe van het Romeinse lawaai, naar hier om rust. De eerste dag vragen zij naar de cinema die er niet is. De tweede naar de balzaal, die er ook niet is. En de derde dag zijn ze weg, vermoeider dan ze gekomen zijn - van de stilte.’

‘Zij hebben de fonteinen van Rome van hun stem beroofd, signore padrone,’ zei ik. ‘Uit wraak hebben de nimfen van de bronnen hen met doofheid geslagen. Nu kunnen zij zelfs de stem van de zee niet meer horen.’

De Soracte: heremiet onder de bergen

Rome, juni 1959

Vijftig kilometer ten noorden van Rome, in het hart van de Campagna, rijst een eenzame berg omhoog uit de heuvelachtige laagvlakte: het is of een reuzenmol een reuzenmoishoop uit de vlakte omhoog heeft gewoeld. De berg hangt, zo op het oog, nergens mee samen, hij wordt van de Sabijnse bergen gescheiden door het brede en lachende dal van de Tiber en van de Albaanse bergen door de golvende laagvlakte waarin Rome ligt. Hij is met recht een heremiet onder de bergen. Soracte heet de heremiet. Wie de oden van Horatius kent, kent ook hem bij name. Want een der oden vangt aan met de prachtige woorden:

Vides ut alta stet nive candidum Soracte

Zie de Soracte staan
Wit van de hoge sneeuw;
Onder de zware last
Buigen de wouden door
En de bijtende kou
Stremt de rivier tot ijs.

Het is nu midden juni en de Soracte draagt dus geen hoed van sneeuw. Integendeel - hij draagt veeleer een krans van zweetdruppels vanwege de vele tempesta's, onweersbuien, van de laatste tijd.

Maar vandaag is het stralend weer en wij willen de berg beklimmen. Samen met signora Van Dam van Isselt, die iedereen, die onder haar leiding de rondleidingen van het Nederlands Historisch Instituut in Rome meemaakte, tot zijn onverdeeld genoegen kent.

De kunstzinnige Signora Olandese is de dochter van generaal Van Dam van Isselt en reeds als kind moest zij van haar vader de kaart leren lezen. En dat brengt in haar rondleidingen zo'n apart en boeiend element, zij weet ieder plekje en hoekje te vinden, niets ontgaat haar speurend oog, geen verbleekt fresco en geen fragmentje klassiek marmer.

De Seicento - een Fiat zeshonderd - rijdt door de lichtgolvende Campagna, die gekleed is in alle denkbare kleuren groen, gevoed en vetgemest als hij is door de overdadige regens van dit voorjaar. Wijnstokken in doorzichtig groen lopen dartel en geëffemineerd als jonge balletdansers tegen de heuvels op. De korenvelden echter zijn al goud en doen u denken aan machtige legerscharen uit de Apocalyps met gouden lansen optrekkend, heuvel op, heuvel af. Hele kwadraten en trapezen van klaprozen staan verspreid in het landschap en leiden daar een vorstelijk en autonoom leven zoals wijngaarden en olijvenhoven een autonoom leven leiden.

De Soracte is niet alleen de berg van Horatius, hij is ook de berg van Sint Silvester, de patroon van de laatste dag van het jaar. In sommige streken van Nederland spreekt men nog van Silvesteravond in plaats van Oudejaarsavond. Silvester was een paus die nog leefde onder een heidense keizer maar die tevens de eerste christen-keizer uit de geschiedboeken zag: hij doopte immers eigenhandig Constantijn de Grote. Daardoor geraakte de jonge kerk in een geheel nieuwe fase van haar bestaan. Maar paus Silvester - hij was paus van 314 tot 335 - maakte nog juist het einde van de christenvervolgingen mee. Hij vluchtte voor Constantijns voorganger in een der holen van de Soracte en leefde er tijdelijk als kluizenaar. Het hol lag boven in de berg

- later werd er een kleine abdijkerk overheen gebouwd en nog later verscheen er een klooster met kluizenaars. Apollo werd er verdreven want hij had een tempel op de Soracte. Maar daar kan men rond de Middellandse Zee blind een vermogen onder verwedden: waar nu een oud heiligdom der christenen staat stond eens een heiligdom van Grieken of Romeinen.

Vroeger werd een tocht naar de zevenhonderd meter hoge Soracte door de Romeinen als een knap staaltje van alpinisme beschouwd, tegenwoordig beschouwen zij het als een picknicktocht en ziet men zelfs ouders met kinderen de Soracte bestijgen - in tenues weliswaar en met een picknick-uitzet of zij een reis naar de maan maken. Een moeilijk begaanbare weg leidt naar de top. Men stijgt gedurig langs de flank van de berg omhoog onder oeroude steeneiken door en temidden van laag hakhout, dat macchio wordt geheten en in het Frans maquis en waaraan de Franse verzetsbeweging haar naam ontleende, omdat haar leden zich aan het oog van de Duitsers onttrokken in dit dicht struikgewas.

Wij lieten de Seicento staan in Sant' Oreste en begonnen moedig aan onze klimpartij. Langzaam verdween het landschap onder onze voeten, de mensen werden stippen, de huizen dobbelstenen, de stadjes grijze sintelhopen. Het lint van de Tiber werd duidelijk in het dal zichtbaar, de rivier zat zichzelf achterna als een kat zijn staart, hij blonk metaalgrijs en niet goudgeel zoals de antieke dichters hem zo gaarne betitelen met hun epitheton ‘flavus’. Hetgeen wel de sterkste overdrijving in de geschiedenis der letteren genoemd mag worden want dit ‘goudgeel’ is niet anders dan een schone benaming voor modderig of slijkerig.

Eindelijk stonden wij voor het zwijgende klooster der

heremieten. Zij zijn in het bezit van de hoger gelegen abdijkerk op de top van de berg. Een ijzeren trekbel. Een muisgrijze heremiet deed open, in een verschoten pij, een vergeeld koord rond de lenden. Maar zijn blozend gezicht en lichtblauwe ogen waren zo gestolen van een middeleeuws fresco. Wij vroegen of wij de Sint Silvester mochten zien, het stenen bed waarop paus Silvester eens als heremiet sliep en de verschoten fresco's aan de muren.

De lachende monnik ging ons voor als een klipgeit naar de top van de Soracte, een sleutel groot als die van Sint Pieter half in zijn mouw. Het abdijkerkje zelf was de eenvoud zelf, zo op het oog aan de buitenkant niet meer dan een grote stenen schuur.

De fresco's en het stenen bed van Silvester hebben wij helaas niet gezien. Want het slot van de abdijkerk was kapot. Hoe de heremiet ook met de sleutel het slot bewerkte en dat deed hij met zulk een kracht dat wij vreesden dat hij zijn arm uit zijn lichaam zou draaien, de oude houten deur bleef dicht. Maar heremieten zijn steeds vriendelijke lieden, hij probeerde het steeds opnieuw - ofschoon hij wist dat het slot reeds lang kapot was - men zag zijn gebarsten en zwetende nekvel rood worden als een rode ondergaande zon in zee. Oeroude kerkjes als deze hebben nauwelijks ramen, alleen maar spleten en kijkgaten. Door een dezer kijkgaten hees de vriendelijke heremiet zich omhoog om te zien of men door zulk een gat toch nog iets van het inwendige van de kerk zou kunnen aanschouwen. Hij hing daar, laag boven de grond, een muisgrijze lappenpop, half verdwenen in de muur, zich immer dieper in het steen gravend. Straks zou hij bekneld zitten als een mol in de klem. Maar gelukkig, hij kwam weer tevoorschijn, even blozend als altijd, een kop op een fres-

co, zojuist voltooid door een oude meester.

Wij vonden dan wel de kleine abdijkerk van Silvester op slot, maar wie zoekt zal vinden - ook al is het iets anders. In de Santa Maria delle Grazie, de kerk van het heremietenklooster, iets lager, ligt in de rechterzijkapel in een glazen kist een aangekleed Jezuskindje. Iets lievers kan men zich waarschijnlijk niet voorstellen in zulk een doodstille kerk. Het is een Jezuskind met lang blond meisjeshaar, een geplisseerd gewaad van roze-witte zijde en een gezichtje, zo onschuldig, dat alle Romeinse donna's, die het vereren komen, met kloppend hart denken moeten: zo'n bambino wil ik er nog wel bij.

Ik zag nimmer voordien zulk een frêle en verrukkelijk tere bambino. Daarbij vergeleken moet de weldoorvoede en beroemde bambino uit de Ara Coeli in Rome niets anders dan de hele dag pasta asciutta eten.

De snelste muilezel ter wereld

Rome, juni 1959

Daar stonden wij nu, na een moeizame tocht, boven op de Soracte en het Silvestertje met zijn fresco's uit de veertiende en de vijftiende eeuw weigerde ons de toegang. Hoe de heremiet van de orde van Don Oreone ook zwoegde, het slot gaf geen millimeter mee.

En inmiddels zat er dreiging van onweer in de lucht. Over de Sabijnse bergen sleepten de onheilzwangere wolken met moeite hun Boeddhabuiken. Wat onweer zeggen wil op de Soracte, daarvan getuigen de oude kronieken. De ene kloosterorde na de andere heeft de berg ontruimd voor het woedende hemelvuur. De bliksem sloeg met voorliefde in in de zware toren vlak voor de abdijkerk. De toren ziet eruit als een ware oorlogsinvalide. Het eerst vluchtten in de vijftiende eeuw de monniken van Sint Benedictus. Moedig namen de broeders van Sint Franciscus hun plaats in, maar toen enkele jaren later zes van hen door bliksemschichten gedood werden, vluchtten ook zij in paniek.

Maar de bui komt niet nader en wij zetten ons op het voorgebergte, waarop het kerkje van Sint Silvester ligt. Hier kijkt men in het dal van de Tiber, over een gestolde waterval van omlaagstortende naakte steenbulten. En, aan de andere zijde, in de vlakte waaruit Ciorta Castellana optorent als een hoopje gruis. Zo moet Ikarus de wereld hebben zien naderen, toen hij viel, sprongsgewijs.

De heremiet van Don Oreone maakt er blijkbaar een gewetenszaak van dat hij het kerkje niet open kan krijgen, hij draait om de muren heen en komt dan het voorgebergte opschuifelen - zo verlegen als, onder

de grote mensen, slechts heremieten kunnen zijn. Of hij ons, nu hij het kerkje niet kon openen, iets vertellen wil over het wonderbare leven van Sint Silvester?

Toen, tussen de paarse malven, gezeten op een bultige schoft van de berg, vertelde hij ons enige legenden. Zoals de eenvoudige dorpsbewoners van Sant-Oreste, het dorp aan de voet van de berg, deze aan elkaar plegen te vertellen en die ik u gaarne in zijn eenvoudige woorden overbreng.

Sint Silvester was gevlucht voor de christenvervolging en hield zich verborgen in een grot van de Soracte. In die dagen was er een jonge maagd in Rome, dochter van Calfurnius, een Romeins prefect. Zij was eerst tien jaar oud, maar een duif had tegen haar gesproken en gezegd dat zij beter God dan de wereld volgen kon en zo bekeerde zij zich in stilte tot het christendom en ontvluchtte Rome en haar vader.

Ook zij verborg zich in een hol op de Soracte en daar hoorde zij van Paus Silvester en ontving van hem het doopsel. Dagelijks zocht zij de pauselijke heremiet op, maar op zekere dag zei deze tegen de jonge Romeinse: ‘Kind, kom niet meer zo vaak, daar nemen de mensen aan de voet van de berg misschien aanstoot aan.’

Toen Santa Romana, de heilige Romeinse, hem vroeg wanneer zij dan weer terug mocht komen, antwoordde Paus Silvester haar: ‘Wanneer de rozen in bloei staan.’ Het was januari, bedroefd begaf Santa Romana zich naar haar eenzame spelonk, maar toen zij de volgende morgen ontwaakte, zag zij haar besneeuwde tuintje vol geurende rozen staan. Met kloppend hart begaf zij zich naar Sint Silvester maar die voegde haar bars toe: ‘Ik heb je toch gezegd dat je niet naar hier mag komen voor de rozen bloeien.’

Wijzend op de rozen in haar kleed zei Santa Romana:

‘Vergeef mij, vader, maar de rozen staan in bloei.’ Hieruit blijkt in ieder geval dat niet alleen Horatius de Soracte zag onder een kap van witte sneeuw. Ook Santa Romana zag sneeuw op de berg. Later - en dat is niet mis, zelfs niet voor een heilige - vloog zij zo maar naar de hemel, gelijk een vogel.

Nog een boerenlegende. Soldaten kwamen Silvester halen om hem te begeleiden naar Keizer Constantijn. ‘Broeders,’ zei Silvester, ‘gaan jullie maar vast, ik volg straks wel.’ De heilige echter had in het geheel geen haast, zoals het echte heiligen betaamt, vooral op de berg die Horatius bezong in de ode met de klassieke woorden: ‘Permite Divis cetera - Laat al het andere maar aan de Joden over.’

In Rome werd men intussen reeds ongeduldig. Toen vond Silvester een verdwaald muildier op de Soracte, hij besteeg het en beval het in één stap naar Rome te rijden. Nu heeft een muilezel vier poten en wil hij één stap doen dan moet hij vier poten verzetten - of zijn het benen? Een muilezel is tenslotte een kruising tussen een paard en een ezel.

Die éne stap nu zette het dier. De eerste poot verzette hij op de berg Soracte, de goede heremiet wees ons de plek op de top van de berg, het negatief van de poot staat duidelijk en diep in de naakte rotsgrond, men kan daarin zijn arm steken tot over de elleboog.

De indruk van de tweede poot vindt men kilometers verder in Rignano Flaminio; de boeren wijzen hem u aldaar. De derde staat nog dichter bij Rome in Castelnuovo di Porto. En de vierde indruk tenslotte kan men bezichtigen voor een van de poorten van Rome.

Wij stopten uren later met onze Seicento in Rignano Flaminio, niet echter om de indruk van de muilezel-

poot aldaar te bezichtigen maar om ons in een kleine trattoria iets edels van het rund te laten voorschotelen. Wij aten er op een dorpspleintje, veertig kilometer van Rome, de twee boerse bazinnen zorgden voor een overvloedig maal.

De openbare volkstuin op de piazza was van een wonderbaarlijke primitieve schoonheid: Rousseau le Douanier zou er geen mooiere kunnen schilderen. Alles staat er door elkaar: linden en ceders, pijnbomen en cipressen, palmbomen en oleanders in eerste witte en rode bloei.

Rond het park wandelde het kwadraat der huizen, rood, roze, zalmgeel, oker. Zomaar een Giotto. Een signorina hing bevallig over een balkon in een smaragdgroen gewaad, dat van Dior kon zijn, en met vlasgeel haar, dat in ieder geval niet van haar zelf kon zijn. Zij stak af tegen de borstplaatroze gevel met zijn verbleekte groene blinden. Naast haar, op de balustrade waarover zij hing, stond een levensgrote rozenstruik met het uitroepteken van een rode roos. Hoe dat rijmde! Het smaragdgroen van het gewaad, het verbleekte groen van de blinden en het levende groen van de rozenstruik tegen het fond van roze. Op zulk een dag is Italië op zijn mooist. Ovidiaans en Horatiaans. Op een late junimiddag in een boerendorp waar alle dorpsschonen chique willen zijn als La Gina en La Sofia.

Per Bacco, móóier zijn zij nog dan La Lollobrigida en La Loren die op dit ogenblik bezig zijn in Wenen elkaar te verwijten, dat zij een vermageringskuur doen en daarom niet langer de ideale lijn (‘curve!’) bezitten. En die daarom ijlings een communiqué aan de pers verstrekt hebben waarin zij verklaren dat zij iedere dag pasta asciutta eten.

La Gina en La Sofia vergissen zich als zij zich ieder met veel ophef de ‘ultima delle vere donne’ noemen.

Dan zijn zij beslist nooit in Rignano Flaminio geweest. Vraag het een jonge landman uit het dorp. Ook al kent hij Horatius slechts van naam, in zijn hart maakt hij des zondagsavonds zijn passeggiata met op zijn lippen diens versregels uit de Ode op de Soracte:

Quid futurum cras, fuge quaerere -

Plaag u niet met de vraag
Wat u de toekomst brengt;
Schenkt hij een nieuwe dag,
Maak er het beste van:
Kijk op de dans niet neer
Nog op het zoet van de min.

Een wonder in Campania

Pompeji, juni 1959

Nauwelijks had ik in Pompeji een hotel betrokken of ik las in het Napolitaanse ochtendblad dat er een mirakel had plaats gevonden in een kleine stad in Campania, niet ver van Napels. In Atripalda was een afbeelding van het gelaat des Heren gaan bloeden.

Zulks geeft in Italië terstond aanleiding tot ware volksverhuizingen. Tienduizenden mensen geraken op drift in de richting van het mirakel. Ik keek het Italiaanse spoorwegboek na, zag dat de treinreis van Pompeji naar Atripalda slechts twee uur in beslag nam en besloot de volgende dag in alle vroegte naar Atripalda te gaan. Men is tenslotte niet iedere dag getuige van een mirakel.

Er was het volgende gebeurd. Misschien weet gij dat in Turijn de zweetdoek bewaard wordt, waarmee Josef van Arimathea het gefolterde gelaat van de gestorven Christus bedekte, toen hij diens lichaam in zuiver lijnwaad wikkelen liet. De afdruk van het gelaat in de doek was uiterst vaag. Eigenlijk is er nauwelijks iets te zien, want bij een brand verkleurde de wonderbare zweetdoek. Desalniettemin wordt de doek regelmatig aan het gelovige volk van Turijn vertoond. Laat nu een amateurfotograaf een foto maken op het moment dat de doek aan den volke vertoond wordt en daarna tot zijn verbazing bemerken dat de trekken van Christus duidelijk op het negatief staan. Een beroepsfotograaf maakt daarop ook een foto en heeft dezelfde ervaring.

Sindsdien is de afbeelding als plaat vermenigvuldigd en verspreid over heel Italië. Speciaal de minderbroe-

ders van Atripalda doen aan deze devotie. Zij gaven zulk een prent enige tijd geleden aan signora Maria Gelli, die deze ophing in de hof van haar huis. En plotseling, op Corpus Domini, nu enige dagen geleden, toen signora Gelli naar de plaat keek, zag zij dat deze bebloed was. Drie stralen bloed liepen over het gezicht en lieten grote plekken achter op de onderkant van de prent achter het glas.

Ik ben in zaken als deze een ongelovige Thomas. Niet dat ik ook maar een ogenblik aanneem dat er bewust bedrog gepleegd wordt. Wat er dan wel gebeurt. Qui lo sa. In ieder geval iets raadselachtigs, iets wat in Nederland alleen maar gebeuren kon in de Middeleeuwen, maar wat rond de Middellandse Zee nog dagelijks gebeurt. Daar beginnen goedkope fabrieksmadonna's plotseling te wenen; na de Madonna van Syracuse heeft er al wel een half dozijn madonna's haar voorbeeld gevolgd en, God weet, hebben zij er alle reden toe, want Italië is niet zo luchthartig als men veelal denkt - hoeveel mensen zich dagelijks het leven benemen in Rome en Napels is moeilijk te becijferen en gisteren nog hebben twee geliefden elkander neergeschoten omdat zij niet trouwen konden. Ieder richtte een jachtgeweer op de ander en zo zijn ze gestorven en in het harnas van de liefde gevallen - waarom zou de Madonna dan niet af en toe een traan laten vallen in dit land?

Ik nam de trein op de vroegchristelijke tijd van zes uur, moest tweemaal overstappen in een smaragdgroen landschap dat één grote pergola was van wingerd-ranken, die zich van boomtak tot boomtak slingerden. Iedereen in de trein probeerde er achter te komen waar de vreemdeling heenging en ik behoefde

maar Atripalda te zeggen of mijn medereizigers zeiden: il miracolo, alsof die twee woorden op elkaar pasten als een deksel op een doos. Aan het eindstation brachten enkele Zuid-Italianen mij naar een koetsje (Zuid-Italië telt duizenden koetsjes) en gelastten de koetsier mij naar het wonder te brengen voor de onnozele prijs van een gulden. Door een wirwar van okeren straatjes belandde ik in een middeleeuws aandoende straat: de straat van het wonder. Het was eerst acht uur in de morgen - die hemelsblauw over het straatje stond - maar er waren reeds honderden gelovigen op de been en er was een kleine politiemacht die hen naar het huis geleidde, het palazzo van signora Gelli. In Italië noemt ieder met enig zelfrespect zijn eigen huis een palazzo, al is het opgetrokken uit lege benzineblikken, maar het huis van signora Gelli had werkelijk iets van een boers paleis. Ik volgde de menigte en betrad de hof van het huis - daar hing de afdruk van de zweetdoek, een goedkope druk in een eenvoudige lijst achter glas. En over het gezicht stond een delta van gestold bloed. Een mens weet in zulk een ogenblik vaak niet wat hij denken moet. In feite denkt hij dan ook niet. Hij doorleeft iets wat niet meer van persoonlijke aard is. Hij wordt onmerkbaar deel van een massa. Hij voelt met bijna dierlijk instinct.

De prent met het bloed erop was realistisch - zoals een prent ten zuiden van Napels maar realistisch zijn kan. Tenslotte zijn een doornenkroning en een kruisiging uiterst realistische dingen - een laffe beeldenindustrie heeft het lijden van Jezus op commerciële wijze aan het huislijk en kerkelijk gebruik aangepast, dat wil zeggen: glad gestreken en vervalst.

Zulk een bebloede prent benadert althans nog de werkelijkheid van weleer - zoals sommige Spaanse beelden dat doen. Was het het realisme van deze prent dat

zo elektriserend werkte?

Plotseling viel het mij op - het kwam als een shock. Ik stond te midden van een massa mensen en toch hoorde ik niets: het was of ik doof was, of ik onder water zwom. Ja, toch hoorde ik iets, ik hoorde gesnater en gekakel dat kwam uit een kooi met eenden en kippen in een hoek van de hof. Maar ik hoorde geen enkel geluid van mensen afkomstig. Ik begon voorzichtig om mij heen te kijken. Welk een gezichten! Gezichten in paniek, uitdrukkingsloos geworden door schrik van binnen uit. Er was geen twijfel mogelijk of al deze mensen geloofden in het wonder. Zij geloofden dat Christus voor hen bloedde, ook nu nog, zwart op wit. En dit door hun schuld.

Felix Culpa, zegt de katholieke liturgie ergens over de erfzonde. Nu, wat op deze gezichten aan schuld te lezen stond was verre van gelukkig. Er stond daar van alles samengestroomd: volksvrouwen en donna's, zakenlieden en nozems uit een Napolitaanse achterbuurt en alle gezichten waren geluidloos gericht op de prent en een ieder keek ernaar met de ogen waarmee een mens kijkt naar een verminkt lichaam - naar een onherstelbaar ongeluk door hemzelf begaan. Iets onverdraaglijks, iets dreigends, iets uit een antieke tragedie maakte de gezichten leeg van schrik, deed de gebaren en geluiden te niet, alsof niemand zijn aanwezigheid durfde te verraden.

Er lagen bloemen - leliën, aronskelken, anjers en rozen - een meter hoog tegen de muur opgestapeld onder de prent alsof men met de geur van bloemen iets verdrijven wilde, iets wilde afkopen.

Veronderstel eens een ogenblik, dacht ik, dat een bedrieger hier aan het werk was geweest. Ik ben ervan overtuigd dat hij, als hij nu tussen de mensen stond, het gevoel zou hebben dat zijn bedrog door een hoger

ingrijpen zijns ondanks tot een wonder geworden was en dat hij zich de zwaarst gestrafte van alle stervelingen zou voelen...

Buiten in de straat scheen de zon, de fotograaf van het stadje verkocht een kleurenfoto van het wonder voor de prijs van drie gulden, de fraaiste kleurenfoto in Italië kost een kwartje, men kocht de kleurenfoto in groten getale, de man moest binnen enkele dagen een vermogend man zijn.

Opgelucht besteeg ik een koetsje en liet mij terugrijden naar het station. Er zat nu een andere koetsier op de bok, maar ik bood dezelfde prijs voor de rit. Om de baten iets te vergroten laadde hij telkens nieuwe volksvrouwen met zware manden vol etenswaren op en zette ze, voor de prijs van een halve stuiver, af bij hun huis.

De hoefijzers van de magere rossinante klepperden op de kasseien. De overrijpe signora's wilden over niets anders praten dan over het wonder. Nog gisteren had een van hen gezien dat het wonder zich herhaalde, - een stem was gaan gillen en toen was iedereen gaan gillen, had ik niet duidelijk een nieuwe golf bloed gezien?

De koetsier op de bok keerde zich telkens om, hij wilde meepraten over het wonder maar hij wilde ook de prijs van de rit verhogen, hij sprak het ene ogenblik over het ‘miracolo’, het andere over ‘denario’. Dat is het vreemde ten zuiden van Napels. Men kan er nog zo heilig geloven in een wonder, men gelooft even heilig in geld.

Dat ik mij niet door hem liet overreden was een wonder op zich.

Op het schiereiland van Sorrente

Positano, juni 1959

Napels zien en dàn sterven... Sterven waaraan? Geen verstandig mens, hoe romantisch aangelegd ook, die er ook maar aan denkt.

Men sterft in Napels figuurlijk, van het lawaai, van woede of van verrassing. Maar al deze figuurlijke wijzen van sterven maken de mens slechts geagiteerder en als hij Napels, levendiger dan ooit, verlaat, gaat hij rust zoeken in een van 's werelds schoonste paradijzen en als een opgejaagde vogel strijkt hij neer op het naburige schiereiland van Sorrente.

Zeventig jaar geleden was het schiereiland slechts toegankelijk langs onherbergzame bergpaden, maar vandaag de dag loopt er een weg langs de kust. Halverwege hemel en aarde is de weg uitgehouwen, hij slingert zich voort over viaducten die op hoge hooiwagenpoten in diepe ravijnen staan, het is een wonderwerk van een weg, en wie zich langs deze weg voortbeweegt, heeft het gevoel dat de wereld een steilwand is, langs de binnenkant waarvan hij scheert als een kermis-motorcyclist, ontheven aan de menselijke zwaartekracht.

De racewagen van mijn vriend, de schilder Jan Meijer, worstelt zich langs de haarspeldbochten, ik kijk omlaag in de duizeldiepe baai van Napels, mij voelend als een vlieg die omlaag hangt van een plafond.

Ikarus voel ik mij, zoals deze neerstort op het schilderij van Pieter Breughel, hals over kop in de Straat van Messina, nageoogd door een verbaasde boer, die opgehouden heeft met ploegen.

De weg rond het schiereiland van Sorrente geldt als

de meest romantische weg ter wereld.
Plaatselijke toeristenbureaus plegen te overdrijven. De plaatselijke toeristenbureaus van het Sorrentijnse schiereiland zouden het niet kunnen, ook al wilden zij het.

Men kan als vrije vogel op verschillende plaatsen neerstrijken op het schiereiland van Sorrente. Het stadje Sorrente zelf is een grote sinaasappel tuin aan zee. Massa Lubrense is een oord van rust. Amalfi is een stadje met een eerbiedwaardig grijs hoofd. Maar kiezen wij Positano. Het ligt als een amfitheater op tegen de bergen, heeft twee schone stranden en gonst van leven. De wolken (als er wolken zijn) trekken juist over de bergen achter het stadje heen, blijven soms met een teen haken aan de kam van de bergen, laten een wolkenflardje achter dat blijft hangen als een geestverschijninkje, tot de avondzon het bessesapkleurig maakt. Wanneer het gaat zomeren vindt men in Positano de ganse uitgaande wereld tot Somerset Maugham en John Steinbeck toe. Om te zwijgen van de vele beroemde schilders. De enige die wij dit jaar nog niet zagen waren Heine en Goethe.

Steinbeck schreef overigens een alleraardigst klein boekje over Positano, waarin hij de geschiedenis van het stadje van het stof ontdoet. Als alle stadjes op het schiereiland van Sorrente was ook Positano eenmaal een geducht handelsstadje, de Positanezen drongen met hun zeilschepen in grote delen van de wereld door en hun buidels raakten gevuld met het aardse slik. Zij bouwden mooie herenhuizen en leefden als grand seigneurs. Toen kwam de grote klap: de uitvinding van de stoomboot. Met één slag was de haven van Positano waardeloos geworden, geen stoomboot die er binnen-

kon. Dat gebeurde honderd jaar geleden. Positano telde toen achtduizend inwoners. Tussen 1860 en 1870 emigreerden er zesduizend naar Amerika, hun grote en kleine huizen achterlatend. Sindsdien telt Positano nog slechts tweeduizend inwoners. De zesduizend emigranten stichtten een nieuw Positano in New York op de Columbas Avenue en leven daar op z'n Positanees. Maar inmiddels kwam Positano zelf in trek bij 's werelds toeristen. De verlaten huizen werden omgebouwd tot hotels of zij worden verhuurd aan vreemdelingen. Des zomers telt Positano dan ook evenveel vreemdelingen als Positanezen.

Maar de ware geest van de zeeman is nog steeds levend gebleven in het stadje, al zijn de zeelieden vandaag koraalvissers of gewone vissers. Hoe ‘sea-minded’ Positano is, bleek enkele jaren geleden. Er was een Mohammedaan naar Positano gekomen en, verliefd geworden op het stadje, bleef hij er wonen tot zijn dood. Als laatste wens gaf hij te kennen dat hij begraven wilde worden op het kerkhof van Positano met zijn voeten naar Mekka. En dit gebeurde. Maar op zekere dag ontdekte een Positanees dat de Moslim niet rechtstreeks met zijn voeten naar Mekka begraven was, maar dat hij, getuige het kompas, achtentwintig graden uit de richting lag. En zoiets kon een zeevarend volk als de Positanezen onmogelijk over zich heen laten gaan. De katholieke Positanezen groeven daarom de Moslim op, legden hem in de juiste koers en dekten hem weer toe met de voeten linea recta naar Mekka.

Het heerlijkste wat men in Positano kan doen is hangen over de kademuur en kijken naar omlaag. Naar de visserscheepjes die op het strand getrokken liggen, rood, geel en blauw, als stukjes geglazuurd aardewerk.

Naar de stokoude visser die zijn neuswarmertje stopt met gevonden peukjes.

Naar een nog oudere visser die in onsamenhangende taal de dorpsgeschiedenissen van Positano vertelt aan een Amerikaans dichter, die ernaast zit op de kade met een typemachine. Alles noteert hij, letterlijk - en publiceert het dan als experimentele poëzie in een Amerikaans blad.

Er mogen dan, jaar in jaar uit, duizenden vreemdelingen door Positano gaan, iets van zijn oude onvervalste karakter heeft het toch behouden.

Getuige wat zojuist is voorgevallen tussen de oude Cesare en de oude Giuseppe.

Cesare heeft geen rechterarm en de oude Giuseppe heeft geen linkerbeen en dit gezamenlijke gemis heeft hen tot een soort onafscheidelijke Siamese tweeling gemaakt. Altijd ziet men hen tezamen hun liter wijn drinken.

Maar nu is dan het verschrikkelijke gebeurd. Giuseppe, zonder linkerbeen, weigerde gisteravond aan Cesare, zonder rechterarm, nog een laatste glas wijn te schenken.

Cesare geraakte hierover in zulk een toorn dat hij met zijn linkerhand de kruk greep van de gebrekkige Giuseppe en deze op diens hoofd deed neerkomen. En niet zo zacht en zuinig. Want Giuseppe ligt in het hospitaal. Als dit niet Breughel is, wat is het dan?

Hoe rond Napels de wonderen in de wereld komen

Pompeji, juli 1959

In de stadjes, de dorpen, de gehuchten en vlekken ten zuiden van Napels, gebeurt iedere dag die God geeft, iets vreemds en iets wonderlijks, iets Breugheliaans en iets Jeroen Boschachtigs, kortom iets dat men eerder in de Middeleeuwen thuis zou wanen dan in het atoomtijdperk. Vandaag weent er een Madonna, morgen bloedt er een Christus. Soms is zulk een gebeurtenis na een week vergeten, soms neemt zij zulke proporties aan dat zij een geheel nieuwe eredienst in het leven roept. In en rond Napels zou men iedere dag een boek kunnen schrijven over de belevenissen der eenvoudigen van geest. Meestal zijn die belevenissen triest, soms zijn zij zonnig en soms zijn zij boertig als een middeleeuwse klucht.

Zo hoort wat Antonio Perone en de zijnen dezer dagen overkomen is. Het is als de geschiedenis op een oude volksprent, waarnaast een verteller staat met een stok: een voor een wijst hij de taferelen aan en zingt met schorre stem het couplet dat onder het tafereel staat afgedrukt.

Eerste couplet: de familie Perone zit aan tafel rond een schaal spaghetti: Antonio, pater familias. Elena zijn vrouw. En de kinderen: Pepito en Assunta. Men ziet het huis in doorsnee en zo ziet men ook hoe een regen van stenen neerdaalt op het dak van de Perones. Zij kijken verbaasd omhoog. Zou de oude schoorsteenpijp het begeven?

Tweede couplet: Antonio en de zijnen staan op het erf en zien in uiterste verbazing hoe er af en toe een

steen uit de hemel daalt. Hij maakt een zacht zoevend geluid, valt met een lichte tik op het dak, springt niet op. Het is of een magische hand de steen op het dak legt. De kinderen huilen. Het wordt avond, de maan komt op. De stenen blijven vallen.

Derde couplet: tientallen bewoners van het gehucht hebben zich rond het huis van de Perones verzameld. Zij bezien met open mond de regen van stenen op het dak. Gelukkig dat ze alleen maar op het dak vallen, anders zouden er zeker meerdere stenen door de wijdopen monden in de keelgaten der dorpelingen verdwijnen.

Vierde couplet: er gaat een gerucht rond door de nu honderdkoppige menigte. Het is een vendetta, een wraak, vertelt men elkaar. Het is de wraak van Zi Pelegrino Perone, zoals de dorpelingen hem tot voor kort noemden; want Zi Pelegrino stierf vier maanden geleden. Il vecchio Perone, Perone de Oude, vader van Antonio, was een groot vereerder van Bacchus en men zag hem bij tij en ontij aan deze blijmoedige godheid offeren. Hij doorkruiste het dorp dan ook gewoonlijk als een oude Sileen. Dorpskinderen hebben helaas weinig eerbied voor vereerders van Bacchus, ook al zijn zij nog zo oud. U kunt u dus dit vierde tafereel gemakkelijk voorstellen. Zie Pelegrino, naar de wijze der Silenen het dorp doorkruisend, langs de meest gecompliceerde lijn die men tussen twee punten trekken kan, en de halfnaakte kinderen hem op deze doling volgend met stenen in de hand. En wat erger is: men herinnert zich nu dat niet alleen kinderen oom Pelegrino met stenen gooiden, maar dat ook volwassenen de oude man plaagden, door hem stenen na te gooien. Alles is nu volkomen duidelijk. Dit is de vendetta van oom Pelegrino. Men gooide hem met stenen, nu gooit hij op zijn beurt terug. Rechtstreeks vanuit de hemel.

Vijfde couplet: een dag later. Dezelfde mensenmenigte staat rondom het huis. Het gaat van mond tot mond: oom Pelegrino gooit niet zomaar met stenen, hij gooit stenen die nooit eerder op aarde zijn aangetroffen. Zij hebben een onschatbare waarde. Reeds moeten er drie Napolitaanse juweliers bij Antonio in huis geweest zijn. De eerste bood duizend gulden voor één steen. Een tweede het dubbele. De derde liet Antonio een schriftelijke verklaring tekenen waarin deze verklaarde alle gevallen stenen en alle stenen die nog zouden vallen aan hem te zullen leveren tegen een ongehoord bedrag.

U kunt in een hoek van dit vijfde tafereel, naast de gapende menigte, de drie juweliers gemakkelijk onderscheiden. Onberispelijk gekleed, veel brillantine in het haar, gitzwarte sluwe ogen.

Zesde en laatste couplet: dezelfde menigte, in spanning wachtend op een nieuwe steen, die uit de hemel valt. Daar komt hij.

‘Ik heb hem het eerst gezien,’ schreeuwt Guiseppe, ‘dus is hij van mij!’

‘Neen,’ schreeuwt Carlo, ‘ik zag hem eerder dus is hij van mij!’ Handgemeen tussen de toekomstige rijkaards. Handgemeen dat snel uitgroeit tot een ware handgemeenschap.

Vanzelfsprekend zijn wij voor u naar de Marechiallo gegaan. Hij heet Marechiallo de Spirito en hij is de commissaris van politie van de meest nabijzijnde politiepost.

‘Wat is uw mening over dit fenomeen, Marechiallo de Spirito?’ hebben wij hem gevraagd. ‘Gelooft u dat het de vendetta van oom Pelegrino is?’

‘Een vendetta is het wel,’ zegt Marechiallo de Spirito. ‘Iemand wil zich op Antonio Perone wreken, waarom,

weet ik niet, want ik ken de dader niet. Maar ik heb een aantal manschappen naar het gehucht gezonden met het bevel het huis en iedere steenhoop in de buurt nauwlettend in het oog te houden. Maar wat gebeurt? In de namiddag achten mijn manschappen zich van hun taak ontslagen, zoals iedere rechtgeaarde Italiaan. Zij gaan in het defensief en trekken zich terug in de naburige trattoria. Wanneer zij later terugkeren vinden zij op het dak een oude fietsband en een verroest slot. Waarmee zonneklaar bewezen is dat hier sprake is van een vendetta, maar niet van de vendetta van Zi Pelegrino.'

'Grazie mille, Marechiallo de Spirito,' hebben wij bij het afscheid gezegd. 'Wij weten nu in ieder geval hoe rond Napels de wonderen in de wereld komen.'

De mooiste stad op aarde

Napels, augustus 1959

Ik ken geen volk dat zo trots is op zijn stad als het Napolitaanse volk. Eens doorkruiste ik te voet het gedeelte van de Golf ten noorden van Napels, op zoek naar de grot van Polyphemus, de reus wiens oog Odysseus doorboorde met de punt van een houten paal. Ik vond de grot en schuifelde er doorheen, voetje voor voetje, want ik had geen zaklantaarn bij mij en het was er nachtdonker.

Na een schuifeltocht, die achthonderd meter duurde, geraakte ik aan de andere kant van de berg door een kleine spelonk op een van die idyllische stranden waarvan de Golf van Napels het alleenrecht schijnt te bezitten. De kleine hemelsblauwe baai was vol spartelende menselijke dolfijnen: Napolitaanse signorini en signore. Er was zelfs een visser, die ontdekt had dat het profijtelijk kon zijn voor badmeester te spelen en van hem huurde ik een zwembroek. Na een bad in zee zette ik mij op een rotspunt en werd terstond omringd door een aantal Napolitanen.

Wat ik het mooiste land vond? -

Dan zegt men natuurlijk Italië, ik meen het ook nog - half.

Wat ik de mooiste stad op aarde vond? -

Napels natuurlijk.

Alle aanwezige Napolitanen waren het daar roerend mee eens - Rome, Florence en Venetië waren naar hun inzicht artificiële steden, Napels echter was de enig werkelijk levende stad op aarde. De canzoni Napolitani waren de schoonste liederen op aarde.

De Vesuvius was de interessantste berg, de Golf van Napels de verrukkelijkste plek op aarde.

Iets nog vreemders overkwam mij op de terugtocht. Ik was ondergronds door de berg op het strand gekomen, ik wilde geen tweede keer de lastige en nogal gevaarlijke tocht in het donker maken en keerde dus bovengronds op goed geluk over de berg terug.

Op zeker ogenblik bevond ik mij - moe en bestoft - op een stuk straatweg waar twee eenvoudige wegwerkers juist bezig waren hun dagtaak te beëindigen. Ik had vijfentwintig kilometer gelopen en wilde nu wel de kortste weg terug naar Napels weten. Ik vroeg hun dus de weg. Zij besloten terstond hun bezigheden te staken en mij, met de bezem over de schouder, een eindweegs naar Napels te begeleiden. Het gesprek kwam vanzelfsprekend op 's werelds schoonste stad: Napels. Bij iedere bocht van de weg beijverden zij zich mij op nieuwe fragmentjes Napels te wijzen en de particuliere schoonheid te prijzen.

Toen zei een van hen in zijn bestofte plunje: ‘Maar als u van Napels het mooiste wilt zien, dan moet u naar Vomero gaan, dat is de buurt der rijken, daar ziet u de èchte signore en signorini.’ In Nederlandse begrippen is dat onvertaalbaar. Vertaald zou het in het Amsterdams, laat ons zeggen in de mond van een Jordaner of Eilander, luiden: ‘Als u Amsterdam op zijn mooist wilt zien, gaat u dan naar de Apollobuurt dan ziet u de echte dames en heren.’ Maar u zult het met mij eens zijn dat er geen Jordaner of Eilander te vinden is, die zulks over zijn lippen krijgt. Zo'n brave Napolitaanse borst echter kan men toch onmogelijk antwoorden: geef mij maar een straat in een volksbuurt waar de hemel verduisterd wordt door een lijkkleurige was. Want zo'n straat, vol wasgoed, is Napels op zijn Napo-

litaanst. Ik leerde de straat kennen als kind in mijn schoolatlas, daar stond hij afgebeeld.

Zo'n straat is het hoogtepunt van volksleven, hij ligt eigenlijk al in het Nabije Oosten, terwijl het leven er toch nog die typische humaniteit bezit van de landen aan deze zijde van de Middellandse Zee.

Het is natuurlijk waar, de huizen zijn hokken, eet-, zit- en slaapkamer tegelijk en bovendien nog privé-basiliek, want het wemelt er van de heiligenbeelden en heiligenprenten. Men krijgt soms het idee dat er in zo'n woonhol meer heiligen wonen dan in de hemel. Heel de straat is trouwens 'n voorgebergte van hemel, hel of vagevuur. Zie nu eens hier. In een nis in de muur is een gans vagevuur afgebeeld. Een zee van rode stenen vlammen en daaruit rijzen op de naakte bovenlijfjes van zes beeldjes. Het is alles harmonisch verdeeld: drie blote mannentorso's en drie blote vrouwentorso's. Een der mannentorso's heeft een priesterbonnet op het hoofd. Napels is in deze zaken eerlijk en realistisch als Dante. Weliswaar is er onder de vrouwentorso's niet een met een nonnenkap, maar dat zou ook niet kunnen in deze natuurstaat. Het vagevuur bevindt zich achter een traliewerk, maar de Napolitanen werpen er kleine geldstukjes doorheen. Voor de gelovige zielen in het vagevuur, zoals dat heet. Geld van armoedzaaiers. Goud dus. Als men het mij vraagt is dat vagevuur allang door de straat leeggekocht. De priester met de bonnet incluis. Napels is een stad met zoveel overtuigingen als er bewoners zijn. Welk een heerlijke corrigerende functie oefent dat uit op onze noordelijke ernst. Als men door zulk een nauwe straat van Napels is heengewandeld, geeft men geen vierduitstuk meer voor de eigen zware levensovertuiging. Men zegt onwillekeurig in zichzelf: ‘Ridi Pagliaccio.’ - ‘Lach dan Paljas.’